TC. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

MODERNLEŞME DİNAMİKLERİ ÜZERİNDEN MAO DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASININ ELEŞTİREL YAKLAŞIM ÜZERİNDEN ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

FATİH BEYAZ

KOCAELİ 2023

TC. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI

MODERNLEŞME DİNAMİKLERİ ÜZERİNDEN MAO DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASININ ELEŞTİREL YAKLAŞIM ÜZERİNDEN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH BEYAZ

DOÇ.DR. PELİN SÖNMEZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 14.06.2023/17

KOCAELİ 2023

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tezde modernleşme ve uluslararası ilişkileri tarihsel perspektiften ele almak ve bu doğrultuda bir saptama yapmak maksadıyla Mao dönemi Çin'in dünya siyasetine odaklandım. Bu tezi yazma amacımız, Çin'in bugün dünya siyasetinde gelmiş olduğu konumun tarihsel süreçler içerisinde hangi aşamalardan geçtiğine dair modernleşmenin etkisi ile bağlantılı bir projeksiyon sunmaktır. Tezin hazırlanış aşamasında sunduğu akademik destek ve hoşgörü için değerli danışmanım Doç.Dr. Pelin Sönmez'e, çalışmalarım sırasında farklı bakış açıları ve ufuklar edinmemi sağlayan Doç.Dr. İsmail Ediz'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu süreçte akademik tecrübelerinden istifade ettiğim Doç.Dr. Nurullah Altıntaş ve Dr. Mustafa Çalışkan'a, hazırlık aşamasında ve süreçte bana desteğini esirgemeyen değerli kardeşlerim Muhammed Enes Kaya ve Ömer Faruk Dumangöz'e, eğitim hayatım boyunca üzerimden desteğini esirgemeyen anneme ve ablama, bana mücadele azmi ile örnek olan babama teşekkürü borç bilirim.

Lisans ve lisansüstü eğitim ve öğrenim hayatıma katkısı olan ve deneyimlerinden, bilgisinden istifade ettiğim Sakarya Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi hocalarıma teşekkür ederim.

Mayıs 2023 Fatih BEYAZ

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZET

Tezin amacı, modernleşme dinamikleri perspektifinde Mao dönemi Çin dış politikasının eleştirel analizini yapmaktır. 1949 öncesi Çin mirasını devralan Çin Halk cumhuriyeti, Mao döneminde birtakım modernleşme girişimleri ile Çin'i kalkındırmak istemiştir. Çin'in modernleşme deneyiminin dış politika üzerindeki etkileri bu tezin araştırma konusudur. Mao döneminde Çin, modernleşme kapsamındaki uygulamaları hayata geçirmede başarısız olması nedeniyle uluslararası siyasette dominant bir güç olamamıştır düşüncesi tezin hipotezini oluşturmuştur. Tez, yukarıda ifade edilen hipotezin doğruluğunu sınamak amacıyla dört temel araştırma sorusuna verilen yanıtlar üzerine inşa edilmiştir. Mao döneminde Çin dış politikası, Çin'deki modernleşme kapsamındaki gelişmelerden etkilenmiş midir? Mao döneminde Çin'in küresel siyasetin başat bir aktörü olamaması durumu ile Çin'in modernleşme kapsamındaki uygulamaları arasında negatif eksenli bir ilişki var mıdır? Mao'nun düşünceleri ve söylemleri, Çin'in modernleşmesi ve uluslararası politikası üzerinde etkili olmuş mudur? Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından evvel Çin'de yaşanan gelişmeler ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne kalan siyasal ve sosyolojik miras Çin'in modernleşmesi ve dış politikası üzerinde etkili olmuş mudur? Bu araştırma sorulara aranan cevaplar tezin genel çerçevesini oluşturmuştur. Mao dönemi Çin'in dünya siyasetindeki gücü ve etkisi ile Çin'in modernleşme deneyimi arasındaki bağlantıya odaklanması nedeniyle tez özgün bir içeriğe sahip olmuştur. Mao döneminde öne çıkan başlıca dış politika konuları eleştirel teori perspektifinden analiz edilmiştir. Modernleşme kuramının öne çıkardığı varsayımlardan yararlanılarak Çin'in iç dinamiklerinin dış siyasetini nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Tez nitel araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur. İlgili döneme dair resmi sayısal verilere ulaşma noktasındaki engeller nedeniyle nicel verilerin tezde işlenmesi noktasında bir kısıtlılık ile karşılaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Mao Zedong, Dış Politika, Modernleşme, Uluslararası Siyaset

ABSTRACT

The aim of the thesis is to make a critical analysis of Chinese foreign policy in the Mao era in the perspective of modernization dynamics. The People's Republic of China, which took over the legacy of China before 1949, wanted to develop China with some modernization initiatives during the Mao period. The effects of China's modernization experience on foreign policy is the research topic of this thesis. The hypothesis of the thesis was that China could not be a dominant power in international politics due to its failure to implement the practices within the scope of modernization during the Mao period. The thesis is built on the answers to four basic research questions in order to test the accuracy of the above-mentioned hypothesis. Has Chinese foreign policy in Mao's period been affected by the developments within the scope of modernization in China? Is there a negative relationship between China's inability to be a dominant actor in global politics during the Mao era and China's practices within the scope of modernization? Have Mao's thoughts and discourses had an impact on China's modernization and international policy? Have the developments in China before the establishment of the People's Republic of China and the political and sociological legacy left to the People's Republic of China have had an impact on China's modernization and foreign policy? The answers to these research questions formed the general framework of the thesis. The thesis has a unique content because it focuses on the connection between China's power and influence in world politics during the Mao era and China's modernization experience. The main foreign policy issues that came to the fore in Mao's period were analyzed from the perspective of critical theory. Using the assumptions put forward by the modernization theory, it has been analyzed how China's internal dynamics affect its foreign policy. The thesis was created with the qualitative research method. A limitation has been encountered in the processing of quantitative data in the thesis due to the obstacles in reaching the official numerical data of the relevant period.

Keywords: China, Mao Zedong, Foreign Policy, Modernization, International Politics

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

19. yüzyıl itibariyle dünyada, yaşam biçimleri, üretirim tarzları, toplumsal yapılar, siyasi yapılar ve benzeri değerler üzerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Batı Avrupa'da doğan, akabinde dünyaya yayılmaya başlayan modernleşme, devletler ve toplumlar üzerinde önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Modernleşme kapsamında gerçekleşen sanayileşme, kentleşme, teknoloji ve bilimdeki atılım, sivil toplumun oluşması, siyasal katılım ile ilgili önemli gelişmelerin yaşanması, eğitim ve okuryazarlık düzeylerindeki artış, yerel ve bölgesel hareketlilikten daha evrensel, küresel bir hareketliliğe doğru geçişin hızlanması gibi gelişmeler değişen dünyanın dinamiklerini oluşturmuştur. Özellikle 19. yüzyılda modernleşme kapsamında saydığımız bu uygulamaları hızlı bir şekilde uygulayabilmiş devletler, küresel siyasetin başat aktörleri olabilmeyi başarmışlardır. Bu tez geniş çerçevede, Çin'in modernleşme ile bağlantılı olarak uluslararası siyasette güçlü bir aktör olarak yer alıp alamadığı ile ilgili bir perspektif sunmaktadır.

Tez, yukarıda ifade edilen temel perspektif ekseninde dört temel araştırma sorusuna verilen yanıtlar üzerine inşa edilmiştir. Mao döneminde Çin dış politikası, Çin'deki modernleşme kapsamındaki gelişmelerden etkilenmiş midir? Mao döneminde Çin'in küresel siyasetin başat bir aktörü olamaması durumu ile Çin'in modernleşme kapsamındaki uygulamaları arasında negatif eksenli bir ilişki var mıdır? Mao'nun düşünceleri ve söylemleri, Çin'in modernleşmesi ve uluslararası politikası üzerinde etkili olmuş mudur? Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından evvel Çin'de yaşanan gelişmeler ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne kalan siyasal ve sosyolojik miras Çin'in modernleşmesi ve dış politikası üzerinde etkili olmuş mudur? Dolayısıyla tez boyunca, bu araştırma sorularının cevapları aranmıştır.

Mevcut araştırma sorularının merkezinde bu tezin amacı, 1949 yılında kurulan ve 1976 yılına kadar kurucu lider Mao Zedong'un önderliğinde yönetilen komünist Çin Halk Cumhuriyeti'nin, modernleşme kapsamında yaşadığı tecrübeler ile devletin dış politikası üzerinde ne gibi etkileri olduğunu açıklamaktır. Bununla bağlantılı

olarak, modernleşme kapsamındaki tecrübelerin dış politika üzerindeki etkilerinin tespit edilmesinin akabinde, bu etkilerin Çin'in dünya siyaseti üzerindeki durumunu ve konumunu ne ölçüde etkilediğini tespit etmek ve açıklamak da amaçlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen soru ve amaçlar ile bağlantılı olarak bu tezin konusu, 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin, dış politikası ve uluslararası siyasetteki etkisinin ele alındığı bir kapsamdan meydana gelmiştir. Dış politikadaki uygulamaların neticesinde ulaşılan kazanımlar ya da kayıpların Çin'in modernleşme kapsamındaki uygulamaları ile arasındaki bağlantılar, bu tezin konusunu oluşturmuştur. Bilindiği üzere, modernleşmeyi gerçekleştirmiş ilk devletler Batı Avrupa devletleri olmuştur. Aynı zamanda bu devletler modernleşmelerine paralel olarak uluslararası düzeyde bir gücün de sahibi olmuşlardır. Bu tezde, modernleşme ile uluslararası düzeyde etkin güce sahip bir devletin inşa edilmesi arasında bir bağ olduğu varsayımı ile hareket edilmiştir. Bu bağlamda modernleşme ve uluslararası düzeyde bir güç olma arasında kurulan ilişkinin ne denli önemli olduğunu incelemesi bakımından bu konu önemli ve farklı bir bakış açısını öne çıkarmaktadır.

Bu tezin araştırma sorusu, amacı ve konusu düşünüldüğünde en sağlıklı açıklamaların yapılabilmesi amacıyla tarihsellik ve nedensellik ilişkisi kurulabilecek vakalar tezde ele alınmıştır. Bu doğrultuda 19. yüzyılda İmparatorluk Çin'inin modernleşme kapsamında yaşadığı ilk tecrübeler ele alınarak ilk bölüm oluşturulmuştur. Bu dönemde meydana gelen savaşlar, işgaller, ekonomik ve sosyal gelişmeler ilk bölümün kapsamı içerisinde yer almıştır. Bu olayları açıklamak adına seçilen örnek vakalar Afyon Savaşları ve sonuçları, Tongzhi Restorasyonu ve Yüz Gün Reformu gibi vakalar olmuştur. Bu vakalar, Çin'in bahsi geçen dönemdeki dış politikası ve modernleşmesi ile ilgili en sağlıklı açıklamanın yapılabileceği vakalardır. 1911 Devrimi ile imparatorluk döneminin sona ermesi ve akabinde gerçekleşen I. ve II. Dünya Savaşları ve bu iki savaş arası dönemde yaşanan Japon İşgali ve komünist grupların Çin kırsallarında faaliyetler yürütmeye başlaması gibi vakalar üzerinden Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreç ele alınmıştır. Çin'in üzerinde oluşturmuş oldukları etkiler nedeniyle ve ÇHC kurulduğunda bu

vakaların olumlu ya da olumsuz sonuçlarından doğan mirası devir alması ihtimali nedeniyle bu vakalar seçilmiştir. İkinci bölümde ele alınan vakalar, komünist devrimin ardından kurulan ÇHC'nin özellikle modernleşme özelinde yaşadığı iç gelişmeler ile ilgilidir. Bu vakalara, Çin'in dış politikası, ekonomisi ve toplumu üzerinde önemli etkilere sahip olması nedeniyle yer verilmiştir. Özellikle Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi ikinci bölümde modernleşme ve Çin incelemesinin merkezinde yer almaktadır. İkinci bölümdeki bir diğer olgu, Mao'nun söylem ve eylemlerinin Çin üzerindeki belirleyici etkisi üzerinedir. Üçüncü bölümde, Mao dönemi Çin dış politikasında öne çıkan konular ve bu konuların Çin açısından doğurduğu sonuçlar ele alınmıştır. Bu incelemelerin merkezinde Sovyetler Birliği-Çin ilişkileri, Kore Savaşı, Bandung Konferansı, Kültür Devrimi'nin dış politika üzerindeki etkileri, Tayvan ve Birleşmiş Milletler temsil sorunu, Ping-Pong diplomasisi ve Şangay Bildirisi merkezindeki ABD-Çin ilişkileri gibi örnek vakalar yer almıştır. Bu olayların, Mao dönemi Çin dış politikasını ve Çin'in uluslararası sistem içindeki konumunu değerlendirmek için en uygun vakalar olduğu tespit edilmiştir.

Tezin incelemeye aldığı zaman aralığı kurucu lideri Mao'nun Çin Halk Cumhuriyeti'ni yönettiği 1949-1976 yıllarını kapsamaktadır. Bu tarihlerde meydana gelen gelişmeler ile ilgili tarihsel bağlamda bir nedensellik ilişkisi kurulabilmesi için geçmiş dönemlerdeki ilgili konular tezin kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda 19 ve 20. yüzyıldaki dış politika ve modernleşme kapsamındaki konular tezin ilk bölümünde işlenmiştir.

Tezin Çin'in modernleşme girişimleri ve bu dönemdeki dış politika konularını ele aldığı ilk bölümde, 19. yüzyıl dünyasını ve siyasetini daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek adına ilk bölümde realist perspektiften bir analiz yapılmıştır. Tezin ikinci bölümü, üçüncü bölümde işlenen dış politika-modernleşme arasında kurulmak istenen bağlantıyı desteklemek amacıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde modernleşme kapsamında ele alınan konularda modernleşme kuramından yararlanılmıştır. Böylelikle modernleşme perspektifinden en sağlıklı değerlendirmelerin yapılması

amaçlanmıştır. Aynı zamanda ikinci bölümde Mao'nun düşünceleri ve söylemleri üçüncü bölüme komple hakim olan eleştirel teorik perspektiften de analiz edilmiştir. Eleştirel teorinin, uluslararası ilişkilerde söylemin inşacı gücüne yapmış olduğu vurgu nedeniyle, Mao'nun düşünce ve söylemlerinin etkisi eleştirel teori yardımıyla incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümünde Çin'in Mao dönemi ile ilgili en genel ve sağlıklı değerlendirmelerin yapılabileceği konular seçilerek tezin kapsamına alınmıştır. Bu bölümdeki her bir konu, eleştirel teorinin varsayımları, öne çıkardığı düşünceleri ile analiz edilmiştir. Tezin ana odak noktası analiz edilirken eleştirel teorinin seçilme nedeni, uluslararası ilişkileri güç ve hakimiyet merkezleri üzerinden okuması, hegemonya ve emperyalizmin domine edici gücünü vurgulaması nedeniyledir. Aynı zamanda teori, normlar ve söylemlerin uluslararası siyasetteki etkisine değinmekte, özgürleştirme ve sosyal dönüşümün mikro ölçekten makro ölçeğe dünyayı nasıl etkilediğini vurgulamaktadır. Özgürleştirme ve sosyal dönüşüm ile ilgili vurgular modernleşme adına yapılacak çözümlemeleri kolaylaştırmıştır. Normlar ve söylemlerin gücü ile alakalı yapılan vurgu Mao'nun etkisi ile alakalı yapılan çözümlemeleri kolaylaştırmıştır.

Mao döneminde Çin, modernleşme kapsamındaki uygulamaları sağlıklı bir şekilde hayata geçiremediği için uluslararası siyasette dominant bir aktör olamamıştır. Bu düşünce tezin hipotezini oluşturmaktadır. Birinci bölümde Afyon Savaşları'nın başlangıç sürecinde Çin'in kendini hala eski dünyanın değerleri ile değerlendirerek, merkez ve güçlü bir ülke olduğunu varsayarak İngiltere ile girdiği savaşta büyük bir yenilgi yaşaması ve modern devletlerin gücü ve etkisi ile tanışması hipotezin test edilmesine yönelik tarihsel bir gerçeklik alanı sunmaktadır. Çin'in yüzyıllar boyunca üstünlüğünü kabul ettirdiği Japonya, 19. yüzyılda Meji Restorasyonu ile modernleşme tecrübesi yaşamıştır ve akabinde yüzyılın sonuna doğru Çin'i gerçekleşen savaşta mağlup etmiştir. Bu olay hipotezin test edilmesine yönelik başka bir gerçekliktir. I. ve II. Dünya Savaşı'nda Çin'in işgal edilmesi ve bu işgallerden ancak ABD'nin müdahalesi sayesinde tam olarak kurtulunması hipotezimizin sınandığı üçüncü yer olmuştur. Mao döneminde, Kore Savaşı'nda istenen etkinin gösterilememesi ve Çin'in sınırlarında yaşanan bir olayda ABD'nin istediği doğrultuda bir sonuca varılması hipotezimizin sınandığı dördüncü konu

olmuştur. Çin'in Tayvan üzerinde yaşadığı sorunları ve yine Tayvan kaynaklı Birleşmiş Milletler 'de temsil edilme sorununa 1971 yılına kadar ABD'nin nihai desteği olmadan çözüm getirememiş olması hipotezimizin sınandığı beşinci konu olmuştur.

Çin gibi kadim bir medeniyetin dünya siyaseti üzerindeki etkisini ve yaşamış olduğu dönüşüm sonrasında komünist sistem içerisinde nasıl bir varlık gösterdiğini ele almak literatürde daha evvelden işlenmiş konulardandır. Fakat bu tez ile Çin'in modern dünya içerisindeki konumu sorgulanmış ve bu konumda yer almasının nedenleri üzerinde durulması modernleşme perspektifinden ele alınmıştır. Bu özelliği nedeniyle uluslararası ilişkiler literatürüne farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu tez ikincil verilerden yararlanılarak nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmış bir vaka analizidir. Çin'in modernleşme kapsamındaki uygulamaları tarihsel olarak farklı vakalar üzerinden ele alınarak dış politikadaki etkinliği üzerinde çıkarımlar yapılmıştır. Tezin hipotezi ve araştırma soruları doğrultusunda tarihsel düzlemde bir sosyal olaylar bütünü ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemi, sosyal olguları bütüncül ve öznel bir mercekle anlamayı, yorumlamayı ve açıklamayı amaçlayan; insan deneyimlerinin, anlamlarının ve sosyal etkileşimlerinin zenginliğini, derinliğini ve karmaşıklığını keşfetmekle ilgilenen bir bilimsel yaklaşım olması nedeniyle tezin araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi akıcı ve uyarlanabilir olduğundan, çalışma ilerledikçe yeni bakış açılarının veya beklenmedik sonuçların araştırılmasına olanak tanımaktadır. Yöntemin bu avantajı sayesinde tarihsel bağlamda yapılan okumalar ilerledikçe karşılaşılan yeni bulgular ile yeni varsayımlar öne sürülebilmektedir. Çin ile ilgili tarihsel okumalar yapılırken elde edilecek yeni bulgular nitel araştırma yönteminin sağlamış olduğu esneklik ve uyarlanabilirlik sayesinde tezin araştırma soruları ve hipotezi ile bağlantılı hale getirilebilmektedir. Tezin araştırma konusu kapsamındaki veriler akademik dergi,

makale ve kitaplardan elde edilmiştir. Bu kaynaklardaki veriler üzerinden kronolojik bir okuma ve yazma süreci gerçekleştirilmiştir. Tezin konusu kapsamındaki Çin'in modernleşmesinin ve bunun dış politikası üzerindeki yansımalarını geçmiş ile bağlantılı olarak bir nedensellik ilişkisi üzerinden açıklanmak istenmesinden dolayı kronolojik bir okuma ve yazma yöntemi takip edilmiştir. Elde edilen verilerin analiz birimi olarak eleştirel teori kullanılmıştır. Eleştirel teori, iktidar yapılarını, toplumsal eşitsizlikleri ve egemen ideolojilerin toplumsal hiyerarşileri şekillendirme ve sürdürme biçimlerini analiz etmeyi ve eleştirmeyi amaçlayan bir bakış açısı sunmaktadır. Eleştirel teori ile yapılan analizler, sosyal hiyerarşileri sürdüren gizli dinamikleri, yapısal eşitsizlikleri ve baskıcı sistemleri ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Çin'in 20. yüzyılda önce imparatorluktan cumhuriyete daha sonra da komünist rejime dönüşmüştür. Toplumsal ve idari yapıdaki bu değişimi ve değişime neden olan dinamikleri anlamak adına eleştirel teori analiz birimi olarak kullanılmıştır. Eleştirel teori, eşitsizliği ve adaletsizliği sürdüren baskın ideolojileri, söylemleri ve anlatıları sorgulamayı ve bunlara meydan okumayı teşvik etmektedir. Toplumsal normları, uygulamaları ve politikaları şekillendiren doğal kabul edilen varsayımları ve inançları yapıbozumuna uğratmak ve bunlara meydan okumak için bir çerçeve sağlamaktadır. Mao döneminde Çin'deki merkezi otoritenin güçlü yapısı, toplumsal yaşam üzerindeki ideolojik hakimiyet ve eşitsizlikleri açıklayabilmede eleştirel teori elverişli bir analiz yöntemi sunmaktadır. Önceden var olan çerçeveleri sorguladığı ve farklı bakış açılarını içerdiği için, eleştirel teori ile yapılan analiz karmaşık ve belirsiz olabilir. Bu dezavantajından dolayı tez boyunca karmaşıklığı önlemek ve anlaşılır olmak amacıyla doğrusal düzlemde bir yazım süreci izlenmiş, tarihsel bağlamda ele alınan vakalar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MODERNLEŞME, MODERN DÜNYA VE ÇİN

Modernleşme, ilk olarak 17. yüzyılda Avrupa'da var olmaya başlamıştır. Geleneklerin, ulusal yaşam biçimlerinin hakim olduğu bir dünyaya, yeni bir toplumsal yaşam formu olarak ortaya çıkmış, Batı dışı toplumlara dayatılan, köklü bir değişimi esas alan bir bilinç düzeyi olarak yükselmiştir. Modernleşme, Avrupa'da doğuşu ile birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşümler meydana getirmiş ve bu dönüşümler ile birlikte Batılı devletlere maddi üstünlüğü armağan etmiştir. Modernleşme, gelişmenin bütünsel bir biçimde ifade edildiği durumu yansıtmıştır(Altun, 2021). Bu tezde de modernleşmeyi, daha çok devlet ve toplumsal anlamdaki gelişmenin genel bir ifadesi şeklinde ele alacağız.

Batı'da modernleşme ile gerçekleşen büyük dönüşüm, toplumsal hayattaki üç önemli yapıda değişiklik meydana getirmiştir. Ekonomik hayattaki dönüşüm, geliştirilmiş olan teknik araçlar, sermaye birikimi ve kitlesel üretime geçilmesi sayesinde üretimde verimlilik artışı sağlanmıştır. Entelektüel hayattaki dönüşüm, Avrupa'da pozitivist bilimin kabul görmesi ve bunun önünü açan Aydınlanma düşüncesinin felsefi özgürlüğünün yayılması ile gerçekleşmiştir. Son olarak toplumsal hayattaki dönüşüm, feodal düzendeki toprak sahibi zengin sınıfların güç kaybetmesi ve tüccar burjuva sınıfının yeni güçlü aktörler olarak siyasal ve ticari hayatta gerçekleştirdikleri değişimler ile gerçekleşmiştir(Hodgson, 2020: s.48). Özgür düşüncenin önündeki engellerin kalkması teknik ve düşünsel gelişimin önünü açmış, bunun neticesinde var olan düzen sorgulanmış ve yeni toplumsal sınıflar doğmuş, bu yeni doğan toplumsal sınıflar devleti ve toplumu dönüştürmüştür. Bu değişim ve dönüşüm süreci modernleşme olarak tanımlanmıştır.

Max Weber'e göre modernleşme; toplumun rasyonel bir davranış biçimi sergilemesi ve devlet yönetiminin bürokratik kurumlar tarafından yönetilen bir yapı haline gelmesi ile gerçekleşmektedir(Cahoone, 2001: s.21). Weber'e göre modern

devlet, hukukun egemen olduğu, değişime ve gelişime açık, akılcı bir aygıttır(Kaya, 2012: s.127). Weber'in modernleşme anlayışı rasyonel davranışı öne çıkarmış ve bürokrasiye, dolaylı olarak devlete bir misyon yüklemiştir. Buradaki misyon hukuk devletinin tesis edilmesi, bu devletin gelişime ve değişime açık bir aygıt olarak varlığını sürdürmesi olmuştur.

Modernleşme homojenleştirici bir özellik göstermektedir. Yani modernleşen toplumlar git gide birbirlerine benzemektedir. Modernleşme aynı zamanda bir Batılılaşma süreci olarak da görülmektedir. Çünkü ilk sanayileşen, ekeonomik refaha ve demokratik istikrara kavuşan devletler Batılı devletler olmuştur. Modernleşme aynı zamanda geri dönüşü olmayan bir süreç olarak görülmektedir. Batı dışı toplumların Batı ile kurdukları ilişkilerden sonra modernleşme arzusuna karşı durmayacakları ifade edilmektedir(Reyes, 2001: s.2). Modernleşme küreselleşmeyi başlatmış, evrensel bir model ortaya koymuş ve bu modelin yayılması için bir cazibe oluşturmuştur. Oluşturulan cazibede modernleşmeyi çekici kılmış ve arzulanan bir şey haline getirmiştir.

Modern ve geleneksel arasındaki ayrım modern ve geleneksel insan arasındaki insan tipinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Temel farklılaşma ise modern insanın kendi doğal ve sosyal çeveresi üzerindeki hakimiyette yatmaktadır. Geleneksel insan edilgen ve kabullenicidir. Modern insan ise kendinde ve çevresinde etkin ve değişimi, gelişimi arzulayan bir bireydir. Bireyden yola çıkıldığında toplumsal ölçekte de modern toplum, bireyin bilgi düzeyinin ve farkındalığının yüksek olduğu toplumdur (Huntington, 1971: s.287). Modernleşme sorgulayan insan modelini ön plana çıkarmış, böylelikle bu, siyasal katılım yolunda önemli bir adım olmuştur. Çünkü modern insan sorgulayıcı kimliği ile siyasal iktidarı sorgulayacak ve yeri geldiğinde bir parçası olmak isteyecektir. Bu durum Çin gibi hanedanlık ile yönetilen devletler için bir revizyonu zorunlu kılmıştır.

Geleneksel tarım toplumu ile modern sanayileşmiş toplum arasındaki farklılaşmalar incelendiğinde; geleneksel toplumların ekonomisinin daha çok tarıma

dayandığı, okur yazarlık oranının ve refah düzeyinin düşük olduğu, teknolojik olarak gelişmemiş, durağan bir toplumsal yapının ve kırsal yaşamın hakim olduğu gözlenmektedir. Ancak modern toplumlar teknolojik olarak gelişmiş, şehir yaşamı yaygınlık kazanmış, sanayinin hayata geçirildiği, dinamik, eğitim düzeyi ve refah seviyesinin yüksek olduğu, siyasi ve sosyal anlamda kurumsallaşmanın gerçekleştiği toplumlardır (Coşkun, 2012: s.298). Modern toplumlar, sosyal hareketliliğin fazla olduğu, okuryazar ve eğitimli birey sayısının yüksek olduğu, mesleki farklılaşmaların görüldüğü,, siyasi katılımın genişlediği toplumlardır. Geleneksel toplumlar, sabit yerel grupların var olduğu, sınırlı hareketliliğin olduğu, mesleki farklılaşmaların az olduğu bir görünüme sahiptirler (Huntington, 1971: s.286,288). Modern toplumların ilk örneklerini sanayi devrimini gerçekleştiren ve bahsi geçen özelliklerde bir toplum inşa eden Avrupalı devletler oluşturmuşlardır.

Kendi iç dinamikleri ile modernleşmenin gerçekleştiği ilk devletler İngiltere ve Fransa olduğu kabul edilmektedir. Bu devletler aynı zamanda sanayileşmeyi başarmış ilk devletlerdir. Bu iki devletin haricindeki devletler modernleşme sürecini bir öykünme şeklinde gerçekleştirmişlerdir. Dünyanın modernleşme ile karşılaşması farklı süreçlere ve etkenlere göre ilerlemiştir. İngiltere ve Fransa'ya komşu olan Avrupalı devletler modernleşme ile ilk tanışan devletler olurken, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeleri ise moderneşme ile tanışan üçüncü derece ülkeler olmuşlardır. Dördüncü derecede modernleşme ile tanışan devletler ise ikinci derecede yer alan Avrupalı devletlerin kolonileri olmuştur. Modernleşme ile tanıştıklarında güçlü ve köklü devlet geleneklerine sahip olan beşinci derece devletleri Osmanlı, Rusya ve Çin gibi devletler oluşturmuştur. Bu beşinci derece devletler modernleşme sürecini, kendi seçkinlerinin önderliğinde gerçekleştirmeye çalımışlardır(Alpkaya ve Duru, 2019). Modernleşme kuramcılarından Talcott Parsons, az gelişmiş toplumların modernleşmesi için Batılı değerlerin takip edilmesi gerektiği yönünde düşünceler belirtmiştir. Hatta II. Dünya Savaşı'nın ardından modernleşmek isteyen devletlerin ABD'yi örnek alması ve içsel tasfiyeleri gerçekleştirmesi gerekli görülmüştür. İçsel tasfiyeler, modernleşmeyi engelleyecek ya da geciktirecek her türlü yerel unsurun, kamudaki ve beşeri hafızadaki varlığının sonlandırılmasını ifade eder(Altun, 2021: s.181).

Modernleşmiş devletler, küresel siyasette az gelişmiş devletlere kıyasla belirgin anlamda güçlü bir konuma sahiptirler. Bunun nedeni, modernleşmiş devletlerin daha güçlü ekonomilere ve daha istikrarlı siyasi sistemlere sahip olmalarıdır. Ayrıca bu devletler gelişmiş savunma sanayilerinin sağlamış olduğu caydırıcı bir askeri kapasiteye de sahiptirler. Modernleşmiş ülkeler, küresel ekonomiye giderek daha fazla bağlanan ve sıklıkla uluslararası ticaret ve finansta kilit rol oynayan aktörlerdir. Modernleşmiş devletler, az gelişmiş devletlere kıyasla daha istikrarlı ve demokratik olma eğilimindedirler. Bu durum modern devletlere uluslararası sistemde daha fazla meşruiyet sağlar. Genellikle bölgesel ve küresel organizasyonlarda lider bir rol oynarlar ve böylelikle uluslararası normların ve politikaların şekillendirilmesinde etkili olurlar(P. B. Evans vd, 1985: s.44-59).

Modernleşmiş devletler, az gelişmiş ülkelere kıyasla daha gelişmiş silah sistemlerine ve daha fazla askeri kapasiteye sahiptir. Genellikle uluslararası güvenlik ittifaklarında önemli aktörlerdir ve bu devletler askeri güçlerini sınırlarının ötesine taşıyabilmektedir. Modernleşme teorisini eleştirenlere göre, ekonomik ve askeri kapasitelere yapılan vurgu, küresel siyasetin şekillenmesinde kültürel, tarihi ve siyasi unsurların önemini göz ardı etmektedir. Ayrıca, gelişmiş zengin ülkelerin uluslararası sistemdeki üstünlüklerini korumak için nüfuzlarını az gelişmiş ülkeleri sömürmek için kullanabileceğini iddia etmektedirler(Gilpin, 1983). Modernleşme, toplumlar arasında daha fazla ortaklık ve karşılıklı bağımlılık oluşturduğundan, modern devletlerin göreli istikrarı, uluslararası ilişkilerin karakterini açıklamada giderek daha önemli hale gelmiştir. Modernleşme kuramcılarına göre, daha barışçıl bir uluslararası ilişkilerin koşulu olarak, modernleşme sürecinin devletlerin istikrarını sağlayacak şekilde yönetilmesi çok önemli görülmüştür(Blaney ve Inayatullah, 2002: s.115).

Çin'in 1833 yılına kadar olan tarhisel varlığı geleneksel dönem olarak adlandırılmaktadır. Çin, Aydınlanma Çağı'na kadar Avrupalı pek çok devletten daha gelişmiş bir halde iken Aydınlanma Çağı'nın ardından Avrupalı devlerlterin gerisinde kalmıştır(Adshead, 1988: s.244). Çin'in Avrupalı devletler kaşısında gerilemesine birkaç örnek sayabiliriz. Örneğin matbaa yöntemi kullanılarak yapılan

kitap ya da yazılı materyal basımı Çin’de 9. yüzyıldan beri kullanılmıştır (Tsuen-Hsuin, 1985). 1368-1566 yılları arasında Çin’de resmi olarak bilinen ve bu tarihlerde basılan kitap sayısı toplamı 976 adettir(Brokaw ve Chow, 2005: s.85). 15. yüzyılda Avrupa’da matbaanın kullanılmaya başlanması ile basılan kitapların toplam adedi 20 milyona ulaşmıştır (Febvre ve Martin, 1976: s.186). Çin, deniz aşırı seyehatlere de Avrupadan önce başlamıştır. 1405 yılında Çin, 300 adet gemi ve 27.000 denizci ile Çin’in deniz aşırı ticaretini arttırmak ve Çin’in gücünü dünyanın geri kalanına göstermek için 1433 yılına kadar Güney Çin Denizi’nden Hint Okyanusu’a, İran Körfezi’ne, Mozambik’e ve Kızıl Deniz’e kadar uzanan geniş bir coğrafyaya deniz yolu ile seferler düzenlemiştir. Ancak 1433 yılında bu seferler son bulmuştur(Marks, 2022: s.77,79,81). Avrupalı devletlerin bilimsel ve iktisadi gelişimi üzerinde etkili olan başlıca iki konuda Çin, daha erken bir tecrübeye sahip olmasına rağmen 19. yüzyıla gelindiğinde pek çok noktada Avrupalı devletlerin gerisinde kalmıştır. Bu durum Çin’in modernleşme sürecini geciktirmiştir.

18. yüzyılda artan Çin nüfusu 300 miyona ulaşmış ve bu durum ülke genelinde bazı krizlere neden olmuştur. Tarımsal üretim, bu kadar hızlı demografik büyümeye ayak uyduramamış ve 1800'e gelindiğinde, ekilebilir arazi yüzde 5'ten daha az artmıştıtır. Artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmanması yetersiz kalınca pek çok Çinli köylü, işsizliği veya açlığı nedeniyle eşkıyalığa yönelmiş veya isyan hareketlerine katılmıştır. Yönetimde ve toplumda baş göstermye başlayan yozlaşma devleti, savunma mekanizmasına yöneltmiş ve asıl sorunlara odaklanılmamıştır. Nüfus artışı, Çin'in ekonomik gücünü ciddi şekilde sınırlanmış ve toplumsal huzursuzluk için koşullar doğurmuştur. Bu tek demografik gerçek, herhangi bir modernizasyon programının kaderini belirlemiş olabilir. Hem Rusya hem de Japonya da bu dönemde hızlı bir nüfus artışı yaşamış, ancak bu, sanayi, ticaret ve tarımdaki gelişmelerden kaynaklanan kişi başına düşen gelirdeki önemli artışla dengelenmiştir (Grasso vd, 2018: s.22,42,43). Modern üretim araçlarına sahip olan diğer yüksek nüfuslu ülkeler sorunlarının üstesinden gelebilirken Çin, bu sorunun getirdiği olumsuzluklarla birlikte 19. yüzyıla girmiş ve bunun getirmiş olduğu olumsuz etkilerin sonuçları ile karşı karşıya kalmıştır.

Çin’in geleneksel toplumsal ve bürokratik yapısı ile modernleşme sürecindeki yapısı ele alındığında, bu süreçte yaşananların Çin’in dış politikadaki uygulamalarına, davranışlarına ne gibi etkilerinin olduğunu analiz edeceğiz. Bu açıdan bu tezde modernleşmeyi, zaman zaman endüstiriyel anlamda kalkınma veya az gelişmilik olarak, zaman zaman toplumsal, bürokratik yapı ve özgürlükler kapsamında, zaman zaman da Batılılaşma kapsamında inceleyeceğiz.

1.1. ÇİN’İN MODERN DÜNYA İLE KARŞILAŞMASI

Geleneksel Çin, dünya siyasetine ve küresel düzene bakış açısı itibariyle modern dünyadan çok farklı bir düşünceye sahip olmuştur. Tarih boyunca Çin, gerek komşu ülkeleri ile olan siyasi ve askeri çekişmeleri gerek de sınırlarının ötesindeki devletlerle olan münasebetlerinde, bu devletlerin halklarını “Barbar Milletler” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama Çin dışındaki halkların az gelişmişliğine yapılan bir vurgu olmuştur(Helle, 2016: s.12). Çin’in “Haraç Sistemi” adını verdiği görüşüne göre dünyanın geri kalanı Çin’e haraç ödeyen küçük barbar devletlerden meydana gelmektedir. Çin’in Batılı devletlerle ticari ilişkilerinin artması neticesinde Çin’in düşüncelerinde bir değişim meydana gelmemiştir. Bu barbar devletlerin bir tehdit oluşturmadıkları sürece ticaretlerine devam edebilecekleri ifade edilmiştir. Çinliler, barbar devletler tarafından gelebilecek tehditlerin üstesinden gelebileceklerine inanmışlar ve bu nedenle onlardan çekinmemişlerdir. Çin’i işgal edecek kuvvetlerin geçmişte olduğu gibi zamanla Çin’in baskın kültürü altında asimile olacakları ve böylelikle yine Çin’in gücünü muhafaza edeceği düşüncesi var olmuştur(Sağer, 2006: s.270). Küresel siyasetin büyük güçleri ile henüz ciddi bir rekabete girmemiş olan Geleneksel Çin, yukarıda ifade edilen düşüncelere sahip bir devlet yapısı ile modern zamanlara giriş yapmıştır.

Batılı devletlerin Çin ile bilinen ilk teması 13. yüzyılda bir deniz seyyahı ve tüccarı olan Marco Polo’nun ziyareti ile gerçekleşmiştir. Bu ziyaretin ardından 16. yüzyılda Portekizliler ve onu takiben diğer Batılı tüccarlardan İspanyollar, Hollandalılar, İngilizler ve Amerikalılar takip etmiştir. Böylelikle Çin ile Batılı

devletler arasında ticaret temelli ilişkiler gelişmeye başlamıştır(Armaoğlu, 2017: s.715-716). Gelişmekte olan bu ilişkilerin doğurduğu bazı sonuçlar olmuştur. Bu ilişkiler neticesinde Avrupalı Hıristiyan misyonerler Çin'e gelmeye başlamıştır. Çin'i yöneten Mançu Hanedanı, yabancıların Çin ile ilişkilerini düzenlemek maksadı ile bir emir yayınlamıştır. 1757 yılında yayınlanan bu emir ile yabancılar ile ticaret ve ilişkiler yalnızca Canton şehrinde gerçekleştirilmek üzere sınırlandırılmıştır. Canton şehri dışındaki yabancı unsurlar topraklardan çıkarılmıştr. Çinli hükümdarların yabancı halkları kendileri ile eşit görmemesi, Batılı devletleri küçümseyen bakış açısı ve Çin'in Batılı devletlerle ticarete ihtiyacı olmadığı düşüncesi, Çin'in yabancı devletlerle ilgili dış ılişkilerini böylelikle şekillendirmiştir(Chien-Nung, 2011: s.44-46). Modern devletlerle ilişkilerinde geleneksel düşünceleri ile hareket eden Çin, daha önce sahip olduğu gücü ve hakimiyeti zamanla yitirmeye başlamıştır. Çünkü modern Avrupalı devletlerin sahip olduğu teknik ve ekonomik güç göz ardı edilmiş ve rasyonel olmayan bir güç mukayesesi yapılmıştır.

14. yüzyıldan Afyon Savaşları'na kadar Çin, Asya'da hegemon bir güç olarak var olmuş ve çevre ülkeler tarafından Çin'in bu hakimiyeti kabul edilmiştir. Çin'in Asya'daki diğer çevre ülkelere kabul ettirdiği bu üstünlüğe "Haraç Sistemi" denmiştir. Meşru otorite ve maddi güç düşüncesi üzerine inşa edilen Çin kaynaklı haraç sistemi, Çin'in otoritesini kabul eden ikincil devletleri sömürmeyeceğine dair güvenilir taahhütlerini de içeren normatif bir sosyal düzen sağlamıştır. Bu düzen açık ve biçimsel olarak eşit değildir ama gayri resmi olarak eşittir(Kang, 2010: s.592). Avrupa'da Westfalya ile sağlanmak istenen istikrar ve çatışmasızlığın farklı bir boyutu Çin tarafından Avrupalı devletlerden çok daha önce Doğu Asya'da uygulamaya koyulmuş ve uzunca bir süre başarılı olmuştur. Ancak bu düzeni sona erdiren temelde iki büyük olay meydana gelmiştir. Bunlardan biri Doğu Asya'daki Japon yayılmacılığı, diğeri de İngiliz yayılmacılığı olmuştur.

Çin'in devam etmekte olan istikrarlı güç ve hakimiyeti, biri bölgesel diğeri küresel bir gücün yükselişi ve yayılmacılığı ile kaybolmaya başlamıştır. Bölgesel bir güç olarak yükselişe geçen Japonya'nın, Çin'in üstünlüğüne karşı bir politika

izlemesi bölgesel anlamda Çin'in gücünü zayıflatan unsur olmuştur. Çin'e güç kaybettiren bir diğer olay da 19. yüzyılda küresel bir güç olan İngiltere ile Çin'in çatışmaya sürüklenmesi olmuştur. İngiltere ile Çin arasında gerçekleşen bu çatışma Afyon Savaşlarıdır ve bu savaşlar neticesinde Çin'in bölgesel anlamdaki hakimiyeti sona ermiştir(Çelik, 2020: s.130). Afyon savaşları, Çin'in modern dünya ve modern devletlerin güçlerinin farkına varmasını sağlayan bir olay olmuştur. Böylelikle Çin, artık geleneksel dünya ve onun güç unsurlarını sorgulamaya başlamıştır.

1.2. AFYON SAVAŞLARI

Modern dünyanın güç kavramlarına ve araçlarına uzak kalan Çin'in çözülme süreci Afyon Savaşları (1839) ile başlamıştır. Bu süreçte imparatorluk her geçen gün parçalanma ve güç kaybetmeyle yüz yüze gelmiştir. Bu çöküşün en büyük tetikleyicisi olan güç merkezi ise İngiltere olmuştur. Daha evvel Amerikan göçmenleri, kıtadaki yerlilere boyun eğdirmek maksadı ile silah olarak viskiyi kullanmışlardı. İngilizlerde Çin'e diz çöktürmek maksadı ile afyonu bir silah olarak kullanmıştır(Akarslan, 1994: s.251). Mahciavelli, bir devlet başka bir devlet için tehdit oluşturmasa dahi tehdit oluşturmadığı devlet tarafından rahatsız edilebileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle devletlerin uzun süreli bir barış halinde kalamama durumunun mümkün olduğunu ifade etmektedir(Machiavelli, 2008). Çin özelinde baktığımızda da İngiltere için güvenlik anlamında bir tehdit unsuru olmamasına rağmen Çin ile İngiltere arasında bir çatışma durumu doğmuştur.

İngilizlerin Çin'e ticari seferleri ilk olarak 17. yüzyılda başlamıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar her yıl ortalama üç ila dört İngiliz ticaret gemisi Çin'den İngiltere'ye ipek, çay, porselen ve tekstil ürünü ithal etmiştir. İki ülke arasında artan ticari ilişkilerin bir sonucu olarak İngiliz ve Çin devletleri arasında ticari ilişkileri düzenleyen loncalar oluşturulmuştur. Çin'deki geleneksel düşüncelerden birine göre tüccar sınıfı herhangi bir üretime katkısı olmayan, yalnızca kendi maddi kazancını maksimum düzeye çıkarmaya çalışan, sömürücü bir sınıftı. Böylesi bir düşünce yapısına sahip toplumun var olması nedeni ile Çin'de başarılı ve sağlıklı bir burjuva

sınıfı oluşmamış ve bu durum Çin'in modern dünyaya geç kalmış devletlerden biri olmasına neden olmuştur(Yılmaz, 2018: s.323,326). Avrupa'da burjuva sınıfının faaliyetleri toplumsal refah ve gelişmişliğe katkıda bulunurken Çin'de bu durum gerekleşmemiştir. Toplumsal refahın yükselmesi Batılı devletlerde toplumun sosyal ve siyasal hayata katılımına zemin hazırlamış ve modernleşme bir toplumsal dinamik olarak gelişmeye başlamıştır. Çin'de, Avrupa'da olduğu gibi burjuvazinin gelişmemiş olması nedeniyle toplumsal hareketlenme ile bir modernleşme süreci de doğmamıştır.

18. yüzyılda İngiltere ve Çin arasındaki ticarette İngiltere açısından bir ödemeler dengesi problemi var olmuştur. 1781-1793 yılları arasında İngiltere, Çin'e ihraç ettiği ürünlerin karşılığı olarak 16.870.000 gümüş dolar ödeme almıştır. Buna karşın İngiltere'nin Çin'den ithal ettiği ürünlerin başında gelen çay ithalatından İngiltere'den Çin'e ödenen miktar İngiltere'nin ihracat değerinin altı katına eşit olmuştur. İngiltere, Çin ile ticaretindeki bu problemini aşmak ve ithalat-ihracat ödemelerindeki dengesizliği sonlandırmak amacı ile farklı bir ürün olan afyon ile Çin pazarlarına girmeyi amaçlamıştır(Imanmahmet ve Yardımcı, 2019: s.230,236). İngiltere bu doğrultuda Çin'e afyon ticaretini başlatmıştır.

Çin, İngiltere'nin bu hamlesine karşılık ilk etapta afyonun insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerini öne sürerek afyon ticaretine yasak getirmiştir. Bu yasaklamaya rağmen, ülkedeki afyon kaçakçılığı vakaları devam etmiştir. Bunun üzerine 1810'da İmparator, afyon kullanımını ve ticaretini yasaklayan başka bir ferman yayınlamıştır ancak bununla da istenen sonuç elde edilememiştir. Çin hükümetinin yozlaşmış bakanları ve valilerinin afyon ticaretine dahil olmaları, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve Çinli kaçakçıların açgözlülüğü ile birlikte hanedanın afyon kullanımını kontrol edememesi durumu daha da kötüleştirmiştir(Kalıpcı, 2018: s.296). Gelinen bu durumda Çin, pek çok açıdan yeni tehditler ile karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik anlamda ödemeler dengesinin aleyhine değişiyor olması Çin'in ekonomik anlamdaki kaybı olmuştur. Ancak bu salt bir ödemeler dengesi problemi olmamıştır. Yasaklara rağmen devam ettirilen afyon

ticareti ülke kurumlarındaki zaafiyeti, yozlaşmayı gün yüzüne çıkarmış, ülke içindeki piyasaların ülke dışı bir gücün nüfuzuna girmeye başlaması bir diğer sorunu teşkil etmiştir. Ayrıca afyonun toplumsal anlamdaki zararları da bir başka çöküşe zemin oluşturmuştur. Afyon kullanımının insan bedeninde göstermiş olduğu etkiler bu sorunun toplumsal boyutunu teşkil etmiştir. Geleneksel düşüncesinde erdemli, yüksek ruhlu insanı öven bir medeniyetin yozlaşmış bir halka dönüşümü gerçek anlamda bir medeniyetin çöküşünü göstermektedir. Bunun farkında olan Çin hükümeti, bu durumu tesine çevirmek için girişimlerde bulunmuşlardır.

1830'lara gelindiğinde, İngiltere'nin Avrupa'nın önemli bir serbest ticaret gücü olarak genişlemesi, Çin'in hem bir pazar hem de bir malzeme kaynağı olarak kullanmasına yol açmıştır. İngiltere'nin afyon ticaretinden kazancı, Çin'den artan çay ithalatı için ödediği miktar için hayati bir gelir kaynağı olmuştur. Bunun ciddi bir şekilde kesintiye uğraması, İngiltere'nin ödemeler dengesini kötü bir şekilde etkileyeceği için bu durumun bozulmaması için İngiltere her türlü yola başvurmayı göze almıştır. Nitekim İngiltere, Çin'in askeri zayıflığının farkında olmuştur. Bu sebeple İngiltere, Çin ile olası herhangi bir savaşı kazanma beklentisine sahip olmuş ve işleri çatışma noktasına itmekten çekinmemiştir. Çin hükümeti, 1839'da, afyonun yüzde 90'ının dağıtıldığı liman olan Kanton'daki afyon stoklarına el konulmasını emrederek, afyon ticaretinden doğan sorunu kontrol altına almaya karar vermiştir(Lynch, 2016: s.8-9).

1823-1834 arası yıllarda Çin'den İngiltere'ye akan gümüş paranın bugünkü değerle 25,2 milyon dolara karşılık geldiği ve bu rakamın, o dönemde Çin'de bulunan tüm gümüşün beşte birine eşit olduğu tahmin edilmektedir. İngilizler, böylesi bir kazanca sahip olduğu dönemde, Çin hükümetinin ticaretlerine engel olmasına müsaade etmemiştir. Nitekim, Çin'in 1839'da İngiliz afyonlarına el koymasının akabinde iki devlet arasında Afyon Savaşı patlak vermiş ve bu durum Çin'in yarı sömürge bir devlet haline gelmesinin başlangıcı olmuştur(Imanmahmet ve Yardımcı, 2019: s.238, 241). Bu savaşın neticesinde İngiltere, dünyada mevcutta

var olan köklü ve güçlü imparatorluklardan birine karşı üstünlük sağlayarak küresel ölçekteki gücünü daha da arttırmıştır.

Savaş, Çin'in yenilgisi ile sonuçlanmış ve İngiltere-Çin araında 1842 yılında Nanking Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Hong Kong İngiliz hakimiyetine geçmiş ve İngilizler için Çin'de yeni limanlar açılmasına izin verilmiştir. İngiliz denizcilerin, Çin'in yasalarına tabi olarak yargılanması yasaklanmıştır. Çin tarafından İngiltere'ye en çok gözetilen ulus statüsü verilmiştir[1](Feige ve Miron, 2008). Çin'deki İngiliz vatandaşları diplomatik dokunulmazlık kazanmış ve İngiltere bazı gümrüklerden Çin'e giriş için imtiyaz elde etmiştir. Bu gelişmeler Batılı başka sömürgeci devletlerin de iştahını kabartmış ve örneğin Fransa bölgede bazı ayrıcalıklar elde etmek için girişimlerde bulunmuştur. Fransızların dahil olması ile Çin, ikinci bir savaşa sürüklenmiştir(Özmen ve Buluş, 2017: s.25-26). Çin'in yenilgisi ve bu yenilgi ile galiplerin eline geçen kazançlar Çin üzerinde başka aktörlerin de güç mücadelesine girmesine neden olmuştur. İngiltere'nin bölgedeki güç ve hakimiyet mücadelesine hemen akabinde Fransa'nın da dahil olması iki devletin bölgesel ve küresel rekabetinin bir sonucu olmuştur. Çin üzerindeki mücadele üzerinden Fransa, İngiltere ile olan çekişmesini uzak coğrafyalarda sürdürümüş, aynı zamanda bir çıkar elde edebileceği her durumdan da faydalanmaya çalışmıştır. Amerika da İngilizlere karşı bir dengeleme siyaseti takip ederken Çin'de İngiltere'nin kurmuş olduğu dengeden kendine pay çıkarma yolunu tercih etmiştir. İngiltere'den gelebilecek herhangi bir tehdite karşı Fransa, İngilizlerin izini sürmüş ve denge oluşturmak istemiştir. Çünkü uluslararası sistemde devletler açısından önemli olan güç arttırmaktan evvel potansiyel rakiplere karşı gücü dengelemektir(Waltz, 1979: s.127).

1856 yılında Konton polisi, mürettebatı Çinli olan ancak İngiliz bandıralı Arrow(Ok) isimli bir gemiyi kaçakçılık ve korsanlık bahanesi ile tutuklamıştır. Ticari imtiyazlarını arttırmak isteyen İngiltere bu durumu bahane ederek Çin'e karşı yeniden savaş başlatmıştır. Literatürde bu savaş II. Afyon Savaşı olarak geçmektedir.

[1] En çok gözetilen ulus statüsü, uluslararası antlaşmalarda devletlerin, antlaşmada imtiyaz tanınmak istenen devlete ve onun vatandaşlarına verdiği statüyü açıklayan hükümdür.

İngilizler gibi Çin'de ayrıcalıklar elde etmek isteyen Fransa, bir Fransız misyonerinin öldürülmesini bahane göstererek İngilizlerin yanında Çin'e karşı savaşa dahil olmuştur. Fransız ve İngiliz donanmaları 1857 yılında şehri topa tutmaya başlamıştır. Çin direnemeyeceğini anladığında iki devlet ile görüşmeye karar vermiştir. Haziran 1858'de İngiltere ve Fransa ile Tianjin Antlaşması imzalanmıştır(Sezer, 2017: s.93-94).

Haziran 1858'de imzalanan Tianjin antlaşması ile yabancı elçiler için Pekin'de ikamet izni, Batı ticaretine ve ikametgahına birkaç yeni limanın açılması, Çin'in iç kısımlarında yabancılar için seyahat hakkı ve Hıristiyan misyonerler için hareket özgürlüğü sağlanmıştır. İlerleyen süreçte Şanghay'da yapılan müzakerelerde, afyon ithalatı yasallaştırılmıştır. Çinliler daha sonra bu taahhütlere uymayı reddettiğinde İngiliz ve Frnasızlar yeniden harekete geçmiştir. Ağustos 1860'ta oldukça büyük savaş gemileri ile İngiliz ve Fransız birlikleri Dagu bataryalarını yok etmiş ve Ekim ayında Pekin'i ele geçirip imparatorun yazlık sarayı olan Yuanming Bahçesini yağmalayıp yakmışlardır. Bu gelişmelerden sonra Çin, Tianjin antlaşmalarına uymayı kabul ettiklerini ve ayrıca Kowloon Yarımadası'nın Hong Kong'a yakın güney kısmını İngilizlere devrettikleri Pekin Sözleşmesini imzalamışlardır(Pletcher, 2022).

1.2.1. Afyon Savaşları Sonuçları

Çin tarihinde çok az olay Afyon Savaşları gibi çok önemli sonuçlara yol açmıştır. Çinlilerin uzun zamandır direndiği, Batı teknolojisindeki ilerlemelerin Avrupalı güçlere Çin üzerinde askeri ve ekonomik bir üstünlük sağladığını gösterdiler. Çinliler Avrupa ateş gücüne ayak uyduramaması karşısında yenilgilerle ve işgallerle karşılaşmıştır. Şimdiye kadar tartışılmamış olan Çin üstünlüğü fikrini sorgulamaya başlamış, Çin kültürünün ve kimliğinin gerçek karakteri hakkında sorular ortaya çıkmıştır. Afyon Savaşları, Çinlileri derinden dehşete düşürerek, Avrupa'nın taleplerine direnecek kadar güçlü olmadıklarını onlara göstermiştir(Lynch, 2016: s.14). Çin'de realist bir ekol örneği olan Sun Tzu'nun

düşüncesi yerine idealist bir ekolün öncüsü olan Konfüçyüs'ün düşüncelerinin hakim olması, Çin'i daha ütopik ve rasyonel olmayan bir aktöre dönüştürmüştür. Nitekim uluslararası konjonktürdeki güç dengelerini hesaba katmadan kendisini diğer devletlerden üstün gördüğü bir dünya görüşüne sahip olması bu rasyonel olmayan düşünce ve davranışının örneğidir. Realist perspektiften bakıldığında uluslararası sistem güç mücadelelerinin yaşandığı bir yerdir ve Çin'de kendi güvenliğini ve iddia ettiği üstünlüğünü devam ettirebilmek adına rasyonel bir aktör olması gerekmektedir. Ancak modern dünyayı yakalayamamış olması ve uluslararası sistemin modern güç araçlarına yabancı kalmış olması Çin'i sistem içerisindeki diğer güçlü devletler karşısında geri düşürmüştür. Sömürgeci iki büyük güç olan İngiltere ve Fransa'nın bu ülkede elde ettikleri kazanımlar uluslararası sistemdeki başka güçlerin Çin'e ilgi duymasını sağlamış ve bu da Çin'in sistemdeki diğer aktörler tarafından yarı sömürge bir devlet haline gelmesinin yolunu açmıştır.

1.3. ÇİN'İN YARI SÖMÜRGE HALİNE GELMESİ

1840'tan itibaren Avrupalı güçlerin saldırılarına açık kalan ve iç isyanlarla parçalanan Qing Hanedanı'nın Çin'i, yavaş yavaş bir yarı-sömürgeye dönüşmüştür. Avrupalı güçlerin bölgedeki hakimiyetleri Qing hükümetinin varlığına son vermemiş, ancak egemenliğini, dahili yönetme kabiliyetini ve ekonomik kendi kaderini tayin hakkını ciddi şekilde kısıtlamıştır(Leutner, 2010: s.1). 19. Yüzyılın sonuna doğru Çin'in kıyı şeridi boyunca ve büyük nehirlerin üzerinde, İngiliz, Alman, Fransız veya Portekiz'in elinde 50 'antlaşma limanı' vardı. Şanghay, Qingdao, Guangzhou ve Hong Kong gibi bu Batı yerleşim bölgeleri, Avrupalı güçlerin işgal alanları gibi pay edilmiş, bu bölgelerde yabancılara bir dizi ticari, yasal ve dini ayrıcalıklar verilmiştir. Sonuç, Batı'nın bir dizi eşitsiz anlaşmayla, Çin'in büyük şehirleri ve limanlarındaki pek çok bölgede hakimiyet kurabilmesi olmuştur. Çinliler, yüzyılın sonunda kendilerini yabancı yasalara ve sözleşmelere tabi bulmuşlardır(Lynch, 2016: s.15). İngilizlerin Çin'i Afyon Savaşlarında mağlup etmesi bir domino etkisi oluşturmuş ve Çin, büyük güçlerin açık pazarı haline gelmiştir.

Afyon Savaşlarından sonra Doğu Asya'da emperyalist bir güç mücadelesi başlamış, beş aktör Çin'deki beş ayrı bölgeyi birer birer kolonileştirmiştir. İngilizler, kıyı şeridi boyunca Şangay'dan Kanton ve Hong Kong'a kadar uzanan, Çin'in büyük güneydoğu bölgesini ele geçirmiştir. Ruslar kuzey Mançurya'da nispeten daha küçük bir bölgeyi işgal etmişlerdir. Japonlar, güneydoğu kıyı eyaleti Fujian ve Tayvan olan Mançurya'nın bir kısmı üzerinde kontrole sahip olmuşlardır. Almanlar, Shandong eyaletinin bir bölümünü kontrol etmiş ve son olarak, Fransızlar, Güney Çin'deki Fransız Çinhindi bölgesini ve Hainan adasını kontrol etmiştir. 1863'te Şanghay Uluslararası Yerleşimi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kurulmuştur(Xizhe, 2019: s.88). Avrupalı modern devletlerin Çin'e karşı kazanmış olduğu galibiyet, küresel bir güç mücadelesinin sonucunu göstermekte iken, Japonya'nın Çin'e karşı elde ettiği kazanımlar bölgesel anlamda yeni bir güç merkezinin ortaya çıktığını ve Çin'in yüzyıllardır devam ettirdiği "haraç sistemi"nin sona erdiğini göstermektedir.

Japonlar, uzun yüzyıllar Çin'in bölgedeki üstünlüğünü tanımış ve buna uygun hareket etmişlerdir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Japonlar Doğu Asya'da uzun süredir var olan statükoya karşı bir yükselişe geçmiştir. Modern dünyaya açılmaya başlayan Japonlar'ı Çin karşısında üstünlüğe götüren süreçte geçmişten gelen bir anlayışın etkisi olmuştur. Japonya'da 19. Yüzyıla kadar etkisi devam eden samuray gelenegi ve felsefesi Japonların militarist ruhunu diri tutmuştur. Samuray ruhu görev ahlakına sahip olan savaşçıları temsil etmektedir. Bu anlayış savaşçının yolunu şerefli görmüş ve bu yoldan geri kalmamayı bir öğreti olarak sunmuştur. Aynı zamanda bu anlayışın en belirgin teşvik ettiği düşüncelerden diğeri de insanlar için tutku ile mücadele etmektir(Akman, 2013). Fransız Devrimi'nin etkisi ile ulus devletlerin yükselişi, milliyet bilinci, Japon yayılmacılığında da kendisini göstermiştir. Japonlar, Konfüçyüs etkisindeki geleneksel, idealist Çin'e karşı daha rasyonel ve modernleşen bir güç olarak yükselişe geçmişlerdir. Modern güç araçlarına sahip olma yolunda ilerlerken geleneksel samuray düşüncesindeki güçlü ve yüksek ruhlu savaşçı figürü militarist yanını besleyen etkenlerden olmuştur.

19. yüzyıl sonunda gerçekleşen Çin-Japonya savaşının sonunda Japonların galip gelmesi ile artık Japonlar da Çin üzerinde hakimiyet alanları kazanmışlardır.

1895’te imzalanan Shimonoseki Antlaşması ile Çin’in Kore üzerindeki hakimiyeti tamamen sona ermiştir. Çin, Fengtian eyaletinin güney bölgelerini, Formoza adası ve bağlı diğer adaları, Penghu adalarının hakimiyetini Japonya’ya devretmiştir. Bu antlaşma ile Japonya’ya Çin topraklarında üretim yapma hakkı verilmiş, en çok gözetilen ulus statüsü, dört limanda ticaret yapabilme hakkı, ticari gemiler ile nehirlerden geçiş hakkı verilmiş ve 200 milyon tael savaş tazminatının Japonya’ya ödenmesi hususunda anlaşılmıştır(MacNair, 1923: s.515,548). Böylelikle Çin hem küresel hem de bölgesel güçlerin yarı sömürgesi olmuş bir devlet haline gelmiştir. Çin üzerinde hakimiyet alanları kazanan Avrupalı devletler, modern dünyanın güç araçlarına ve sömürgecilik tecrübelerine sahip iken henüz yeni modernleşmeye başlayan Japonya çok kısa bir sürede bölgesel bir güç olarak yükselişe geçmiştir. Çin’in modern dünya ile yüzleşmesi ağır mağlubiyetler ve işgaller ile sonuçlanmıştır. 19.yüzyılda iki köklü devlet modern dünyaya geç kalmışlığını büyük kayıplar vererek idrak edebilmiştir. Bunlar Çin ve Osmanlı Devleti’dir(Sağer, 2006). Çin’in modern devletlerin güç kapasitelerini tecrübe etmiş olması modernleşme fikrinin doğmasına neden olmuştur ve böylelikle Çin modernleşme adına girişimlerde bulunmuştur.

1.4. ÇİN’DEKİ MODERNLEŞME GİRİŞİMLERİ

Üst üste yaşamış olduğu mağlubiyet ve işgallerin ardından Çin’in son hanedanlığı Qing İmparatorluğu, yaşanan hezimeti sona erdirmek ve yeniden güçlenmek adına 19. yüzyılın ikinci yarısında modernleşme girişimini başlatmıştır. İmparatorluğun çöküşünü durdumak ve yeniden eski gücüne kavuşturma görevinde ise önde gelen isim Kang Youwei olmuştur. Kang Youwei ve bu dönemde çalışma yürüten diğer isimler, Çin’in yeniden güçlenmesinin çıkış noktası olarak Konfüçyüs düşünce geleneğinin temellerinden kopmadan, modern döneme uygun bir biçimde yorumlanması gerektiği düşüncesi ile hareket etmiştirler(Sağer, 2006: s.3). Çin’in modernleşme girişiminde, doğrudan var olan başarılı bir sistemi kopyalamak yerine evvela nerede hata yapıldığı ile ilgili bir mütalaa gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde içinde bulunulan dönemde Konfüçyüs düşüncesinin yanlış yorumlandığı ve yeniden güçlü bir Çin’in inşası sürecinde otantik Konfüçyüs düşüncesinin yeniden uygulamaya geçirilmesi gerektiği kanaati doğmuştur(Chang, 1971: s.74). Kang

Youwei, Konfüçyüs düşüncesinin yozlaştırıldığını, asıl metinlere bağlı kalınılmadığını ya da artık bu düşünceye olan bağlılığın zayıfladığını düşünmüştür. Youwei, Konfüçyüs düşüncesinin tahrip edilmemiş kökünde ve ruhunda, yeniliğin ve gelişmenin tavsiye edildiğini ifade etmiş ve bu dönemde bu düşünceyi ön plana çıkarmak istemiştir. Böylelikle güçlü bir Çin'i inşa edebilecek, modern devletler gibi güçlü bir askeri ve siyasi yapıya sahip olabilecektir(Spence, 1982: s.33). Çin, bu dönemde bir yandan geleneksel yapısını ve değerlerini muhafaza etmek diğer yandan da modern Batılı devletler gibi güçlü bir devlet ve toplum inşa etmek istemiştir. Bu nedenle modernleşme girişimi sırasında toplumsal inşa sürecini kendi öz değerleri ile yapılandırmak istemiştir. Bu düşünce Çin için kendi altın çağına dönüş gibi bir inanca dayanmıştır.

Çin'deki Qing Hanedanı, yolsuzluk, baskıcı vergilendirme, kırsal kesimdeki huzursuzluk ve Konfüçyüsçü bilginlerin uzun süredir hanedanın çürümesinin belirtisi olarak gördükleri diğer tüm belalara doğru kaymıştır. Çin tarihinin en büyük isyanı, ülkenin hemen her köşesinde patlak vermiş ve milyonlarca cana mal olarak tarifsiz bir hasara yol açmıştır. 1851 ile 1873 yılları arasında Çin'i sarsan dört büyük ayaklanma ve bunlara ilave birçok yerel ayaklanma yaşanmıştır. Bu durum Çin'in kıyılarındaki Batı belasıyla ilgilenmeleri için çok az zaman bırakmıştır. Yaşanan gelişmeler Çin'de Batı silahlarının değerini artırmış ve Batılı modern devletlerin sahip olduğu güçlere olan ihtiyaç anlaşılmıştır(Hacker, 1977: s.5). Modernleşmeyi kendi iç dinamikleri ile gerçekleştirmiş iki devletin, İngiltere ve Fransa'nın yarı sömürgesi haline gelen Çin, ilk başlarda kabul etmek istemediği Batılı devletlerin üstünlüğünü yaşamış olduğu mağlubiyetler ve işgaller sonunda kabul etmek zorunda kalmıştır. Avrupalı devletlerin üstünlüğünün farkına varan Çin, modernleşmeyi gerekli görmeye başlamış ve bu yolda adımlar atmaya başlamışlardır. Çin'in 19. yüzyılın ikinci yarısında iki önemli modernleşme hamlesi olmuştur. Bunlar, "Tongzhi Restorasyonu" ve "100 Gün Reformu"dur.

1.4.1. Tongzhi Restorasyonu

Çin, 1864'te Taiping isyanlarının henüz bastırıldığı bir zamanda imparator Tongzhi'nin girişimi ile, Batılı yenilikler uygulanmaya koyulmuş ve aynı zamanda

modernleşme süreci başlatılmıştır. Ancak bu gelişmeler sınırlı bir ölçekte kalmıştır. Demiryolları, yeni silahlar ve diğer Batı yenilikleri getirilmiş, fakat bunlar nüfusun yalnızca küçük bir bölümünü etkileyen gelişmeler olmuştur. Çin'i geniş ölçekte kapsayan bir gelişme sağlanamamıştır. Çinli yöneticiler, Batı'nın elde ettiği başarıların, derin yapısal değişikliklerin ürünü olduğunu ve modernleşmek için geleneksel kurumları ve düşünce biçimlerini uyarlamak veya değiştirmek gerektiğini anlayamamışlardır. Bu nedenle, Çin'deki ilk modernleşme çabası yalnızca çok yüzeysel bir düzeyde gerçekleşmiştir(Valentini, 2013: s.2).

Tongzhi Restorasyonu, Çin'in modern anlamda yeniden inşa edilme süreci için bir başlangıç noktası olmuştur. Askeri anlamdaki başarısızlıkların yeniden yaşanmaması adına askeri modernizasyon başlatılmış ve Batılı tarzda askeri silah depoları ve tershaneler inşa edilmeye başlanmıştır. Batı'nın elde etmiş olduğu gücün bilime dayandığını düşünen bazı Çinli reformcular, Batı tipi bir eğitim sisteminin gerekliliğinin farkına varmışlardır. Bu doğrultuda 1862'de Çin'de Yabancı Diller Okulu açılmış ve bu okulda Batı'ya ait eserlerin tercümesi yapılmaya çalışılmıştır. 1872 yılında da Çinli 120 öğrenci, modern ilimleri öğrenmek amacıyla Amerika Birlerşik Devletleri'ne gönderilmiştir(Holcombe, 2021: s.242). Çinli reformistler, bu tür çabalar ile Çin'i güçlü bir şekilde restore edeceklerini düşünmüştürler. Ancak bu durum çok sürmeden ülke içinde bir iç direnç ile karşılaşmıştır.

Çin'de reform çabalarına rağmen Çin'i diğer tüm medeniyetlerin merkezinde gören, Çinli olmayanların tamamını barbar olarak nitelendiren ve bu nedenle diğer kültürleri daha düşük gören bir kesim varlığını sürdürmekteydi. Bunlar genel olarak Konfüçyüsçü bürokratlar ya da bazı hanedan mensuplarıydı(Dillon, 2016). Bu dönemdeki Batı hakkındaki bazı Çin görüşleri, Çin'in eksiklerini tespit etmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Bunlar genellikle kavgacı, duygusal olarak yüklü ve bazen de yabancı düşmanı olmuştur. Bu Batı karşıtı tutum, Çin'in gerçek anlamda eksiklerini tespit edebilmesinin önünde bir engel olmuştur(Twitchett ve Fairbank, 2006: s.274-329). Bununla birlikte, Çin'de yönetici sınıf, ağırlıklı olarak muhafazakar olduğundan, ilerlemenin destekçisi olmaktan çok muhalifiydi. Çin'in üst sınıflarında modernleşmenin savunucuları vardı, ancak çabaları çok fazla yeniliği

tehlikeli gören çoğunluk tarafından engellenmişti(Valentini, 2013: s.3). Böylelikle Tongzhi Restorasyonu'ndan beklenen sonuçlar elde edilememiştir.

1.4.2. Yüz Gün Reformu

Çin'in 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'ndaki yenilgisi, hem hükümette görev yapanlar hem de hükümet dışındaki Çinli seçkinleri büyük ölçüde rahatsız etmiştir. Çin'in savaşı Japonya'ya kaybetmesinin nedeninin, Japonya'nın bir dizi reform gerçekleştirmesi, Çin'in ise eski yöntemlerine saplanıp kalmış olması olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Bu çerçevede, bazı hükümet yetkilileri ve yerel halk reform çağrısında bulunmaya başlamışlardır. Çin'i karşı karşıya olduğu derinleşen ulusal krizden kurtarmayı ummuşlardır. Bu gelişmeler ışığında, 11 Haziran 1898'de, Qing hükümetinin İmparator Guangxu'nun desteğiyle Çin'de yeniden bir reform girişimi başlamıştır(Jia, 2020). Bu dönemde reform hareketlerinin başlaması için çabalarını sürdüren isimlerin başında Kang Youwei gelmiştir. Kang Youwei, reform ve modernleşme çalışmalarının başlaması için imparatoru ikna eden kişi olmuştur(Kwong, 1984). İmparatorun emri ile başlatılan reform hareketi, yeni bir yönetim anlayışı ortaya koymak istemiştir. Reform hareketinin başlamasını takip eden 103 gün boyunca İmparator, bir yeniden inşa süreci başlatmıştır(Harris, 2018: s.294).

Bu 103 günlük reform süresince Kang Youwei'nin önderliğinde pekçok reform çalışması başlatılmıştır. Oldukça hızlı ilerleyen süreç karşısında hem ülke içerisinde hem de olanları dışardan izleyenler için şaşırtıcı bir manzara ortaya çıkmış ve Çin, kendi kendini güçlendirme yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır. Çin'in hem toplumsal hem de bürokratik yapısı değişimlerden etkilenmiş ve gerçekleştirilen reformlar kapsayıcı olmuştur(MacNair, 1923: s.578). Ancak reform hareketi ile dönüşmeye başlayan Çin'de bu durumdan rahatsız olan kişiler de olmuştur. Reform hareketlerinin hedeflerinden biri olan fonksiyonunu kaybetmiş ve devletin kendini güçlendirmesi için yeterliliği olmayan devlet görevlilerine ve kurumlarına yönelik hamleleri imparatorluk sarayındaki ve bürokrasideki muhafazakar kesim kendileri için bir tehdit olarak algılamışlardır. Bu kesim reform hareketlerini durdurmak adına

bir karşı mücadele başlatmışlar ve başarılı da olmuşlardır(Dillon, 2016: s.132-133). Böylece Yüz Gün Reformu, yalnızca geç Qing emperyal yönetiminin sistemik sorunlarını değil, aynı zamanda, Kang Youwei ihtilafında, Çin siyasi söyleminde yükselen gerilimi de gün yüzüne çıkarmıştır(Kwong, 2000: s.693-694).

1.5. QİNG İMPARATORLUĞU'NUN SONU VE 1911 DEVRİMİ

Afyon Savaşı'ndan sonra başlayan süreçte Çin'de bir yandan yabancı düşmanlara karşı bir mücadele verilirken, diğer yandan Qing imparatorluk sarayını devirip demokratik bir siyasi sistem kurmak için de mücadele edildiği görülmektedir. Bu süreçte ülkede yaşanan İç isyanlar devleti yıpratmış ve devletin yetersizliğini, zayıflığını gün yüzüne çıkarmıştır(Dawei ve Yanjing, 2011: s.181,182). Yarım yüzyıldan fazla bir süredir, hükümet başarısızlıkları birbiri ardına birikmiş, hanedan hükümeti prestij kaybetmiş ve kriz içinde olmuştur. Hayatta kalmak adına on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren bir reform programı izlemeye başlamıştır. Son tahlilde, kendi çöküşüne davetiye çıkaran da bu olmuştur. Çünkü bu iyileştirme ve reform girişimleriyle bazı farkındalıklar oluşmuş, umutlar ve hoşnutsuzluklar dile getirilmiş ve bu durum hanedanlığın çöküşüne neden olmuştur(Watanabe ve Recht, 2020: s.175).

1911'deki ayaklanmalar, hanedanlığın düşüşüne yol açmıştır. Birkaç küçük olay hızla yeni kalıplara, daha büyük hareketlere ve nihayet bir cumhuriyete dönüşmüştür. Hanedanlık yönetimi reformlarının kontrolden çıktığını ve ne kadar çok reform yaparsa o kadar çok otorite kaybettiğini görmüş ancak diğer yandan, ne kadar az reform yaparsa o kadar az meşruiyet iddia edebilmiştir. Reform yanlısı devrimci gruplar da buna karşın ayaklanmışlardır(Twitchett ve Fairbank, 2006: s.506,515). Ekim 1911'de, Qing imparatorluk sarayına ilk kurşun sıkılmış ve ayaklanma patlak vermiştir. Sonraki aylarda tüm illerde isyanlar alevlenmiş ne nihayetinde Qing İmparatorluğu parçalanmıştır. Bireysel bağımsız eyaletler, Çin Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin ana hatlarını müzakere edip onaylamış ve cumhurbaşkanlığı cumhuriyeti sistemi yeni yönetim sistemi olarak kabul edilmiştir.

1912’de Geçici hükümet, Çin Cumhuriyeti'nin diğer ülkelerle dostça iletişim kuracağını, uluslararası yasalara uyacağını, çeşitli vergileri kaldıracağını, ulusal endüstrileri koruyacağını taahhüt etmiştir(Dawei ve Yanjing, 2011: s.182,183). Böylelikle Çin’de yüzyıllardır devam eden hanedenlık yönetimi sona ermiş ve Cumhuriyet yönetimine geçilmiştir.

1.6. I. ve II. DÜNYA SAVAŞI’NDA ÇİN

Çin'in Birinci Dünya Savaşı'na verdiği yanıt, 19. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Çin'in Birinci Dünya Savaşı'na dahil olması, esasen Avrupa emperyalizminin yayılmacı politikasının uzun vadeli bir sonucudur. 1840'tan başlayarak, Asya'daki etki alanları üzerindeki mücadelede, büyük güçler arasında artan rekabet, Çin'i Avrupa güç politikası sahnesine çıkarmıştır. I. Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından Çin hükümeti 6 Ağustos 1914'te Çin'in tarafsızlığını ilan eden bir açıklamada bulunmuş ve savaşın Çin topraklarına sıçraması önlenmeye çalışılmıştır(Mühlhahn, 2016). Ocak 1915’te Japonya tarafından Çin’e 21 maddelik bir talepler listesi sunulmuş ve bunların yerine getirilmesi istenmiştir. Bu istekler Çin’in hakimiyetini kısıtlayacak önemde istekler olmuştur. ABD’nin devreye girmesi ile Japonya isteklerinde kısmen bir değişiklik yapmış, Çin bu istekleri kabul etmiş ve Japonya Çin’e karşı bölgede bir üstünlük elde etmiştir(Armaoğlu, 2017: s.86).

14 Ağustos 1917'de Birinci Dünya Savaşı dördüncü yılına girerken Çin tarafsızlığını terk ederek Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Başlangıcından itibaren, savaş hiçbir şekilde Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmamış; Uzak Doğu'da iki rakip ülke, Japonya ve Çin, büyük çatışmada kendi rollerini bulmaya çalışmıştır. Çin, 1917'de Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, asıl amacı kendisine savaş sonrası pazarlık masasında bir yer kazanmaktı. Çin, savaşa girerek Shantung Yarımadası'nın kontrolünü yeniden ele geçirmek ve bölgedeki en önemli rakibi olan Japonya'nın önünde gücünü yeniden ortaya koymak istemiştir. Ateşkesin ardından Versailles Barış Konferansı'nda Japonya ve Çin, ABD, Fransa ve İngiltere'nin hakim olduğu Müttefik Yüksek Konseyi'ni Shantung Yarımadası için ikna etmeye çalışmışlar ve bunun için birbirleri ile bir mücadeleye girişmişlerdir(Wood, 2020). Çin ve Japonya,

savaşın başlangıcında benzer bir strateji takip etmemiş olsalarda, savaşın sonlarına doğru Çin savunmacı durumdan saldırgan duruma geçmiştir. Savaşın bitimi ile iki devlet de küresel siyasetin yeniden dizayn edildiği bir yerde sistemin dışında kalmak istememiştir. Çin'in 1840 yılından beri sergilediği savunmacı tavır I. Dünya Savaşı ile savaşın sonuna doğru göstermelik dahi olsa ofansif bir şekle dönüşmüştür. Uluslararası düzende ön plana çıkmak, büyük güçlerin arasında yer almak için oluşan fırsatlardan yararlanmak ve güçlenmek için hamlelerde bulunmuştur.

Nisan 1919'da, Fransa'da Versailles'da toplanan galip devletler, Çinlilere, Shandong eyaletindeki imtiyaz haklarının Çin'e iade edilmeyeceğini, bunun yerine Japonya'ya devredileceğini bildirdiler. Çinli delegeler her ne kadar bu durumu kabul etmediklerini bildirseler de durumu kendi çıkarına çevirmeye güç yettirememişlerdir(Lynch, 2016: s.64). Bu durum Çin içerisinde tepkilere yol açmış ve "Dört Mayıs Hareketi" olarak bilinen gösteriler meydana gelmiştir. Bu gösteriler 1919'da Çin'in Versailles Antlaşması'nı imzalamasını protesto etmek için düzenlenen öğrenci gösterilerini ifade eder(Zarrow, 2006: s.149). Bu durum ülke içi muhalif grupların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu muhalif sesler II. Dünya Savaşı ve sonrasında da Çin'de etkili olacak komünist grupları doğurmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Çin'de komünist gruplar oluşmaya başlamıştır. Takip eden yıllarda Çin'de komünist gruplarla milliyetçi grupların mücadelesi vuku bulmuş ve bu iki grup arasındaki mücadele ulusal bir kurtuluş savaşı sürecine denk gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Asya'daki en büyük güç olarak Japonya kalmıştır. Japonya'da I. Dünya Savaşı sonrası militarist bir yükseliş başlamıştır. 1920'lerin sonlarında Japonya'nın Doğu Asya'daki hakimiyetinin sağlamlaşması, Çin'in işgalinden geçtiği düşüncesi Japonya'da kabul görmeye başlamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Japon yayılmacılığı için fırsat olarak görülmüştür(Bingöl, 2018: s.148). Çin'de 1840'tan bu yana süregelen işgaller ve iç isyanlar devlet mekanizmasını zayıflatmış ve olası düşmanlara karşı devlet savunması zayıf bir halde kalmıştır.

Japonya'da hızla yükselmek isteyen güç merkezleri, devleti Çin'e karşı yayılmacı bir tavır takınması hususunda kışkırtmıştır. Çünkü, Japonya bir yandan

büyürken diğer yandan da bu büyüyen gücü besleyecek kaynaklara sahip olması gerekmekteydi. Örneğin, enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla Japonya, Çin'in Mançurya bölgesinden yılda 9 milyon ton kömür tedarik etmekteydi. 1929 Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu ekonomik dar boğazdan çıkabilmek amacıyla Japonlar, Mançurya'nın ele geçirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir(Yakut ve Yakut, 2019: s.13,22). Bu durumdan hareketle, Çin'e karşı yayılmacı bir tavır sergilemeye başlayan Japonya, 1931 yılında Mançurya'yı işgal etmeye başlamış ve böylelikle Çin üzerinde son yüzyıl da olduğu gibi yine bir işgalci güce karşı Çinliler tarafından bir direniş başlamıştır(Bingöl, 2018: s.148).

Japonya, Çin'e karşı yayılmacı bir politika izlerken bir yandan Uzak Doğu'da kendi nüfuz alanlarını genişletirken diğer yandan da Batılı devletlerin bu bölgedeki nüfuz alanlarını, kazanımlarını azaltmayı amaçlamıştır(Yakut ve Yakut, 2019: s.23). Yine burada Kenneth Waltz'un vurguladığı güç dengeleme düşüncesi kendini Japon planları içerisinde göstermiştir. Japonlar yalnızca Çin özelinde hareket etmemiş, küresel ölçekteki bölgesel rakiplerine karşı da bir dengeleme politikası takip etmiştir.

1931 yılından 1937 yılına kadar Çin ile Japonya arasında, Japonlar tarafından işgal edilen bölgeler üzerinde çatışmalar devam etmiş ve bu bölgelerin statüleri ile ilgili karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. 1937'yılında meydana gelen çatışmalar ile uzun süredir var olan gerilim artık büyük bir savaşa dönüşmüştür(Ting Guo, 2016: s.175). Temmuz 1937'de Pekin'in güneyindeki Marco Polo Köprüsü'nde Çin ve Japon askerler arasındaki çatışmayla başlayan süreci şiddetli çatışmalar izlemiş ve savaş hızla tırmanmıştır. Sırasıyla Çin'in stratejik öneme sahip tüm bölgeleri Japonya tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. 1938'de Japonya'nın Çin'deki yayılmacılığı artmış ve Japon birlikleri, Çin'in kalan limanlarını ele geçirmiş, 1938'in sonunda Japonya, Çin'in neredeyse tüm büyük şehirlerini ve onları birbirine bağlayan demiryollarına hakim olmuştur. Ancak komünist gerillaların giderek daha aktif hale geldiği geniş kırsal bölgelelerde Japon kontrolü olmamıştır(Lyons, 1989: s.55,56). Japonlar en zengin şehirleri ve demiryolu hatlarının çoğunu kontrol etmişlerdir. Bu bir plan daihlindeydi ve kırsal alanın çoğunu Çinlilerin eline bırakmıştı. Bununla birlikte, Japonlar hiçbir zaman tüm Çin'i kontrol etmeyi planlamamıştır. Çünkü amaç Çin ekonomisini bozarak Çin'i Mançurya ve Kuzey Çin'deki Japon denetimini kabul

etmeye zorlamaktır. 1939'da Japonların Hainan'ı ele geçirmesi ve ertesi yıl kuzey Çinhindi'ni işgali de benzer şekilde Çin'in ikmal kuvvetlerini aç bırakmayı amaçlamaktadır. Japonlar, Haziran 1940'ta Orta Çin'den o zamanlar Milliyetçi başkent olan Chungking'e pirinç akışını durdurmak için Yangtze Nehri'nin Chang limanını ele geçirdiklerinde olduğu gibi, sınırlı hedefler için ara sıra saldırılar başlatmışlardı(Gordon, 2006: s.157).

Büyük bir dünya savaşının yaşandığı küresel bir ortamda Çin özelinde Doğu Asya'daki durum diğer büyük güçlerinde dikkatini çekmişti ancak Japon yayılmacılığına karşı önce Milletler Cemiyeti ardından da diğer devletler etkili bir tepki gösterememiştir. Batılı güçler başlangıçta, Çin'e maddi yardımda bulunmaya Sovyetler Birliği'nden daha az eğilimli olmuşlardır. Milletler Cemiyeti, Çin'e sadece manevi bir destek sunmuş ve Japonya'yı saldırganlığından dolayı kınamıştı. Milletler Cemiyeti dışında kalan Amerika Birleşik Devletleri de çok az şey yapmıştır(Peter Mauch, 2015: s.266). Çin, ilk büyük dış yardımını Sovyetler Birliği'nden bulmuştu. 21 Ağustos 1937'de Sovyetler Birliği ve Çin bir saldırmazlık paktı imzalamış ve Sovyetler Birliği hızla cephane, askeri danışman ve Sovyet pilotlarıyla birlikte yüzlerce uçak göndermeye başlamıştır(Pletcher, 2010: s.283). Çin, uluslararası barışı korumakla görevli Milletler Cemiyeti'nden, Japonya'nın yayılmacı tavrına karşı bir destek görmek istemiş ancak bunu görememiştir. Diğer Batılı devletlerde Japon yayılmacılığı karşısında pasif kalmıştır. Burada da görüldüğü üzere İttifaklar ve yardımlar uluslararası siyasette zaman zaman kendini gösterse de, devletlerin hayatta kalmalarının en rasyonel yolu her zaman kendi başının çaresine bakması (self-help) olmuştur.

1945'in başlarında Japonlar, 1937'den beri hiç olmadığı kadar çok Çin topraklarını işgal etmişti. Mayıs 1945'te Almanya'nın düşüşünden sonra Japon hükümeti teslim olmayı reddetmiş, Mançurya'yı yem olarak kullanarak Sovyetler Birliği'ni Asya savaşına çekmek istemiştir. Pasifik savaşını kazanan ABD, Japonları yıldırmak için Japon ana adalarını işgalle tehdit etmiştir. Ağustos ayında Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanması ile savaş sona ermiştir(Gordon, 2006: s.176,177). Çin'in tam 100 yıldır yaşadığı işgaller, literatürdeki ismiyle "Utanç Yüzyılı" II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile sona ermiştir. Geriye kalan mesele artık Çin'in hakimiyetinin

kimin elinde olacağıdır. II. Dünya Savaşı'nın son bulması ile sırada Milliyetçi Çin Hükümeti ile komünist gruplar arasındaki hesaplaşma gerçekleşmiştir.

1.7. ÇİN'DE KOMÜNİST GRUPLARIN OLUŞUMU VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA GİDEN YOL

1919 yılında bir grup muhalifin bir araya gelerek oluşturdukları "4 Mayıs Hareketi" Çin'de yer alan işçi gruplarının organize olmasını sağlamış ve bu gruplara siyasetin yolunu açmıştır. 1921 yılına gelindiğinde içlerinde Mao Zedong'un da olduğu bir grup, ülkedeki tüm koministeri tek bir çatı altında toplayarak Çin Komünist Partisi'ni kurmuşlardır. Bunu takip eden süreçte Çin, komünistler açısından dört önemli evreden geçmiştir. 1924-1927'de Kuzey Seferi gerçekleşmiş. 1927-1937 arasında Toprak Reformu Savaşı gerçekleşmiş. 1937-1945 yılları arasında Japon işgaline karşı direniş, 1945-1949 arası da Ulusal Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılan dört farklı dönem ve olay gerçekleşmiştir(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.19).

İlk etapta parti organizasyonu olarak bir araya gelen komünist gruplar Çin Komünist Partisi'nin kurulması ile yeni bir döneme girildiğini ifade etmişlerdir. Afyon Savaşlarından 4 Mayıs 1919'a kadar Çin halkının emperyal ve feodal güçlerin zulmüne karşı bir mücadele gösterdiklerini ve artık Çin'de silahlı bir direnişe geçilmeden komünist ideallerin gerçekleşmeyeceği ve Çin halkının ezilmeye devam edeceği iddia edilmiştir(Öztürk, 1971: s.7,13). Bu düşüncelerin hakim olduğu bir havada 1920'li yıllarda Çin, birbirleri ile çatışan ufak grupların çatışma sahasına dönmüştür. Liderliğini Chiang Kai Shek'in yürüttüğü Milliyetçi Parti (Kuomintang), çatışmacı ortamı yatıştırmak adına 1924'te Komünist Parti ile uzlaşmıştır. Ancak bu durum 1927 yılında son bulunca Komünist Parti ilk başta şehirlerde ayaklanmış ancak daha sonra direnişini kırsal kesime kaydırmıştır. İlerleyen dönemlerde de Komünist Parti Çin'in kırsal bölgelerinde büyüyüp gelişen bir parti olmuştur(Öğütçü, 1999: s.103).

1937 yılında Japonya'nın başlattığı işgal karşısında Chiang Kai Shek'in liderliğindeki milliyetçi grup ile Moa Zedong'un liderliğini yaptığı komünist gruplar bir birliktelik oluşturmuş ve mücadele etmiştirler. Çin'in güney bölgelerine milliyetçiler hakim olmuş ve Japonlara karşı mücadele etmiştirler. Kuzey bölgelerine ise komünist gruplar hakim olmuş ve Japonlara karşı bir direniş göstermişlerdir(Yakut ve Yakut, 2019: s.81). Chiang Kai Shek, savaş sırasında kendi kontrolü altında önemli sayıda yüksek kaliteli tümen bulundurmuş, ancak bu kuvvetler ile bir netice elde edememiştir. Milliyetçi hükümet, en iyi birliklerinin çoğunu, onları dış yardım olasılığından uzaklaştırmak amacıyla Komünistleri abluka altına almak için kullanmıştır. Komünistler, ironik bir şekilde, kendisini Japonlarla savaşmaya adamış tek Çin kuvveti gibi gözükmüştür. Gerilla taktikleri, düşmanı artan bir şekilde şehirlerle sınırlandırırken, kırsal kesimin çoğunu kontrolleri altına almada da etkili olmuştur. Kuomintang rejimi, savaş sırasında daha yozlaşmış ve verimsiz hale gelmiştir. Üyeleri kendilerini öncelikle kendi kişisel çıkarlarını geliştirmeye adamış ve Çin halkını etkileyen acil ekonomik ve sosyal konulara çok az ilgi göstermişlerdir(Lyons, 1989: s.292). Milliyetçi hükümet savaş sırasında Çin'deki siyasal iktidarını komünistlere kaptırmamak adına Japonlarla olan savaşta kuvvetlerini ikiye bölmüş ve bu durumda da Japonlara karşı etkili adımlar atılmadığı görüntüsünü halka yansıtmıştır. Böylesi bir ortamda kırsal bölgelerde hakimiyetini sürdüren ve Japonlara karşı mücadelede etkili bir görüntü ortaya koyan komünistler halk nezdinde olumlu bir görüntüye sahip olmuşlardır. Komünist gruplar göreli kazanç olarak bu durumdan daha kazançlı olarak çıkmıştırlar. Çünkü ülke bazında ele alındığında Japonlar karşısında büyük bir ilerleme göstermeseler dahi hem mevcutta ellerindeki kırsal bölgeleri düşman işgalinden korumuş hem de Chiang Kai Shek'e karşı halk nezdinde daha başarılı gözükerek kendisine toplumsal bir destek zemini oluşturabilmişlerdir. İşte bu durum göreli kazanç durumunun yansıması olmuştur.

Savaşın Çin Komünist Partisi (ÇKP) üzerinde ters etkisi olmuştur. 1937'de ÇKP'nin yaklaşık 40.000 üyesi vardı. 1939 ile 1943 arasında Çin siyasi sisteminin eski suistimalleri, özellikle hizipçi siyaset ve yolsuzluk kendini yeniden göstermişti. Uzayan savaş, Milliyetçi rejimi giderek zayıflatmıştır. ÇKP'nin Yenan'daki Yedinci

Kongresi sırasında (Nisan-Mayıs 1945), parti 900.000'den fazla bir orduya ve 2.000.000'dan fazla milis gücüne sahip olduğunu iddia etti. Ayrıca toplam nüfusu 90.000.000 olan bölgeleri kontrol ettiğini iddia etti. Bu iddialar tartışmalıydı, ancak komünist örgütün büyük gücü ve geniş coğrafi yayılımı bir gerçekti(Pletcher, 2010: s.284, 291). Milliyetçiler savaşın her geçen gününde güç kaybederken komünistler güç kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Milliyetçi ve Komünist partiler arasındaki uzun süredir devam eden düşmanlık kaynama noktasına gelmişti. Amerikalılar, Ağustos 1945'te Chiang Kai Shek ile Mao Zedong arasında bir toplantı tasarlamıştı. Ancak taraflar arasında gerginlik devam etmiştir. Aralık 1945'te ABD hükümeti, giderek gerginleşen bir durumu yatıştırmak ve savaşı durdurmak için 2. Dünya Savaşı askeri kahramanı George Marshall'ı görevlendirmiştir. On üç ay süren çabadan sonra, Ocak 1947'de, savaşın önlenemeyeceği anlaşılmıştır(Schoppa, 2004: s.121). II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile iki büyük güç, ABD ve Sovyetler Birliği küresel siyasetin iki süper gücü, çift kutuplu dünyanın henüz doğmaya başladığı zeminde bu olay özelinde de ayrılarak hareket etmişler ve Çin'deki iç savaşta milliyetçiler ve komünistler üzerinden bir güç mücadelesi gerçekleştirmişlerdir.

ABD'nin askeri ve iktisadi destekleri sayesinde Chiang Kai Shek komünistlere karşı 1946-47'de başarılı bir görüntü ortaya koysa da milliyetçi komutanların kötü idaresi neticesinde durum tersine dönmüştür. Sovyetler Birliği ise Chiang Kai Shek'ten kiraladıkları Dairen ve Port Arthur limanları üzerinden komünistlere yardım etmiş ve Çin'in geleceği üzerinde etkili bir dış aktör olmuştur(Armaoğlu, 2019: s.334). ABD ve Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'nın sonundaki yeni dünyayı dizayn eden konferanslar ile başlayan küresel rekabetleri Çin'in iç savaşında karşılıklı çatışan taraflara verdikleri desteklerde de kendini göstermiştir.

Halk Kurtuluş Ordusu (PLA; komünist güçlerin artık bilinen adı) anakara Çin'i fethetmiş ve 1 Ekim 1949'da başkenti Pekin olan Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki temel gerçek, derin ve halk

temelli bir devrimden doğan bir komünist askeri zaferdir. Pletcher, 1945 sonrası Çin tarihini üç aşamayla anlatır. Bunlar: (1) Ağustos 1945'ten 1946'nın sonuna kadar, Milliyetçiler ve komünistler Japonların elindeki bölgeleri ele geçirmek için yarışmış, kuvvetlerini oluşturmuş ve hala müzakereleri sürdürürken birçok sınırlı çatışmaya girmiştir. (2) 1947'de ve 1948'in ilk yarısında, ilk Milliyetçi başarının ardından, stratejik denge komünistlerin lehine dönmüştür.(3) Komünistler, 1948'in ikinci yarısında başlayan ve Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açan bir dizi ezici zafer kazanmıştır(Pletcher, 2010: s.292).

1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş, Mao Zedong Merkez Halk Yönetim Kurulu başkanı olmuş ve Çin için artık yeni bir dönem başlamıştır. Mağlup edilen Chiang Kai Shek yönetimindeki milliyetçiler Tayvan Adası'na kaçmıştır. Yeni kurulan ÇHC, SSCB ve Sovyet Bloğundaki diğer devletler tarafından hızlı bir şekilde tanımış, takip eden süreçte 1950 yılında İngiltere ve Hindistan da tanımıştır. ABD ise yeni kurulan Çin yönetimini uzun yıllar tanımamış, bunun yerine Çin'in resmi temsilcisi olarak Tayvan'da bulunan milliyetçileri tanımıştır. Bu nedenle Çin Halk Cumhuriyeti uzun yıllar Birleşmiş Milletler'de temsil edilmemiştir(Akşin, 2017: s.300). Çin halkı yaklaşık yüz yıldır devam eden işgallere, emperyalizme karşı olan mücadelesini Mao Zedong'un önderliğindeki komünistler, yani halkın direnişi ile sona erdirmiş ve anakara Çin'i kapsayan bir devlet idaresi tesis etmişlerdir. Mao'nun önderliğindeki bu uzun mücadelenin zafer ile sonuçlanması Çin Halk Cumhuriyeti için 1976 yılında Mao'nun ölümüne kadar sürecek olan, Mao'nun hakimiyetindeki bir Çin dönemini başlatmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇİN'İN MODERNLEŞMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Modernleşme, ekonomik, sosyal, politik, teknolojik ve kültürel faktörlerin bir araya gelmesi ile gerçekleşen karmaşık ve iç içe geçmiş bir süreçtir. Çin'in 19. yüzyılda başlayan modernleşme süreci II. Dünya Savaşı sırasında sekteye uğramış, ancak 1949 yılı itibariyle yeniden devreye sokulmuştur. Çin'in modernleşme sürecinin başlıca dinamiklerini, ekonomik kalkınma, eğitim ve insan sermayesi, teknolojik gelişmeler, siyasi istikrar ve iyi yönetişim, altyapı geliştirme gibi başlıklar oluşturmaktadır. Modernleşme Teorisi, modern devleti, ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik ederken aynı zamanda demokrasi ve bireysel hakları teşvik etmede aktif bir rol oynayan rasyonel ve verimli bir varlık olarak görür(Inglehart ve Welzel, 2005). Buna göre modern devlet, iyi organize olmuş bir bürokrasiye ve istikrarlı bir yapıya sahiptir. Çünkü istikrarsız yapılara sahip ülkelerin modernleşmede önemli ilerleme kaydetmesi pek olası değildir. Nitekim Çin'de uzun yıllar devam eden, ülke içerisindeki milliyetçi hükümet ve komünist grupların çatışması, Çin'de dezavantajlı bir ortam oluşturmuştur. Başarılı bir şekilde modernleşmek için yeni gelişmelere, uygulamalara, normlara uyum sağlamaya istekli bir toplumsal yapının var olması gerekmektedir.

Konfüçyüsçü düşüncede bireyin ve toplumun kendi kaderini belirlemesi belirli koşullara bağlı kılınmıştır. Örneğin kaderini tayin etmek isteyen bir birey ya da toplumun öncelikle Tian Dao'ya uyması gerekmektedir. Tian Dao, evrenin özünde bulunan düzen ve bu düzene uyumlu halde yaşayan insanın takip ettiği yol demektir. Kaderini değiştirmek, olumlu yönde bir gelişim göstermek isteyen toplum ya da bireyin, Tian Dao'ya uygun yaşaması şartı öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle erdemli davranışlarda bulunan bir toplum ya da birey olması gerektiği düşüncesi var olmuştur (Kalkır, 2018: s.99). Ancak bu düşünce yapısı, gelişimi ya da değişimi zihinlerde ulaşılması zor bir noktaya koymaktadır. Konfüçyüs düşüncesi yüzyıllar boyunca Çin'de hâkim olmuş, devlet ve toplum üzerinde belirleyici olmuş bir

düşünce sistemidir. Böylesine topluma hâkim olan bir düşünce ekolünün toplumun ya da bireyin değişim ve gelişimini ulaşılması zor bir ideale güdümlemesi, değişim için düşünsel anlamda zorlaştırıcı bir etken olmuştur. Başka bir deyişle, modernleşmek isteyecek Çinli bir birey, güçlü ve gelişmiş bir medeniyet ile karşılaştığında o denli güçlü veya gelişmiş olmanın ön koşulunu toplumsal kabulden ötürü erdemli bir insan olmakta arayabilecektir. Ancak gelişimin, modernleşmenin böyle bir koşulu yoktur. Bu düşünce yapısı, Çin'in modernleşmesi yolunda aşması gereken konulardan birisi olmuştur.

İlk aşamada, Qing İmparatorluğu döneminde Çin'in modernleşmiş Batılı güçlerle karşı karşıya gelmesindeki şok edici düşüşü ve çöküşüyle birlikte, Konfüçyüsçülük ile modernite arasındaki ilişkinin çelişkili olduğu düşünüldü ve Konfüçyüsçü modernite terimi bir tezat olarak değerlendirildi. Max Weber dahil Batılılar, Konfüçyüsçülüğün modernleşmeyi engellediğine inanmışlardır. Çin'deki Lu Xun ve Mao Zedong, Japonya'daki Fukzawa Yukichi, Kore'deki Shin Chaeho gibi birçok önde gelen Doğu Asyalı da, çoğunlukla Konfüçyüs klasikleri ve geleneklerinde eğitim görmüş olmalarına rağmen, aynı nedenle Konfüçyüsçülüğü çok sert bir şekilde eleştirmişlerdir(Kim, 2017: s.1). İki bin yıldan daha uzun bir süre önce formüle edilen Çin biliminin özel modelinin, kökeninde antik Yunan'da var olan doğa felsefesi ve bilimini inceleme geleneğinden yoksun olduğu görülmüştür. Konfüçyüsçülük doğası gereği son derece tutucu ve değişime dirençlidir ve eğer bu direnç kırılmazsa, bu mirasın tüm yeni bilimsel araştırma türlerini imkansız hale getireceği düşüncesi var olmuştur(Zhongyun, 1987: s.449).

Çin, sanayileşme konusunda Batılı devletler ve komşusu Japonya'dan daha geç bir tarihte (1894) girişimde bulunmuştu. Sanayileşme konusundaki geç kalmışlığı Çin için 19. yüzyılda telafisi zor yaralar almasına neden olmuştur. Komşusu Japonya ile kıyaslandığında modernleşme için iki önemli unsura sahip olmamıştır. Bunlar modernleşmeye öncülük edecek güçlü bir devlet ve başlangıç aşamasında sanayileşmeyi güçlü bir şekilde destekleyebilecek tarımsal üretimdir. 19. yüzyılda ve II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşadığı işgaller ve savaşlar nedeniyle

ekonomisi büyük hasar alan Çin, modernleşme için gerekli ekonomik, politik ve toplumsal imkanlara ulaşma noktasında gecikmiştir.(Jacques, 2016: s.114). Aynı zamanda devlet yapısı dışında sanayileşmeye öncülük edecek güçlü bir burjuva sınıfının var olmaması yine modernleşme için geciktirici bir etken olmuştur. Çünkü burjuva sınıfı elindeki ekonomik güç ile bulunduğu bölgede üretim araçlarının ve bazı imkanların yaygınlaşmasına olanak sağlamaktadır.

ÇKP yönetiminde 1949'lu yıllarda Çin'de yeni bir dönem başlarken ülke içerisinde halkın mücadele ettiği yoksulluk, borç yükü, okur yazar oranındaki düşüklük, yetersiz sağlık hizmetlerine bağlı olarak ortalama insan yaşamının 25-30 yıl dolaylarında olması, ülke içi asayişi riske atan çetelerin yaygınlığı, yüz yıllık işgal ve savaşların getirmiş olduğu halk üzerindeki yılgınlık ve güvensizlik hissi modernleşme için aşılması gereken engeller olmuştur(Oktay, 2016: s.44). Çin'de güçlü bir sivil toplumun oluşmamış olmasının getirdiği zorluklar ancak modern devletlerle karşılaşıldığında önemi anlaşılmıştır. İlk modernleşme emarelerinin görüldüğü Batı Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda şehirlerde örgütlenme hareketliliği başlamıştır. Burjuvazinin ilk girişimlerini gerçekleştirdiği örgütlenme hareketleri, mesleki gruplardan okuma gruplarına kadar geniş bir kesime yayılmış ve böylelikle ilk sivil toplum grupları oluşmaya başlamıştır. Bu örgütlenmiş ve bir kamuoyu oluşturmaya başlamış gruplar ancak 20. yüzyılda güçlü bir siyasal ve demokratik bir kimlik kazanmaya başlamıştır. İnsan hak ve özgürlükleri, hukuk devleti gibi kavramlar daha geç varlık bulmuştur. Böylelikle sivil toplum ve devlet, iki ayrı yapı olarak modern devletin dinamiklerini oluşturmuştur(Koray, 2005: s.102,106). Hukukun güvencesi altında varlığını sürdüren güçlü bir sivil toplum, modern ya da modernleşen devletlerin dinamik bir şekilde gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Çünkü sivil toplumun kendi girişimleri ile sağlanan gelişme, devletin yükünü hafifletmekte ve modernleşme için gerekli zemini ve hızı desteklemektedir. Bahsi geçen tüm bu etkenler ÇKP yönetiminin idareyi ele alması ile birlikte yüzleştiği ve aşması gereken sorunlar olarak karşısına çıkmıştır.

2.1. MAO’NUN DÜŞÜNCESİNDE YENİ ÇİN İNŞASI

Mao, Çinliler tarafından ülkeyi birleştiren, yabancı emperyalizmi yenen ve Çin'i modern çağa getiren bir kahraman olarak saygı görmektedir. Mao'nun ÇKP liderliği ve Çin vizyonu, 20. yüzyıl boyunca ülkenin sosyal ve ekonomik dönüşümünde çok önemli bir rol oynamıştır. Çin için bu kadar kilit öneme sahip bir liderin düşünceleri incelenmeden yalnızca gelişmeler üzerinden bir değerlendirme yapmak sağlıklı olmayacaktır. Bu nedenle Mao’nun düşünce dünyası ele alınmalıdır. Mao Zedong'un düşünce dünyası, devrimci deneyimleri, Marksist ideoloji çevresinde, Çin'in sosyal ve politik gerçeklerine ilişkin gözlemleri çerçevesinde şekillenmiştir. Nitekim kurulan komünist yönetim bu düşüncelerin bir tezahürü olmuştur.

Mao, komünist sistemin varlığını Çin’in gelecek yüzyıllarda var olabilmesi için bir zorunluluk olarak görmüştür. Komünist sistemin ve partili komünistlerin gayretleri olmaksızın Çin’in bağımsızlığını muhafaza edemeyeceği, özellikle sanayileşme başta olmak üzere modernleşmenin gerçekleşemeyeceğini belirtmiştir. Marksist-Leninist düşünce yapısını özümsemiş, disiplin ve özeleştiri ile kendini dinamik tutan, halk ile yakın ilişkisini sürdüren komünist partinin önderliğinde hareket eden bir ordu, devrimci sınıflar ve halkın, Çin’in düşmanlarını bozguna uğratan unsurlar olduğu Mao tarafından ifade edilmiştir. Mao, Çin halkının daha müreffeh bir hayat yaşamasını sağlamak, ülkenin geri kalmışlığını sona erdirmek, güçlü bir ülke inşa etmek için bu büyük görevi omuzlayacak kişilerin kendilerini geçmiş yanlışlardan kurtarmaları gerektiğini belirtmiştir(Zedung, 2011: s.14-17). Çin yeni yapısına kavuşurken Mao, öncelikle Marksist düşüncenin hakimiyetinde, yani komünist partinin hâkim olduğu bir ülkeyi öncelemiştir. İkinci olarak ise bu yeni inşa sürecinin komünist kadrolarca, geçmişteki eksikliklerin farkındalığı ile hareket eden kadrolar üzerinden gerçekleşeceği düşüncesi öne çıkarılmıştır.

Mao, söylemlerinde eskinin yerini yenin alacağını, eskinin yerinin yeninin alması dünya tarihi boyunca pek çok kez yaşanmış bir hakikat olduğunu ve bunun

gelecek zamanlar içinde geçerli olmaya devam edeceğini belirtmiştir(Zedung, 2003: s.47). Ekonomik büyümeyi yönlendirdikleri, sosyal refahı iyileştirdikleri, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ettikleri ve küresel rekabet gücünü artırdıkları için yenilikler, modernleşme için kritik bir öneme sahiptir(Inglehart ve Welzel, 2005). Bir devlet, toplum veya yapı kendisini ancak niteliği ve gayreti ölçüsünde büyük değişim talepleri ya da girişimleri sayesinde başka bir şeye dönüştürebilir. Bu süreç eskinin yerini yeninin almasıdır. Bir devlet, toplum ya da yapı, eski ila yeni yüzü içerisinde bir çelişki barındırır. Bu çelişkinin varlığı nedeniyledir ki zaten değişim gerekli görülmektedir. Mevcut çelişkiler karmaşık bir mücadele başlatır. Mao, bu yaşanan mücadelelerin sonucunda yeni olan, inşa edilmek istenen tarafın güçlendiği, eksi yapının küçülüp güç kaybettiğini belirtmiştir. Yeni inşa edilen yapı eski yapının üzerinde egemen konuma gelince, eski genel geçer kabuller, nitelikler yerine yeninin kabulleri ve nitelikleri hakim olur(Zedung, 2003: s.47-48). Mao, dünyanın doğal akışı içerisinde sürekli bir şekilde eski yeni çatışması olduğunu ve bu çatışmanın kaçınılmaz sonu olarak da yeninin eskiyi alt edeceği düşüncesini benimsenmiştir. Bu ise, geleneksel Çin'in değerleri ile yeni kurulacak olan Çin'de bir eski-yeni çatışması olacağının sinyallerini vermiştir. Eski değerlerin, kabullerin, toplumsal yaşam biçimi veya devlet yapısı içerisindeki temel dinamiklerin değişmesi gerektiği düşüncesine kendisini inandırdığı ve bu kaçınılmaz olayda en önemli belirleyici etkenin komünist grupların gayretleri olduğunu Mao düşüncelerinde öne çıkarmıştır. Ancak bu düşünce bir yerde kendi içerisinde bir çelişki barındırmaktadır. Çünkü halk bir yandan sürekli gelişme yönünde teşvik edilirken ve eski-yeni mücadelesi üzerinden bir devrimsel süreç yani eskinin yerini yeninin alması anlatılırken, diğer yandan da sürekli olarak Marksist düşünceye bağlı, komünist yapı içerisinde kalmış grupların bu değişimi gerçekleştireceği inancı olmuştur. Belirli bir düşünce yapısının sınırlarını zorlamadan yeni bir gerçeklik ya da gelişim ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Yani eski sisteme hâkim olan düşünce yapısı, genel kabuller sorgulanmadan, eleştirilmeden yeni yapı kurulamayacaktır. Bu durum Mao'nun düşüncesindeki modernleşme anlayışı için bir çelişkiyi ortaya koymaktadır.

Mao tarafından asıl önemli görülen şey somut dünyanın yasalarını tespit etmek, anlamak ve açıklamak olmamıştır. Mao, somut dünyanın bilgisine sahip olarak

dünyayı değiştirmeyi, dönüştürmeyi amaçlamıştır. Proletaryanın ve devrimci halkın dünyayı değiştirme mücadelesi, yapılması gereken vazifelerin yerine getirilmesinden meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vazifelerin, somut dünyayı olduğu kadar kendi öznel dünyalarını da değiştirmek, hem bilgi kapasitelerini hem de nesnel ve öznel dünyaları arasındaki ilişkileri değiştirmek suretiyle gerçekleşeceği düşünülmüştür(Zedung, 2003: s.19,23). Mao'nun idealleri arasında, bir değişim arzusu, yeni bir yapı, toplum ve hatta dünya kurma arzusu var olmuştur. Ancak ilerleyen süreçlerde modernleşmenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli olan serbestlik toplumsal alanda açılmamıştır. Çin'in modernleşememekten ötürü geçmiş yüz yılda yaşadığı işgal ve kayıplar göz önünde bulundurulduğunda içinde bulunduğu koşullar Çin'in ilerleyen dönemlerde uluslararası siyasette güçlü bir aktör olarak bulunmasını engellemiştir. Mao, bu engellerin farkında olan, ancak doğru reçeteyi bulmakta zorlanan bir lider olmuştur.

Komünist bir ülkede modernleşmenin, tipik olarak, devlet liderliğindeki sanayileşme ve merkezi ekonomik planlamanın bir kombinasyonu yoluyla gerçekleşmesi beklenir(Grasso vd, 2018). Komünist bir ülkede modernleşme, iktidar partisinin siyasi ideolojisi ve merkezi karar alma süreçleri tarafından da kısıtlanabilir. Bazı durumlarda hükümet, verimsizliklere ve yavaş ilerlemeye yol açabilecek ekonomik büyüme ve kalkınma yerine siyasi istikrara öncelik verebilir. Nitekim bu bilgiler ışığında Mao'nun devrimci komünist grupların iktidarını kaybetmemesi adına gerekirse modernleşmeyi geciktirilebileceği çıkarımı yapılabilir.

Mao, ÇKP önderliğinde yeni Komünist Çin'in inşası sürecinde insan gücü ve maddi kaynakları kullanırken en isabetli ve israfa kaçmayan yolun takip edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Uygulamaya konulacak her programda uzun vadeli, sürdürülebilir bir yol izlenmesi ve karşılaşılması muhtemel sorunların göz ardı edilmeden ilerlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hatta bu kaynakların kullanımı ile ilgili Mao, aşırı yeme içmeyi bir israf olarak görmüş ve bu noktada da bir tasarruf gerektiğini belirtmiştir. Toprak üzerindeki mülkiyet sahipliğinin sona erdirilmesinin, ülkenin gelişimi yolundaki en önemli adımlardan birisi olacağı düşünülmüştür. Mao,

ÇKP'nin izlediği devrimci yol ile üretici güçlerin özgürleşeceği, bireysel mülkiyetten kollektif mülkiyete geçilerek endüstriyel ve tarımsal gelişimin, üretimin, muazzam bir oranda artış göstereceğini belirtmiştir(Zedung, 2011: s.32,155,156). Ancak özel mülkiyet, bireylere ve işletmelere varlıkları ve yatırımları için yasal koruma sağlar ve bu da onları yeni teknolojilere, işletmelere ve altyapıya yatırım yapmaya teşvik edebilir. Bu da, ekonomik büyümeye, iş alanları oluşturmaya ve genel modernizasyona katkıda bulunur. Modernleşme kuramı perspektifinden bakıldığında çoğu durumda, geleneksel, tarımsal bir ekonomiden modern, sanayileşmiş bir ekonomiye geçiş, arazi, fabrikalar ve diğer üretim araçları gibi daha önce komünal veya devlete ait kaynakların özelleştirilmesini içerir. Bu, kaynakların daha verimli tahsis edilmesini sağlar ve yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik eder. Önceki bölümde ele aldığımız gibi, modernleşme beraberinde kentleşmenin yaygınlaştığı bir toplum getirmektedir. Ancak Mao'nun hayalindeki Çin'de tarımsal üretimin başını çektiği bir süreç yer almaktadır.

İlerleyen zamanlarda Mao, nihai bir şeklide hazırlanıp bir eylem kılavuzu olarak kullanılması için "*Çalışma Yöntemleri Üzerine Altmış Nokta*"yı yazmıştı. Mao'nun Altmış Nokta'da geliştirdiği sürekli devrim teorisine göre, insanlar arasındaki ideolojik ve siyasi mücadeleler asla bitmeyecektir. Tüm mutasyonlar, tüm sıçramalar, mücadelelerden geçmesi gereken devrimlerdir(Howard, 2019: s.245). Mao, 1949'da ülke çapında iktidarın ele geçirilmesiyle başlayan, önce feodal karşıtı toprak reformu, toprak reformu tamamlanır tamamlanmaz ise tarımsal kooperatifleşmeye başlandığını belirtmiştir. Bunu özel sanayi, ticaret ve el sanatlarının sosyalist dönüşümü takip etmiştir. Üretim araçlarının mülkiyetinde sosyalist devrim temel olarak 1956'da tamamlanmıştır. Geride bırakılan süreçte siyasi ve ideolojik cephelerde sosyalist devrim gerçekleştirilmiştir. Mao'nun, "*Bizim devrimimiz bir savaş gibidir. Bir savaşı kazandıktan sonra hemen yeni görevler ortaya koymalıyız*" cümlesi sürekli devrime yaptığı atıftır(Schram, 1971: s.226-227). Bu söylemler çerçevesinde yapacağımız çıkarımda Mao, gerçek devrimci dönüşümün ancak sürekli bir mücadele ve ayaklanma süreciyle sağlanabileceğine inanmıştır. Nihai hedefi sınıfsız bir toplum yaratmak olan sosyalist bir devletin kurulmasından sonra bile devrimci ruhun sürdürülmesi gerektiği düşüncesini öne

çıkarmıştır. Önemli bir askeri figür ve komutan olan Mao'nun, savaş sonrasındaki süreçte de savaş psikolojisinden çıkamadığı görülmektedir. Çatışmacı bir mücadele tarzını benimsemiş birisi olarak Mao'nun, Çin'in yeniden inşa sürecinde karşılaşması muhtemel sorunların çözümünde de bu tarzını sürdüreceği anlaşılmaktadır.

2.2. MAO DÖNEMİ ÇİN MODERNLEŞMESİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Modernleşme yeteneği genellikle bir ulusun ekonomik ve teknolojik gücünün temel bir göstergesi olarak görülür ve genel olarak modernleşmenin küresel bir güç haline gelmenin ön koşulu olduğu kabul edilir(Inglehart ve Welzel, 2005). Modernizasyon, yeni teknolojilerin benimsenmesini, altyapının geliştirilmesini ve daha verimli hükümet ve idare sistemlerinin uygulanmasını içerir. Bu değişiklikler, bir ülkenin daha üretken, rekabetçi ve yatırımcılar için çekici olmasına yardımcı olabilir, bu da ekonomik büyümeye ve artan küresel etkiye yol açabilir. Modernizasyon genellikle bir ülkenin beşeri sermayesini artırmaya ve vatandaşlarının refahını iyileştirmeye yardımcı olabilecek eğitim ve sağlık hizmetlerinde iyileştirmeler içerir. Bunun ülkenin imajı ve itibarı üzerinde olumlu bir etkisi olabilir ve ülkeyi potansiyel müttefikler ve ortaklar için daha çekici hale getirebilir. Ayrıca modernizasyon, gelişmiş silah sistemlerinin ve askeri teknolojilerin geliştirilmesi de dahil olmak üzere bir ülkenin askeri yeteneklerini geliştirebilir. Bu, bir ülkenin küresel sahnede etkisini göstermesine ve giderek daha rekabetçi bir jeopolitik ortamda çıkarlarını savunmasına yardımcı olabilir. Genel olarak, modernleşme, bir ulusun küresel bir güç olma yeteneğinin kritik bir bileşenidir ve başarılı bir şekilde modernleşebilen ülkeler, genellikle uluslararası arenada rekabet etmek ve gelişmek için daha iyi konumlandırılırlar. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin küresel siyasette etkin ve güçlü bir aktör olabilmesinin modernleşme konusundaki gayreti ve başarısı ile orantılı olduğu çıkarımını yapabiliriz. Dolayısıyla Çin'in uluslararası siyasetin güçlü bir aktörü olabilmesi modernleşme sürecindeki gayreti ile bağlantılı olacaktır.

Modern Çin tarihi boyunca Çinliler, Batı dünyasına karşı sahip oldukları olumlu ve olumsuz duyguların bir arada var olduğunu gösteren bir kararsızlık duygusu içerisinde bulunmuşlarıdır. Bir yanda, Batı'nın kültürü ve değerlerine karşı geleneksel bir Çin küçümsemesi var olmuştur. Öte yandan, Batılı modern, güçlü devletlerin teknolojik başarılarına hayranlık duyulmuştur. Çinliler kendi modernleşme ihtiyacını sürekli olarak farkında olmuşlardır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında Çinliler bir yandan modern devlet ve toplumu tanırken, aynı zamanda birçok geleneksel Çin değerini ve yolunu sürdürmeye çalışmıştır(Fouts ve Chan, 2006: s.528). Ancak Mao aynı şekilde hareket etmemiştir. Mao, Çin'i dönüştürmeye ve ona moderniteyle birlikte gelen zenginlik ve gücü getirmeye kararlıydı. Mao tartışmasız güçlü bir milliyetçi olsa da Çin'in geleneksel kültürünün savunucusu olmamıştır. Onun yönetimi, toprak beylerine, kapitalistlere, aile ve akrabalık yapısına, Konfüçyüsçuluğa ve nihayetinde neredeyse eski olan her şeye karşı şiddetli bir mücadele içermiştir(Buzan ve Lawson, 2020: s.203, 204).

Çin Komünistleri Ekim 1949'da iktidara geldiklerinde, dönemin modern sayılabilecek bir değerlendirme kriterine göre geri denebilecek bir ekonomiyi miras almıştılar. Uzun süren dış savaş ve sonraki iç çekişmeler ölçülemez bir hasara yol açmıştı. Bununla yüzleşmek için yeni hükümet, iki büyük ekonomik hedef ortaya koymuştur. Hükümet, ilk olarak, kötüleşen ekonomiyi mümkün olan en kısa sürede iyileştirmek ve ikinci olarak, hızlı, zorunlu, bir taslak sanayileşme programını başlatmak için iki büyük ekonomik hedef belirlemişti. Büyüme stratejisinin %85'i ağır sanayi üzerinde yoğunlaşmıştır(Cheng, 2020: s.2). Çin, modernleşmeye yönelik sosyalist bir yaklaşım başlatmıştı. Mao, Çin'in sosyalist yeniden inşası için mali yardım ve tavsiye almak üzere Moskova'ya gitmişti. Beklenmedik derecede zor ve nispeten uzun pazarlıktan sonra Mao, sınırlı ekonomik yardım ve modernleşme için bir Sovyet modeli elde etmeyi başarmıştır(Soo, 1989: s.15). Sovyet parti-devlet modeli örnek alınarak Mao Zedong'un Çin'in toplumsal ve siyasal kalkınmasına yönelik vizyonu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Sovyet modelinin harfi harfine kopyalanmasıyla değil, Çin'in gerçekliğini okuyarak oluşturulan politika ve yöntemlerle değişim oluşturması amaçlanmıştır(Tunç ve Kızıl, 2018: s.53).

Sovyetlerden gelen 10.000'den fazla danışman Çin'de bu süreçte görev almıştır. Çin, endüstriyel modeli neredeyse bütünüyle nakletmiştir. Bu çabanın yoğunluğunun bir göstergesi, Ağustos 1952'den Mayıs 1953'e kadar, başta Başbakan Zhou Enlai liderliğindeki üst düzey sanayi ve planlama yetkililerinden oluşan bir Çin delegasyonunun SSCB'yi ziyaret etmesidir. Amaçları, Sovyetlerin beş yıllık bir planın bileşenlerini nasıl hazırladığını öğrenmekti. Faaliyetleri hayati öneme sahipti çünkü Çin sanayileşme programının özü, özellikle 156 anahtar teslim fabrikanın teslimi olmak üzere büyük ölçüde Sovyet yardımına dayanmaktaydı(Naimark vd, 2017: s.200). Sanayileşme, modernleşmenin en önemli ayaklarından birisini oluşturmaktadır. Sanayileşme ile birlikte gelen kentleşme, artan refah düzeyi, toplumsal hak bilincinin oluşması, bilginin gündelik yaşamda daha fazla işlevsel hale gelmesi modernleşme için önemlidir. Çin'in sanayileşme girişimi neticesinde ilk olarak beş yıllık bir program izlenmiştir.

Sovyet yardımı ile başlatılan sanayi hamlesi ile Çin, ticaret, tarım, el işçiliği gibi alanlarda bir sosyalist dönüşüm gerçekleştirmiş ve sanayi de dahil olmak üzere asgari düzeyde sosyalist bir ekonomik temel atmıştır. 1952 yılında başlayan beş yıllık sanayi hamlesi ile beş yılın sonuna gelindiğinde üretimdeki sanayinin payı 1952 yılına kıyasla %128 artmıştır. Yine aynı dönemde çelik üretimi 16.5 milyon ton olmuştur. 1900-1949 yılları arasındaki toplam çelik üretimi 7.6 milyon ton olmuştur. Çin'deki kömür üretimi 1952 yılına kıyasla %98 oranında artarak 131 milyon ton kömür üretilmiştir. Ayrıca 1957 yılına gelindiğinde tarım ve pamuk mamulü üretiminde hedeflenen rakamların üzerine çıkılmıştır. 1952 yılında hükümet ile işbirliği içerisinde çalışan şirketlerin ulusal gelir içerisindeki payı %21 iken 1957 yılına gelindiğinde bu pay %92.9'a çıkarılmıştır(Xiaosi, 2015: s.52,53). Gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek teknolojiyi ilk geliştiren Çin olmuştur. 1951'den itibaren Çin, uçak endüstrisi de dahil olmak üzere yeni endüstrileri hayata geçirmeye başlamıştır. Hükümet 1955'te nükleer teknoloji ve nükleer endüstriyi geliştirmeye karar vermiştir. Bu konuda İlerleyen yıllarda iyi bir yol katedilecek, 1965'te Çin Nükleer Enerji Araştırma Enstitüsü kurulacak ve on yıldan kısa bir süre içinde ilk nükleer enerjili denizaltı başarıyla üretilmiş olacaktır(Dong, 2014: s.477). Sovyet desteği ile hayata geçirilen modern kalkınma planı ile Çin, 5 yıl içerisinde iyi bir

atılım gerçekleştirmiştir. Ancak Mao mevcut Sovyet desteği ve planlarını sorgulamaya başlamıştır.

Çin modernleşmesi basitçe güç ve refah arayışı olarak görülmemelidir. Daha temelde, Çin'in yeni bir uygarlık düzeni aradığı tarihsel bir süreçtir. Çin, modernleşmeyi zorunlu görse de onun modernleşme çabası bir tercih meselesi olduğu kadar kaderidir de. Çin'in modernleşmesinin amacı yeni bir uygarlık düzeni kurmaktır ve şüphesiz modern güçlü devletlerin görüntüsü bu süreçte etkili olmuştur. Sonuç olarak, yeni bir modern Çin medeniyet düzeni inşa etmek, yalnızca kültürel geleneğin yapı söküm sürecini değil, aynı zamanda onu yeniden inşa etme sürecini de içerir. Zira yeni Çin uygarlığının hem "modern" hem de "Çinli" olması istenmektedir(King, 2018: s.126,127,128). Mao'nun 1950'lerin başındaki ekonomi hakkındaki fikirlerinin, özellikle de Sovyet kalkınma modelinin Çin bağlamına uyacak şekilde değiştirilmesi gerektiğine olan inancı buna kaynaklık eder(Joseph, 1986: s.268). Mao ve meslektaşları, en başından beri Sovyet sanayileşme modeli hakkında çekinceleri olsa da ekonomik kalkınma konusunda daha önce herhangi bir deneyimleri olmadığı için sınırlı bir yardımla, onu izlemekten başka seçenekleri olmamıştır. Ancak 1950'lerin ortalarından itibaren, Sovyet modelinin Çin'in durumuna uymadığına ikna olan Mao, yeni bir Çin ekonomik modeli geliştirmek için adımlar atmaya başlamıştır. Bu amaçla, Büyük İleri Atılım ve Komün Sistemi başlatılmıştır. Yeni model, daha fazla yatırım veya gelişmiş teknolojiden çok, büyük ölçüde daha fazla insan gücü kullanmayı içermekteydi. Ancak bu yeni model, Mao'nun beklediği kadar iyi olmamıştır. 1960 yılında Sovyet teknisyenlerinin planlarıyla birlikte geri çekilmesi, Çin'in tüm ekonomik ve özellikle endüstriyel kalkınmasında ani bir kaosa neden olmuştur. Bununla birlikte sonraki dönemde, 1960'tan 1976'ya kadar, Çin'in modernleşmesi yalnızca geçici olarak ertelenmekle kalmamış, aynı zamanda bir gerileme de yaşamıştır(Soo, 1989: s.16,17). Mao'nun kalkınma modeli, siyasi örgütlenmeye daha fazla vurgu yaparak Çin'in kendine özgü sermaye kıtlığı ve emek bolluğu özelliklerini ele alıyordu. Ancak bu model, kitlelerin gönüllülüğünü gelişmiş teknolojinin yerine koyarak gerçekçi sonuçları görmekten uzak kalmıştır. Çünkü modern üretim teknolojisi insan gücüyle kıyaslanamayacak bir düzeye erişmişti(Keith, 1983: s.26). Mao başlangıçta, hem ağır sanayiye hem de

halkla ilgilenmeye, sanayi ve tarımı aynı anda geliştirmeye, modernleşmek için tarımın temel, sanayinin de öncü faktör olarak alınması gerektiğini belirtmiştir(Dong, 2014: s.474). Mao, tarımda yeterli düzeyde gelişme yaşanmadan sanayileşmenin başarılı olmayacağını düşünmüştür. Diğer yandan, tarımın kolektifleştirilmesinin üretimde büyük artışlara yol açacağına ve dolayısıyla sanayileşmeyi teşvik edeceğine kuvvetle inanmıştır. Bu süreçte tahıl üretimi artmış ama yine de rejimin beklentilerinin altında kalmıştır. Kazancın çoğu, nüfus artışı ve hızla artan kentsel nüfusun talepleri tarafından emilmiştir(Naimark vd, 2017: s.218-2020).

1960'ların başında ciddi bir gıda kıtlığına yol açan bir dizi doğal afet, Çin-Sovyet ilişkilerinin 1962'de açık düşmanlıklara dönüşmesi nedeniyle, Çinli liderler arasında, özellikle Mao ve ÇKP Başkan Yardımcısı Liu Shaoqi arasında ciddi anlaşmazlıklar gelişmeye başlamıştı. Bir yandan Mao ve grubu, ağır sanayi yerine tarımı, şehir merkezli işletmeler yerine yerel işletmeleri, bağımlılık yerine Sovyetler Birliği'nden tamamen bağımsızlığı vurgulayan bir Çin modelini vurgulamıştı. Öte yandan Liu ve grubu, ağır sanayiyi tarıma, şehir merkezli sanayiyi yerel girişimlere, Sovyet işbirliğini tam bağımsızlığa tercih eden bir Sovyet modelini desteklemiştir(Soo, 1989: s.17). Sovyet modelinin terk edilmesi ile Mao'nun modernleşme modeli kabul görmüştü. Bir bakıma başarılı bir şekilde ilerlemekte olan model terk edilmişti.

1956 yılında "Yüz Çiçek" sloganı ile Çin'de düşünsel bir gelişim için zemin oluşması amaçlanmıştır. Eski Çin felsefesini de kapsayan "yüz çiçek açsın yüz düşünce yarışsın" mottosu ile hareket edilmiştir. Bu kampanya ile Mao Zedong tarafından Çin'de entelektüel ve sanatsal özgürlüğü teşvik etmeye yönelik bir kampanya başlatılmıştır. Motto ifade, yeni bir açıklık ve yaratıcılık çağını işaret etmeyi ve çok çeşitli fikirlerin ifade edilmesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu kampanya Çin'in daha geniş modernleşme stratejisinin bir parçası olarak entelektüel ve kültürel gelişmeyi teşvik etme çabalarının bir yansıması olarak görülmektedir. Bu süreçte düşünce özgürlüğünün yaygınlaşması ve bürokrasinin eleştirilebilir olması beklenmiştir. Düşünce özgürlüğünün ve eleştirinin var olmasını sorunların

çözümünde hükümete yardımcı olacağı düşünülmüştür. Hareket, özellikle eğitimli kesimin öncülüğünde ilerlemiştir. Ancak hareket içerisindeki grupların ÇKP yöneticilerini eleştirmesi sonrasında partiyi eleştirme cesareti gösterenlere karşı bir cadı avı başlatılmıştır. Bunun neticesinde 400.000 ila 700.000 dolaylarında eğitimli erkek ve kadın işlerinden atılmış, kırsal bölgelerde ya da fabrikalarda çalışmak üzere sürgün edilmiştir. Bu süreçte ÇKP yalnızca entelektüel kesimi değil muhalif kesimi de baskı altına alıp cezalandırmıştır(Dillon, 2016: s.325,327,328). Yüz Çiçek Dönemi, Çin'in modernleşmesi için bir fırsat olmuştur. Eleştirinin olmadığı yerde gelişim beklenemez. Çünkü eleştiri eksikliklerin tespit edilmesini sağlamaktadır. Özellikle Sovyetlerin yardımı ile sürmekte olan sanayileşme hamlesinin yapıldığı bir dönemde Yüz Çiçek Hareketi iyi değerlendirilmemiştir.

1950'lerin sonundaki Büyük İleri Atılım ve 1966'dan 1976'ya kadar olan Kültür Devrimi, Mao'nun modernleşmeyi hızlandırma girişiminin iki önemli doruk noktasıydı. Ancak her ikisi de büyük sorunlara neden olmuştur. Mao, moderniteye hızlandırılmış bir yol bulmaya çalışmış ve bunu yapma girişimleri büyük acılara neden olmuştur. Mao, Çin'i önce Soğuk Savaş düşmanlıklarına karıştırmış, ardından Sovyetler Birliği'ne yabancılaştırmıştır. Böylelikle Çin'i her iki süper gücün rakibi haline getirmiştir. Bu, yalnızca ülke üzerindeki güvenlik yükünü artırmakla kalmamış, aynı zamanda onu ticaret, yardım ve teknoloji kaynaklarından da mahrum etmiştir. İlerleyen kısımlarda ele alacağımız Mao'nun Kültür Devrimi, modernitenin temel direklerinden biri olan rasyonel devlete bir saldırı olarak bile görülebilir(Buzan ve Lawson, 2020: s.17). Aslında bir süreliğine iyi ilerlemekte olan sanayi ve kalkınma hamleleri politika değişikliği ile olumsuz yönde seyretmeye başlamıştır.

Çin'in işgal ve savaşların yıkıntılarından çıktıktan sonra acilen ekonomik ve sosyal toparlanmaya ihtiyacı olmasına rağmen, ÇKP yönetimindeki Çin modernleşmesi hala siyasi meselelere odaklanmıştır(Yu, 2011: s.28). Çin siyasetinde bitmeyen mücadeleler, ideolojiyi aşırı sol uçlara itmiş ve bu süreçte ülke genelinde güçlü bir yabancı karşıtlığı doğmuştur. Bu da Çin'in kendisini izole etmesine neden olmuştur. Bu nedenle hem bir otorite krizi hem de yabancı karşıtlığının hüküm

sürdüğü bir dönemde modernleşme yolunda ilerlemek mümkün olmamıştır. Mevcut aşamada, Çin'in modernleşmesi ancak otorite krizi ve yabancılık karşıtlığı düşük seviyede tutulduğunda beklenen hedeflerine ulaşabilir(Liao, 1984: s.241). Çünkü idari istikrara kavuşmadan ve dışarıdaki gelişmelere açık olmadan Çin'in başarılı bir kalkınma hamlesi yapması zor olacaktır.

Mao'nun kontrolünde devam eden modernleşme sürecinin Çin açısından öne çıkan en önemli iki büyük girişimi Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi olmuştur. Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi, Çin'in modern tarihinde ülkenin sosyal, ekonomik ve politik gelişimi üzerinde derin etkisi olan iki önemli olay olmuştur. Bu nedenle bu konuları modernleşme açısından ayrı olarak daha derinlemesine ele alacağız.

2.2.1. Büyük İleri Atılım (1958-1962)

Bir asırlık kargaşa ve savaşlarla harap olmuş, 1949'da Komünistlerin devraldığı Çin, neredeyse hiç sanayi varlığı olmayan, son derece fakir bir tarım ekonomisiydi. Nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı, asırlık emek yoğun tarım teknolojisi kullanılarak küçük arazilerde çalışarak kırsal alanlarda yaşıyordu(Li ve Yang, 2005: s.844). Büyük İleri Atılım olarak bilinen program, ÇKP tarafından 1958 ile 1960'ın başları arasında yürütülen başarısız bir sanayileşme kampanyasıydı. Program, büyük yeni fabrikalar inşa etmek yerine, her köyde arka bahçelerde çelik üretim fırınları geliştirmeyi önermekteydi. Program o kadar aceleyle uygulanmıştı ki birçok hata meydana gelmişti. Bunlar bir dizi doğal afet ve Sovyet teknik personelinin geri çekilmesiyle daha da kötüleşmişti. Çin'in tarımı ciddi şekilde kesintiye uğramış ve 1958-62'de yaygın bir kıtlığa neden olmuştur(Pletcher, 2010: s.313). Mao, ülkeyi dönüştürmek için tüm Çinlileri seferber ederek ve üretimi artırarak hızlı ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin sağlanabileceğinden emin olmuştu. Mao, seferberlik ve gerilla tekniklerine geri dönerek, Çin'in kopyaladığı Sovyet modeline orijinal bir alternatif keşfettiğini düşünmüştü. Büyük İleri Atılım'daki sıçrayış, kitlelerin üretken enerjileri tarafından yürütüleceği için, Sovyet uzmanları da dahil olmak üzere teknisyenler ve

uzmanlar bir kenara itilmişti. Rejim, tüm nüfusta coşkuyu daha fazla teşvik etmek için ilk kez, Sovyet modelinin merkeziyetçi varsayımlarına meydan okuyan geniş kapsamlı bir idari ademi merkeziyetçilik başlatmıştı(Chan, 2001: s.3). Bu amaçlar doğrultusunda mevcut kaynaklar tarım sektöründen imalat sektörüne yönlendirilmiş ve merkezi hükümet, kentleşme ve ihracat için kırsal nüfustan tahıl alımını keskin bir şekilde artırmıştır(S. Kim vd, 2017: s.1265, 266). Hızlı sanayileşmeyi finanse etmek için, yatırım yapılabilir fazlalığın büyük bir kısmının geniş köylü nüfusundan alınması gerektiği düşünülmüştür. Yani, köylü nüfusunun üretim çıktısı olan tarımsal üretimdeki mamullerden elde edilen gelir kullanılmak isteniyordu. Kaynakları endüstriyel gelişmeye ayırmak için tarımsal üretkenliğin hızla artırılması gerektiği düşünülmüştür. 1958'de 16,4 milyon köylü, sanayi ve inşaatın genişlemesini desteklemek için şehirlere yerleştirilmişti. Nitekim bu kişi sayı, 1957'deki endüstriyel işgücünün yaklaşık iki katı büyüklüğündeki bir insana tekabül etmektedir. 1957-58 kışında hükümet ayrıca 100 milyondan fazla köylüyü büyük sulama ve arazi ıslah projeleri üstlenmek ve "arka bahçe çelik-demir fırınları" inşa etmek ve işletmek için seferber etmişti.[2] Bu dönemdeki uygulamalar ile tarımsal işgücü %38 oranında azalmıştır(Li ve Yang, 2005: s.844, 845).

Büyük İleri Atılımın yukarıdan başlatılmasına paralel olarak, Çin'de ekonomik inşayı politize etmeye yönelik bir kampanya başlatılmıştır. 1950’de Çin'in düşmanı artık 1936'da olduğu gibi Japon Ordusu değildi. Bir yanda artık üstesinden gelinmesi gereken "doğal" düşman -doğanın güçleri- vardı. Öte yandan düşman, mülksüzleştirilmiş toprak ağalarının ve şehir burjuvazisinin karşı-devrimci güçleri vardı. Çin Komünist Partisi, bu yeni düşmanlarla savaşmak için, Japonya'ya karşı savaşın önceki döneminde olduğu gibi, bir kez daha büyük ölçüde kitlesel toplumsal seferberlik ve ideolojik beyin yıkama tekniklerine bel bağlamıştı(Baum, 1964: s.1050).Mao’nun “sürekli devrim” olarak nitelendirdiği süreç böylelikle başlatılmış oldu. Bir yandan gelişme, kalkınma hedeflenirken diğer yandan da ÇKP’nin hakimiyeti, egemenliği sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

---

[2] Arka bahçe çelik-demir fırınları, Çin Komünist Partisi tarafından 1958'de ülkenin sanayileşmesini hızlandırmak ve tarımsal kolektifleştirmeyi teşvik etmek için başlatılan bir kampanya olan Büyük İleri Atılım sırasında Çin'in kırsal kesimlerinde kurulan küçük ölçekli çelik üretim tesisleriydi. Fransk Dikötter, *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958-1962*, Bloomsbury, 2011

Beş Yıllık Plan'da (1952-1957), 455'i 1957'de ve 239'u 1957'den sonra tamamlanacak olan 694 büyük sanayi ve maden projesinin inşası öngörülüyordu. İnşası devam eden projelerden 428'i tamamlanmış ve 1957 yılı sonunda 109'u kısmen faaliyete geçmiştir. 1959 için ekonomik plan, 854 sanayi projesinin (693'ü ağır sanayide ve 161'i hafif sanayide) inşa edilmesini öngörmüş ve bunlardan 670'inin yıl içinde tamamen veya kısmen faaliyete geçmesi planlanmıştı. 1958'deki Büyük İleri Atılım sırasında, demir, çelik, kömür, tahıl, pamuk ve diğer sanayi ve tarım ürünleri gibi bir dizi temel malın üretimi, 1957'deki üretime kıyasla yaklaşık iki katına çıkmıştı. Bu kalemlerin her birinin üretimi 1952'den 1957'ye 4 milyon ton artarken, 1958'de pik demir üretimi 7 milyon tondan, çelik üretimi ise 5 milyon tondan fazla artmıştı(Shabad, 1959: s.90, 92, 93).

1960'ların henüz başındayken Büyük İleri Atılım'ın etkisiyle ÇKP, basın yayın organlarının, film sektörünün ve daha yeni gelişmekte olan televizyon yayınlarının üzerinde hakimiyet kurmuştu. Hayata geçirilmesi hedeflenen bazı kamusal projelerin hızlı bir şekilde tamamlanması amacıyla çoğu kişi kendi işlerini terk etmiş ya da terk etmeleri sağlanmıştı. Bu kişiler kitlesel hareketlerde (komünlerde) gönüllü olan ekiplere katılmıştır(Dillon, 2016: s.331,336). Hedeflenen sanayileşme programı ve bu program neticesinde elde edilmek istenen üretim miktarı için büyük halk kitleleri seferber edilmiştir. Ancak bu insan seferberliği için gerekli olan alt yapının nasıl kurgulanacağı ve hayata geçirileceği düşünülmemiştir.

Bir dizi sert hava koşuluyla yaşam şartlarının zorlaştığı kırsal alanlardan aşırı tahıl tedariki, kırsal kesimde yaşayanların kalori alımında ve yaşam kalitesinde büyük bir düşüşe yol açmıştır. Böylece kırsal bölgedeki halkın çiftlik işleriyle uğraşmak için fiziksel kapasiteleri azaltmıştır. Tahıl üretimi önemli ölçüde düşüş yaşamış ve bu da yetersiz beslenme, düşük işgücü verimliliği ve üretimde azalmaya yol açmıştır(S. Kim vd, 2017: s.1267). Doğal afetin tahıl üretimi üzerindeki etkisi 1959-61 döneminde önemliydi. Uzun süreli kuraklık, şiddetli sel ve diğer doğal afetler tarımsal üretime ciddi şekilde zarar vermişti. Ancak ortaya çıkan kıtlık

tamamen iklim koşullarıyla ilişkili olmamıştır. Hükümet istatistiklerine göre, afetten etkilenen alanlar 1959'da 13,73 milyon hektarı, yani toplam ekilen alanın yaklaşık yüzde 9.6'sını oluşturmaktaydı. Afetlerden etkilenen alanlar 1960'ta 24,98 milyon hektara ve 1961'de 28.83 milyon hektara yükselerek toplam ekilen alanın sırasıyla yüzde 16.6 ve yüzde 20.1'ini temsil ediyordu(Peng, 1987: s.651). Kıtlık öncesi üretim düzeyi ile karşılaştırıldığında, ulusal tahıl üretimi 1960 yılında neredeyse %30 düşmüştü. Düşük tarımsal üretimin etkisini şiddetlendiren Çin merkezi hükümetinin gıda kıtlığına gecikmiş tepkisi, bölgeler arası tahıl ve diğer gıdaların transferinde ciddi kısıtlamalar, gıdanın sanayi sektöründeki işçilere transfer edilmesi ve yerel koşulların göz ardı edilmesi, gıda mevcudiyetindeki genel azalmanın da etkisiyle Büyük İleri Atılım, aşırı ölümlerle sonuçlanan insanlık tarihindeki muhtemelen en kötü kıtlığa dönüşmüştür. Akademisyenler, Çin kıtlığının yaklaşık 23-30 milyon insanın ölümüyle ve 30 milyon doğum kaybıyla sonuçlandığını tahmin edilmektedir(S. Kim vd, 2017: s.1267). Çin, uzun süren savaş döneminden çıkınca 1950'lerde ölüm oranlarında hızlı bir düşüş yaşamıştır. Bir dizi rakama göre, ulusal ölüm hızı 1949'da binde 20 iken, 1953'te 14'e ve 1957'de binde 10,8'e kadar gerilemiştir. Bu sekiz yıllık dönemde yüzde 46'lık bir düşüş ile olumlu bir ivme seyretmiştir. Ancak Büyük İleri Atılım'ın başlatılmasından sonra bu durum tersine dönmüştür. Ulusal ölüm oranı 1958'de hafifçe yükselmiş ve 1960'ta binde 25,4 ile zirveye ulaşmıştır(Peng, 1987: s.644,645). Bir başka veriye göre Büyük İleri Atılım'daki yanlış politikalar neticesinde Çin'de 46 milyon insanın öldüğü belirtilmektedir(Chan, 2001: s.4).

1953 ile 1957 arasında ortalama 2,11 milyon ton olan net tahıl ihracatı, 1959'da 3,95 milyon tona yükselmiş. 1957'de kırsal alanlarda tutulan tahıl, kişi başına 273 kilogramdan (kg) 1959'da 193 kg'a ve 1960'ta 182 kg'a düşmüştür. O zamanlar Çin'de birincil gıda enerjisi kaynağı tahıl olduğundan, kişi başına düşen günlük kalori (gıdadan alınan enerji) miktarı da azalmıştır. Çin'de kişi başına günlük gıda enerji alımı 1957'de 2.100 kaloriden 1960'ta yaklaşık 1.500 kaloriye düşmüştür. Kalori alımındaki azalmanın, insan sermayesinin belirli bir boyutunu (el işi yapmak için fiziksel kapasite) azalttığı ve bu nedenle işgücü üretkenliğini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir(Li ve Yang, 2005: s.846). Bu durum bir yandan yaşam kalitesini

düşürmekteyken diğer yandan da bir önceki paragrafta değinilen Çin'deki muazzam sayılara ulaşan ölümlere yol açmıştır. 1960'lar boyunca süren ve 1970'lerden itibaren 1979'a kadar kısmen kaldırılan Çin'deki istatistiki verilerin karartılması gibi bir uygulama nedeniyle Büyük İleri Atılım'daki büyük hezeyandan sonra 1979'a kadar Çin'de herhangi bir veriye ulaşmak oldukça zor olmuştur(Perkins, 1983: s.347).

Çin'deki Büyük İleri Atılım kıtlığının, hızlandırılmış tarımsal kollektifleştirme, ülke çapında komün sisteminin kurulması ve özellikle hızlı bir şekilde büyük sanayiler kurma isteği dahil olmak üzere bir dizi olay tarafından tetiklendiği genel olarak kabul edilmektedir(Song, 2010: s.553). Çin Komünist Partisi'nin resmi gazetesi olan People's Daily, yeni yıl başyazısında Büyük İleri Atılım ile Çin'in Büyük Britanya'yı geride bırakacağını ilan etmişti. Aynı yazıda 20 veya 30 yılda da ABD'yi geride bırakacağı belirtilmiştir. Ancak 1959 kışında kıtlığın ilk belirtileri ortaya çıktığında, acımasız gerçek yavaş yavaş ortaya çıkmıştır(Li ve Yang, 2005: s.841). Bu süreçte tek tip tarımsal üretim yöntemlerinin uygulanması çoğu zaman verimsiz olmuştur. Çelik ve demir kampanyasının ilerlemesiyle birlikte, komün işgücünün milyonlarca üyesi - genellikle en iyi işçiler - tarımsal faaliyetlerden kömür çıkarmaya ve kötü inşa edilmiş arka bahçe yüksek fırınlarında demir üretmeye yönlendirilmiştir. Büyük İleri Atılım'ın ilk yıllarında, endüstriyel inşaattaki büyük genişleme ve işçi alımının merkezi kontrolünün gevşetilmesinin bir sonucu olarak kırdan kente göç artmıştır. Birçok işçi deneyimsiz veya fiziksel olarak zayıf olduğundan, tarımda kalan kırsal işgücü yalnızca mutlak sayı olarak değil, aynı zamanda kalite açısından da büyük ölçüde azalmıştır(Peng, 1987: s.653). Çin, kalkınma ya da modernleşme hedeflerine en hızlı şekilde ulaşabileceği yola odaklanmışken arka planda ya da alt yapıda dikkate alması gereken nüfus hareketliliği, gıda güvenliği, iş sağlığı güvenliği vs. gibi konuları göz ardı etmiştir. Komünist Çin'in sanayide büyük ilerleme kaydetmesi ve tarım komünlerinin kurulması ve bu komünlerin, Çin'i gerçek bir komünist, endüstriyel topluma dönüştürmesi beklenmiştir. 1962 baharında, komün sistemi ve Büyük İleri Atılım tamamen sona ermişti. Sonuç olarak, endüstride ciddi bir tasarruf ve küçülmeye, tarımda da komün öncesi günlerde hüküm süren küçük tarım faaliyetlerinin yeniden

kurulması yoluna gidildi. Ancak, iç güçlüklerine rağmen Çin, bu dönemde dış ilişkilerinde daha da agresif bir yol takip etmiştir(Lı, 1963: s.4).

Sonuç olarak Büyük İleri Atılım, 1958 yılında Mao Zedong önderliğinde Çin Komünist Partisi tarafından başlatılan büyük bir ekonomik ve sosyal kampanya olmuştur. Çin'i kısa sürede bir tarım toplumundan modern bir sanayileşmiş ulusa dönüştürmeyi amaçlamıştır. Ancak Büyük İleri Atılım sırasında uygulanan politika ve stratejilerin Çin ve halkı için feci sonuçları olmuştur. Büyük Atılım, Çin'de milyonlarca insanın ölümüne yol açan yaygın bir kıtlıkla sonuçlanmıştı. Kıtlığa, tarımın kötü yönetimi, çiftliklerin zorla kollektifleştirilmesi ve kaynakların endüstriyel projelere yönlendirilmesi gibi faktörlerin bir kombinasyonu neden olmuştur. Büyük Atılım, Çin ekonomisinde önemli bir düşüşe neden olmuştur. Kampanya süresince uygulanan politikalar, tarımsal verimliliğin düşmesine yol açmış, bu da gıda kıtlığına ve sanayi üretiminde düşüşe yol açmıştır(Dikötter, 2011). Büyük İleri Atılım, Çin'de önemli bir sosyal karışıklığa neden olmuştur. Milyonlarca insanın kırdan kente göç etmesi aile hayatında ve sosyal ilişkilerinde aksamalara sebep olmuştur. Kampanya aynı zamanda Komünist Parti için bir tehdit olarak görülen entelektüellere karşı bir zulüme de yol açmıştır(Li ve Yang, 2005). Büyük Atılım, Çin'in çevresi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kampanya sırasında uygulanan politikalar ormansızlaşmaya, toprak erozyonuna ve diğer çevresel bozulma biçimlerine yol açmıştır(Xun, 2012). Büyük İleri Atılım Çin için önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur. Kampanyanın başarısızlığı, Komünist Partiye ve onun liderliğine olan güvenin kaybolmasına ya da sorgulanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda parti içinde, sonunda Mao Zedong'un Kültür Devrimi ile sonuçlanan bir güç mücadelesine giden yeni bir süreç başlatmıştır(Joseph, 1986a).

2.2.2. Kültür Devrimi (1966-1976)

1966'da başlayan ve Mao'nun 1976'daki ölümüne kadar devam eden Kültür Devrimi, Ekim 1966'dan 1969'un ilk birkaç ayına kadar, tam da bir Çin-Sovyet askeri çatışmasının hazırlık aşamasında olduğu sırada, doruğuna ulaşmıştı. Kültür Devrimi,

Mao'nun acımasız tasfiyelerle periyodik olarak küçülttüğü ve aynı zamanda entelektüel olduğundan şüphelenilen ÇKP'lilerin çoğunu yok etmeyi amaçladığı bir süreç olmuştur. 1967'de Kültür Devrimi Otoritesi (Mao, Çiang Çing ve Lin Piao liderliğindeki) Şanghay'da bir Devrimci Komite kurmuş ve Çin genelinde kaotik bir terör dalgası başlatmıştır. Yüksek rütbeli yetkililer, alenen kınamalara, ritüel aşağılamalara ve şiddetli fiziksel istismara maruz bırakılmış ve aynı uygulamalar, oldukça fazla yerel inisiyatifle Çin toplumunun her düzeyinde tekrarlanmıştır. Muazzam sayıda insan işkence görmüş ve öldürülmüştür. Çin toplumunun kapalı doğasına rağmen, zulüm ve şiddete ilişkin korkunç anlatımlar Çin'in dışına çıkmıştır(Kramer vd, 2008: s.97). Kültür Devrimi ile Mao, ağırlıklı olarak özellikle gençler arasında kitlesel desteğin seferber edilmesine dayanan bir kampanyayla Komünist Parti yetkililerini tasfiye etmeye başlamıştır. Maoist saldırının ana hedefi, ortaya çıkan bürokratik sınıf ve onların yararlandığı seçkin ayrıcalıklar olmuştur.[3] Mao, gerçekte bu bürokratik sınıfın komünist devrime zarar vereceğini düşünmüştür(Deng ve Treiman, 1997: s.399).

Singh'e göre, aslında Başkan Mao sabırsızlanmıştı. Tarihin ona uymayacak kadar yavaş ilerlediğini düşünüyordu. Hayali, bir gecede zengin olacak bir Çin'di. Mao, komşu Sovyetler Birliği'nde artan refahın yumuşayan etkisini korkuyla izlemiş ve Çin'in de nihayetinde bir burjuva toplumu olma yolunda ilerleyip ilerlemeyeceği konusunda ciddi şüpheler duymaya başlamıştı. Sosyalist bir toplumun yozlaşmasını önlemek için, bundan böyle fırtınalı koşullara maruz kalması gerektiğine dair kesin bir kanaat edinmişti(Singh, 1968: s.329). Mao, eski sömürücü sınıfların kalıntılarından ve onların fikirlerinden etkilenen revizyonist yetkililerden oluşan kitlesel bir komplonun yolda olduğunu düşünmekteydi. Partiyi, biçimi belirsiz büyük bir ayaklanmayla temizlemeyi planlamıştı(Naimark vd, 2017: s.226,228). Kültür Devrimi'nin görevlerinden biri, eski eğitim sistemini, eski öğretim ilke ve yöntemlerini dönüştürmek olmuştur. Okulların burjuva aydınlarının egemenliğindeki olgusu tamamen değiştirilmek istenmiştir(Robinson, 1968: s.227).

[3] "Maoist", Çin Halk Cumhuriyeti ve Çin Komünist Partisi'nin kurucu babası Mao Zedong'un takipçisi veya taraftarı anlamına gelir.

Kültür Devrimi sırasında "Dört Eski"ye (eski fikirler, eski değerler, eski adetler ve eski gelenekler) savaş açılmıştır. Bunlar ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bu dönemde "Feodal hurafe" olarak tanımlanan geleneksel dinler Dört Eski'ye dahil edilmiş ve şiddetli saldırılara maruz kalmıştır. Dinin dışsal ifadeleri tamamen yasaklanmıştır. Tüm dini ritüeller durdurulmuş, birçok tapınak yıkılmış ya da kapatılmıştır. Çin dini tarihi hakkında bilimsel eserler müzelerde kaybolmuş ya da artık yazımı durdurulmuştur(Zuo, 1991: s.101). Kültür Devrimi ile hem yüksek düzeyde hem de gündelik yaşamda köklü bir değişiklik meydana getirmek istenmiştir. Böylesine bir değişimin sürekli devrim metodu ile gerçekleşeceği düşünülmüştür. Bu sürekli devrim sürecinde yeni oluşturulmak istenen düzenin önünde engel olarak durduğu varsayılan tüm kurumsal ve toplumsal yapılarla mücadeleye girişmek amaçlanmıştır(Dirlik, 2006: s.228). Kültür Devrimi'nin amaçlarından bir diğeri de üretimi artırmak olmuştur. Üretimi teşvik ederek insanların ideolojisinde devrim yapmak ve sonuç olarak tüm çalışma alanlarında daha büyük, daha hızlı, daha iyi ve daha ekonomik sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır(Deshpande, 1966: s.453,454).

Mao'nun Kültür Devrimi'ni başlatmadaki amacı, yalnızca kendisini yeniden üstün güce kavuşturmak değildi. İç faktörler kadar dış faktörler de devreye girmişti. Özellikle son on yılda Sovyetler Birliği'nde olup bitenler Kültür Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuştu(Kramer vd, 2008: s.121). Mao'nun düşüncesinde Çin'de 1965-66'da, Vietnam Savaşı'nın bir Çin-Amerikan çatışmasına dönüşmesi durumunda Çin'in kendisinin SSCB'nin yardımına ihtiyaç duyabileceği ortaya çıkmıştır. Mao, SSCB'nin yardımı yerine bağımsız olarak ulusal kurtuluş savaşlarını destekleme politikasını sürdürmeyi seçmiş ve Rusya ile uzlaşma isteyen Çinli liderleri ortadan kaldırmak için Kültür Devrimi'ni başlatmıştır. Mao, hem Çin'in savunmasını güçlendirmek için hem de bir Amerikan saldırısı durumunda Çin'i gerilla savaşına hazır hale getirmek için Kültür Devrimi'ni başlattığı iddia edilmiştir(Johnson, 1968: s.2). Kültür Devrimi, Çin'i dünyadan hem kültürel hem de entelektüel anlamda koparan bir şovenizm süreci olmuştur(Dirlik, 2006: s.229).

Kültür Devrimi'nin etkileri Çin ekonomisi için felaket olmuştur. Çin eğitimine onarılamaz bir hasar vermiş, bilim ve teknolojideki gelişmeyi engellemiştir. Kültür Devrimi sırasında genel üretim ve yatırım keskin bir şekilde düşmüştür(Mishra, 1988: s.575, 576). 1966'dan sonraki on yılda ekonomide kişi başına net büyüme yüzde 2'nin altında kalmıştır. Kronik açlık, Çin'deki çiftçilerin neredeyse dörtte biri için hayatın bir gerçeği olmuştur. Ekonomiye verilen zarar, Büyük İleri Atılım'dan daha az dramatiktir, ancak daha sistemik ve derinlere kök salmıştır. Üniversiteler darmadağın olmuş ve koca bir üniversite mezunu kuşağı kayıp olmuştur. Bilimsel araştırma ve teknolojik gelişme durmuş, diğer ülkelerin çok gerisinde kalınmıştı. Çin'in 1966'da başlayan aşırı izolasyonu, Çin'i yalnızca Batı'dan değil, aynı zamanda Sovyet bloğundan da koparmıştır. Dönemin siyasi olaylarının yol açtığı "doğal olmayan ölümlerin" sayısı 1,1 ile 1,6 milyon arasında değişmektedir. Kültür Devrimi'nin insani maliyetlerinin en belirgin yanı, bir şekilde zulüm gören - işlerinden atılan, rütbesi düşürülen, kırsal sürgüne gönderilen, kamuya açık ihbar toplantılarında aşağılanan, dövülen ya da hayali suçlarla itham edilen- son derece yüksek sayıdaki insandır. Tahminen 26 ila 30 milyon kişi bu şekilde doğrudan mağdur edilmiştir(Naimark vd, 2017: s.240, 241). 1966-68 yılları arasında neredeyse tüm orta ve yüksek öğretim kurumları tamamen kapatılmış ve yüksek öğretim kurumlarının çoğu 1972'ye kadar kapalı kalmıştır(Deng ve Treiman, 1997: s.400). Kültür Devrimi ile birlikte Mao'nun hedeflediği şekilde entelektüel muhalefet susturulmuş ve Çin toplumunu militarize etme çabası uzun vadede başarılı olmuştur(Domes, 1971: s.937).

Kültür Devrimi'nin ilk birkaç yılındaki ekonomik yavaşlamaya rağmen iki önemli endüstri, matbaacılık ve rozet yapımı gelişmiştir. Bunlar, Mao'nun eserlerini ve portresini basmış, Mao rozetleri üretmiştir. Mao'nun yazıları Komünist Parti tarafından tüm nüfusa ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Mao'ya olan fanatik bağlılıkla bağlantılı olarak ritüel faaliyetler düzenlenmeye başlamıştır. Örneğin, sabah kahvaltıdan önce aile üyelerinin Mao'nun resminin önünde durup o gün için talimat istemesi oldukça yaygın olmuştur. Akşam yine Mao'nun resminin önünde durarak, gün boyunca işledikleri günahları itiraf etmiştirler. Mao'nun eserleri "Küçük Kırmızı Kitap" ta toplanmış ve her bireye dağıtılmıştı. İnsanlardan bu alıntıları ezbere

öğrenmeleri ve günlük sorunları Mao'nun sözleriyle çözmeleri istenmiştir(Zuo, 1991: s.101,102). Kültür Devrimi bu süreçlerden geçtikten sonra Mao'nun ölümüyle birlikte sonlanmıştır. Ancak gerisinde çok büyük bir mağduriyet ve hasar bırakmıştır.

2.3. MAO DÖNEMİ ÇİN'İN MODERNLEŞME GİRİŞİMLERİNİN SONUÇLARI

Kültür Devrimi ve Büyük İleri Atılım, Çin modernleşmesi için hem olumlu hem de olumsuz önemli sonuçlar doğurmuştur. Büyük Atılım, 1958'de Mao Zedong tarafından Çin'in ekonomisini ve tarımını hızla modernize etme çabası olarak başlatılmıştı. Verimsiz planlama, yaygın yolsuzluk ve pratiklikten çok ideolojik saflığa odaklanma nedeniyle yaygın kıtlık ve ekonomik felaketle sonuçlanmıştı. Kıtlık ve zorunlu çalıştırma sonucunda milyonlarca insan ölmüş ve Çin ekonomisi önemli gerilemeler yaşamıştır(Dikötter, 2011).

1966'da başlayan Kültür Devrimi, Çin toplumundan kapitalist ve geleneksel unsurları temizlemeyi ve Maocu ideolojiyi yaymayı amaçlayan bir kitle hareketi olmuştur. Hareket, şiddetli tasfiyeler, halkın aşağılanması, eğitim ve endüstrinin yaygın şekilde aksamasıyla damgasını vurmuştur. Ortaya çıkan kaos, yasa ve düzenin bozulmasına yol açmış, birçok entelektüel ve bürokrat zulüm görmüş ve öldürülmüştür(Dikötter, 2017). Bu olumsuz sonuçlara rağmen, Kültür Devrimi ve Büyük Atılım'ın Çin modernleşmesi üzerinde bazı olumlu etkileri de olmuştur. Örneğin, Büyük İleri Atılım, ağır sanayinin gelişimi ve ulaşım altyapısının genişletilmesi de dahil olmak üzere Çin'in endüstriyel üssünün temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur(Naughton, 2006).

Eleştirel teori perspektifinden ele aldığımızda, Mao dönemi Çin modernleşmesinin Çin'in dış politikası üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Eleştirel teori, gücün ve egemenliğin sosyal ve politik sistemleri şekillendirmedeki rolünü vurgular ve Çin'in modernleşme çabalarının diğer ülkelerle ilişkilerini nasıl

etkilediğini anlamak için yararlı bir çerçeve sağlar. Mao döneminde Çin'in dış politikası, ideolojik kaygılar ve pratik jeopolitik çıkarların bir bileşimi tarafından şekillendirilmiştir. Mao'nun amacı, Çin'i bir dünya gücü olarak kurmak ve devrimci ideolojisini dünyaya yaymaktı. Bu çabanın bir parçası olarak, anti-emperyalist dünya görüşünü paylaşan diğer ülkelerle ittifaklar kurmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, Çin'in modernleşme çabaları onu ABD ve Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere diğer dünya güçleriyle bir rekabete sokmuştur(Lanteigne, 2020).

Yine eleştirel teori perspektifinden incelendiğinde, Çin'in modernleşme çabaları yeni tahakküm ve baskı biçimleri oluşturmuştur. Örneğin, Çin'in Mao dönemindeki ekonomi politikaları yaygın bir yoksulluk ve kıtlıkla sonuçlanmış, baskıcı siyasi sistemi muhalefeti bastırmış ve insan haklarını görmezden gelinmiştir. Bu koşullar, uluslararası toplum nezdinde Çin'in meşruiyetini baltalamış ve Çin'in ittifaklar kurmasını, dış politika hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştırmıştır(Shambaugh, 2008). Eleştirel teorinin varsayımları göz önünde bulundurulduğunda Çin'in ortaya çıkan tablosu, tarihsel süreç içerisinde kendi doğruluğunu ispatlamıştır.

1950 sonrası Mao'nun ölümüne kadar geçen dönemde Türkiye ile Çin'in modernleşme sürecini karşılaştıralım. Türkiye ve Çin bu dönemde farklı siyasi ve ekonomik sistemlere sahip olmuştur. Türkiye, önemli bir özel sektörü içeren karma ekonomiye sahip çok partili bir demokrasi olmuştur. Öte yandan Çin, planlı bir ekonomiye, sanayi ve tarım üzerinde merkezi kontrole sahip komünist bir devlettir. Türkiye ve Çin, modernleşme süreçlerini şekillendiren farklı sosyal ve kültürel faktörlere sahip olmuştur. Türkiye'de modernleşme genellikle Batılılaşma ve Avrupa yaşam standartlarını yakalama arzusuyla ilişkilendirilmiştir. Çin'de modernleşme, devrimci bir tarihe ve yabancı güçlerin neden olduğu geçmişteki aşağılamaların üstesinden gelme arzusuna bağlı gelişmiştir. Hem Türkiye hem de Çin bu dönemde altyapı ve ağır sanayiye büyük yatırımlar yapmıştır. Türkiye'de özel teşebbüsler ön plana çıkarken Çin'de devlet önderliğinde, halk seferberliğinde bir endüstriyel gelişim takip edilmiştir.

Modernleşme kuramı açısından ele alındığında kuram, ekonomik gelişmeyi, artan sanayileşme, kentleşme ve demokratikleşme seviyelerine yol açan sosyal ve politik değişimin temel itici gücü olarak gören bir bakış açısıdır. Bununla birlikte, Çin'deki Kültür Devrimi ve Büyük İleri Atılım, modernleşme teorisinin temel yönleriyle çeşitli şekillerde çelişmektedir.

Büyük İleri Atılım, Çin ekonomisini hızla sanayileştirmek ve onu sosyalist bir topluma dönüştürmek için büyük ölçekli bir girişim olmuştur. Bununla birlikte, bu politika, modernleşme kuramının ekonomik gelişmenin ilerlemeye ve refaha yol açtığı varsayımıyla çelişen yaygın bir kıtlık ve ekonomik bozulma ile sonuçlanmıştır(Naughton, 2006). Kültür Devrimi sırasında Mao Zedong, entelektüelleri ve bürokratları, burjuva ve karşı-devrimci olmakla suçlayarak iktidar konumlarından tasfiye etmeye çalışmıştır. Bu, modernleşme teorisinin, ekonomik kalkınma ve modernleşme için yüksek eğitimli ve vasıflı bir işgücünün gerekli olduğu varsayımıyla çelişir(R. Evans, 1995). Kültür Devrimi, siyasi muhaliflere yönelik zulüm ve muhalefetin şiddetle bastırılması dahil olmak üzere yaygın bir siyasi karışıklığa yol açmıştır. Bu, modernleşme kuramının, siyasi istikrarın ekonomik gelişme ve ilerleme için gerekli bir ön koşul olduğu varsayımıyla çelişir(Gilley ve Diamond, 2008). Kültür Devrimi, modernleşme teorisinin önemli unsurları olarak kabul edilen aile, din ve eğitim gibi geleneksel sosyal kurumların (sivil toplum) yıkılmasıyla damgasını vurmuştur. Bu, modernleşme kuramının, sosyal kurumların (sivil toplum) ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmada kilit bir rol oynadığı varsayımıyla çelişmiştir(Tang ve Holzner, 2006).

Tüm bu bileşenler göz önünde bulundurulduğunda, Mao döneminde Çin'in modernleşme anlamında başarılı bir politika uygulayamamış olması ve bunu gerçekleştirecek sivil bir toplumdan yoksun olması nedeniyle Çin, önce içeride çok sancılı süreçlerden geçmiştir. Bahsi geçen süreçlerde modernleşme kuramının varsayımında yer alan öncüllerin gerçekleşmesi halinde toplumsal huzur ve refahın

tesis edilmesinin vermiş olduğu güç ile dahili sorunlar büyük ölçekte aşılmış olacaktır. Modernleşme kuramının öncüllerinin Çin'de hayata geçmedeki başarısızlığının ülkenin dış politikası üzerindeki etkileri bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MAO'NUN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

Mao'nun dış politikaya dair temel düşünceleri, Çin'in dünyadaki çıkarlarını ve nüfuzunu geliştirmeye güçlü bir şekilde odaklanan, komünist devrimci ideoloji ile rasyonel gerçekçiliğin bir sentezi olarak özetlenebilir. Mao'nun dış politikasının temelinde, devrimin küresel bir süreç olduğu ve Çin'in dünyadaki devrimci hareketleri destekleme sorumluluğu olduğu inancı var olmuştur(Jian, 2001). Ancak Mao, bir yandan devrimci idealleri korumaya çalışırken, diğer yandan Çin'in komşuları, ABD ve Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerle iyi ilişkiler sürdürerek dengeleme gereğini kabul eden bir pragmatist olmuştur. Mao'nun bu yaklaşımı dış politikada "bir tarafa yaslanmak" olarak adlandırmıştır. Mao'nun dış politikasının bir diğer önemli unsuru, Çin'in dışa bağımlı bir devlet olmadan kendi kaynaklarını ve sanayisini geliştirme yeteneğini vurgulayan "kendine güvenme" fikri olmuştur. Bu, Çin'de hızlı sanayileşmeyi ve modernleşmeyi teşvik etmeyi amaçlayan Büyük Atılım ve Kültür Devrimi gibi politikalara neden olmuştur(Dikötter, 2017).

Mao, küresel hegemon güçlere, özellikle ABD ve Sovyetler Birliği'ne karşı şüpheci bir yaklaşıma sahip olmuştur. Kendisi, Çin'i emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bir siper olarak görmüştür. Aynı zamanda, bu durumu küresel ölçekte ABD ve Sovyetler Birliği'ne karşı alternatif üçüncü bir yol olarak değerlendirmiştir. Çin'in dış güçlerin egemenliğine direnme ve çok kutuplu bir dünya düzenini destekleme görevi olduğuna inanmıştır(J. Y. S. Cheng, 1998). Mao, dış politika ile ilgili öne çıkardığı üçüncü bir yolun varlığını "Üç Dünya" teorisi adı altında açıklamıştır. Çin'in çıkarlarını küresel arenada desteklemeyi amaçlayan bir siyasi strateji olmuştur. Teori, Çin'in Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği ve ABD'nin etkisine karşı koyma arzusunu ön plana çıkarmıştır. Üçüncü Dünya Teorisi, dünyayı birinci dünya ABD ve müttefikleri, ikinci dünya Sovyetler Birliği ve müttefikleri, üçüncü dünya gelişmekte olan ülkeler olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. Teori, Mao'nun siyasi düşüncelerinin ve Çin'i üçüncü dünyada bir lider olarak konumlandırma

arzusunun bir yansıması olduğunu göstermektedir. Teori, Çin'i küresel devrimci harekette bir lider olarak konumlandırmayı amaçlamıştır. Teorinin modern zamanlarda geçerliliği ise, gelişmekte olan ülkeler arasındaki birliğe yaptığı vurguda yatmaktadır. Çünkü burada, üç dünya olduğu varsayımı vardır. Bunlar, kapitalist birinci dünya, sosyalist ikinci dünya ve gelişmekte olan üçüncü dünyadır. Mao, üçüncü dünyanın hem birinci hem de ikinci dünyayı birleştirip direnmesi gerektiğine ve Çin'in bu çabada liderlik rolü üstlenmesi gerektiğine inanmıştır(An, 2013). Dünyayı farklı bloklara ayırdıktan sonra Çin'i bu bloklardan bağımsız bir konuma yerleştirmesi aslında kökeni yüzlerce yıl öteye dayanan kadim Çin düşüncesinin bir tezahürüdür. Çünkü Çin, yüzlerce yıl dünya üzerinde istisnai bir coğrafya ve medeniyete sahip olduğunu düşünmekteydi. Mao, komünist devrimden sonra her ne kadar eski Çin değerlerinin terk edildiğini iddia etse dahi modern dünyada Çin'i yine küresel ölçekte istisnai bir konuma yerleştirmesi yüzlerce yıllık süregelen Çin kültür ve medeniyetinin hafızasının yansımasını göstermektedir.

Mao Zedong'un devrimci ideolojisi ve dünyayı emperyalist güçler ile devrimci güçler arasındaki bir çatışma tiyatrosu olarak algılaması, onun uluslararası sistemin doğasını nasıl açıkladığını göstermektedir. Mao'ya göre, ulusal kurtuluş mücadelesi dünya siyasetinde önemli bir güç olmuştur. Uluslararası sistem, ezilen ve ezen devletler arasında temel bir düşmanlığın var olduğu sistem konumundadır(Jian, 2001). Öncelikle Mao'nun uluslararası sistemi çatışmacı bir zeminde açıklaması onun asker kökenli bir lider olduğunu ve bu nedenle devrimci mücadele anlayışının uluslararası siyaset düşüncesine de yansımasına neden olduğunu göstermektedir. Mao uluslararası sistemi, ezen ve ezilen güçler arasındaki düşmanlığın var olduğu doğal bir mücadele ekseninde ele almıştır. Bu nedenle diplomatik yönelim ve araçların kullanımından daha çok çatışmacı dil ve araçları öne çıkaran bir politik dile ve düşünceye sahip olmuştur. Mao'nun dış politika yaklaşımı, Çin'in çıkarlarını korumak için gerektiğinde güç kullanma istekliliği ve aynı zamanda ABD gibi daha güçlü rakiplerle doğrudan çatışmaktan kaçınma arzusuyla karakterize edilmiştir(Feng, 2006). Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikası kuruluşundan itibaren lider Mao'nun bu temel düşünceleri etrafında şekillenmiştir.

Mao Zedong, görev süresince Çin dış politikasında birkaç temel önceliğe sahip olmuştur. Bu öncelikler, Mao'nun Çin'in dünyadaki rolüne ilişkin vizyonu ve onun devrimci ideolojisi bağlamında anlaşılabilmektedir. Mao, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı muhalefetinde kararlı olmuştur. Çin'i emperyalizme karşı dünya devriminde bir lider olarak gördüğü için Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ulusal kurtuluş hareketlerini teşvik etmeyi arzulamıştır. Mao, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba da dahil olmak üzere birçok devrimci gücü ve ulusu askeri, siyasi ve ideolojik olarak desteklemiştir. Mao, tüm dünyadaki işçi sınıfı mücadelelerinin birliğine güçlü bir vurgu yapan proleter enternasyonalizm teorisine bağlı kalmıştır. Dünyanın her yerindeki diğer sosyalist uluslar ve komünist örgütlerle ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Mao yönetimindeki Çin, başlangıçta Sovyetler Birliği'ni desteklemiş, ancak daha sonra bu tutumdan vazgeçerek kendi bağımsız dış politikasını geliştirmiştir. Mao, Çin sınırlarının güvenliğini ve bütünlüğünü koruma noktasında kararlı bir tutum sergilemiştir. Tayvan'ı asi bir bölge olarak görmüş ve gerekirse zorla anakara ile yeniden birleştirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun sonucu olarak Tayvan'a arka çıkan ABD ile gerilimler yaşanmıştır. Mao, Çin Komünist Devrimi'ni ve devrimci fikirleri dünyanın dört bir yanına götürmek istemiştir. Talimat, kaynak ve ideolojik yön sağlayarak komünist partileri ve devrimci faaliyetleri desteklemiştir. Mao'nun dünya çapındaki devrimci güçler ağının amacı, emperyalist ve kapitalist sistemlerle yüzleşmek ve onları devirmek olmuştur(Meisner, 2007).

Mao, Çin ile benzer bir devrimci bakış açısına sahip olan, emperyalizme ve kapitalizme karşı dünya çapındaki savaşı destekleyen ülkeleri dost uluslar olarak görmüştür. Bunlar ya sosyalizmi benimsemiş ya da ulusal kurtuluşu ve sömürgecilik karşıtı hareketleri aktif olarak destekleyen uluslardı. Mao, Sovyetler Birliği, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba'yı dost ulusların örnekleri olarak görmüştür. Mao, emperyalizmle ittifak halindeki ulusları, özellikle de ABD ve müttefiklerini düşman olarak sınıflandırmıştır. Bu, Batılı kapitalist güçleri destekleyen veya üzerinde önemli bir etkiye sahip olan ulusları kapsamaktadır. Çin'in iç işlerine karıştıkları ve komünist davaya düşman oldukları iddiasıyla ABD, Tayvan ve diğer Batı bağlantılı ülkeler rakip olarak görülmüştür(Zedong, 1998).

3.1. MAO DÖNEMİ BOYUNCA ÇİN'İN DÜNYA SİYASETİNDEKİ KONUMU

Devrim ile birlikte 1949'dan itibaren Çin, başta ekonomi alanında olmak üzere pek çok diğer alanda yenilikler yapmış olmasına rağmen dış politikada 1977 yılına kadar içe kapanık bir yol izlemiştir(Sayın, 2013: s.227). Burada içe kapanık olarak ifade edilmesinin nedeni, Çin'in geçmiş tarihinde belirli bir dönem izlemiş olduğu politikayı sürdürmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Çin komünist devrim ile tarihinde tecrübe ettiği pek çok uygulamada değişikliğe giderken, uluslararası ilişkilerde kendi içine kapalı bir yapı görünümüne sahip bir devlet olmayı sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle de dış politikada bir yeniliğe gidilmediği düşüncesi öne çıkmıştır.

Mao döneminde Çin'in dış politikası, bir yandan ABD ve müttefiklerine karşı bir tavır sergilerken diğer yandan kendi çıkarlarını ve ideolojisini desteklemeye odaklanmakla karakterize edilmiştir. Çin, kendisini Üçüncü Dünya'nın lideri olarak görmüş ve gelişmekte olan ülkeler için daha uygun olacak yeni bir uluslararası düzeni teşvik etmeye çalışmıştır. Bu anlamda kendisini hem Sovyetler Birliği'ne hem de ABD'ye bir alternatif olarak görmüş ve konumlandırmıştır. Mao döneminde, Çin'in dünya siyasetindeki konumu askeri kabiliyetleri ile şekillenmiştir. Çin, kendi nükleer silahlarını geliştirmiş ve diğer ülkelerdeki devrimci hareketleri desteklemek için askeri gücünü sınırlarının ötesine taşımaya çalışmıştır. Çin, sosyalizmi teşvik etme ve emperyalizme karşı koyma çabalarına rağmen, Mao döneminde uluslararası toplumdan büyük ölçüde izole edilmiştir. Uzun yıllar BM'den dışlanmış, ticaret kısıtlamaları gibi şeylerle Batı dünyasından tecrit edilmiştir(Johnston ve Ross, 2006: s.276-300). Bu dönemde Mao'nun etkisi ile ideolojik ve askeri araçların daha ön planda tutulması diplomatik ilişkilerin belirli kalıplar arasında sıkışmasına neden olmuştur. Çünkü dış politika, önceden belirlenmiş olan devrimci ideolojik söylemlerin etkisinde şekillenmiş ve icra edilmiştir. Karşılaşılan krizler ile ilgili daha önceden kabul edilmiş sosyalist, komünist ideolojik tahliller ile ilişkiler kurulmuştur. Bu da sağlıklı bir diplomasi geliştirilmesine engel olmuştur.

Bölgesel komünist hareketlere ve devrimci örgütlere verilen destek, Çin'in Mao yönetimindeki komşularıyla bağlarının önemli bir bileşeni olmuştur. Çin, Endonezya ve Filipinler'deki devrimci hareketleri desteklemenin yanı sıra Vietnam, Laos ve Kamboçya'daki komünist isyanları finanse etmiştir. Çin, komşularını komünist idealleri benimsemeye ve Batı emperyalizmini reddetmeye çağırmış ve ayrıca sosyalizmi ve devrimci felsefeyi tüm bölgeye yaymak için çalışmıştır. Ancak Çin'in bu devrim sevgisi komşularıyla arasını açmasına, çatışma ve sürtüşmeye neden olmuştur. Çin bu dönemde komşularıyla, özellikle Sovyetler Birliği, Vietnam ve Hindistan ile bir dizi sınır çatışması yaşamıştır. Zaman zaman silahlı çatışmalara dönüşen bu anlaşmazlıklar, sıklıkla toprak anlaşmazlıkları ve ideolojik anlaşmazlıkların sonucu meydana gelmiştir. Bu dönemde Çin'in uluslararası toplumdan dışlanması, komşularıyla ilişkilerini etkilemiştir. Çin, ekonomik kısıtlamalara tabi olarak BM'ye üyeliği reddedilmiş ve Mao dönemi boyunca Batı'dan çeşitli türlerde izolasyona maruz kalmıştır. İzolasyonu nedeniyle Çin, komşularıyla sağlam diplomatik bağlar kurmakta zorlanmıştır(Lawrance, 2016: s.131-162). Soğuk Savaş Döneminde, sosyalist argümanlar ile Batı dünyasına karşı bir tavır takınan Çin, zaman zaman bölgesel sorunlara ağırlık verirken küresel ölçekte bir cephe oluşturmaktan kendisini geri çekmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği ile bir çekişme yaşamaya başlaması Çin'i Batı ile diyaloğa yöneltmiştir. Çin'in Batı ile yakınlaşmasını kolaylaştıran iç etkenlerin başında Kültür Devrimi'nde yaşanan başarısızlık ve bunun doğurmuş olduğu krizler etkili olmuştur(Azman ve Yetim, 2006: s.208). Çin'in dış politikadaki tüm hamleleri ve bu hamlelerin uygulamasından doğan sonuçları doğrudan ya da dolaylı bir biçimde modernleşme ile bağlantılıdır. Özellikle Mao dönemindeki uygulamaların bir sonucu olarak meydana gelen pek çok çelişki, dış politikada problemlere neden olmuştur.

Mao yönetimindeki Çin'in dış dünyayla çok kısıtlı bir ticari bağı olmuştur. Esasen kendi kendine yeten ulus, kollektifleştirme ve merkezi planlama yoluyla yerli sanayisini ve tarımını genişletmeye odaklanmıştır. Mao'nun dış politikasını ideolojik kaygılar yönetmiştir. Bu nedenle Çin ile diğer devletlerin siyasi uyumu ticari ortaklıkları da sıklıkla etkilemiştir. Çin, anti-emperyalist duruşunu destekleyen ve

devrimci felsefesini paylaşan ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilere öncelik vermiştir. Çin, özellikle komünist ülkeler ve devrimci davasını destekleyen devletler ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Önceleri, Sovyetler Birliği ekonomi açısından destek ve yardım sunan önemli bir ticaret ortağı olmuştur. Çin ayrıca Kuzey Kore, Vietnam ve Doğu Avrupa ülkeleri dahil olmak üzere diğer komünist devletlerle de iş yapmıştır. Mao'nun iktidarı, kendi kendine yeterliliği teşvik etmek için katı ticaret kısıtlamaları getirmiş ve ithalata yönelik bazı kısıtlamalar uygulamıştır. Yerel endüstrileri teşvik etmek ve onları uluslararası rekabetten korumak için hükümet, ithalata yüksek vergiler, kotalar ve diğer kısıtlamalar getirmiştir. Çin'in denizaşırı ticaretinin kapsamı ve çeşitliliği bu strateji tarafından kısıtlanmıştır(Spence, 2013).

Mao döneminde, Çin'in dünyadaki imajı özellikle Mao'nun uygulamaları çerçevesinde şekillenmiştir. Mao yönetiminin ilk yıllarında (1949-1959), Çin'in imajı dünyadaki sömürgecilik karşıtı ve emperyalizm karşıtı hareketler arasında olumlu bir intiba uyandırmıştır. Mao'nun Komünist Partisi kendisini yozlaşmış milliyetçi yönetimi deviren bir kurtuluş hareketi olarak tasvir etmiş ve bu mesaj birçok bağımsızlığını kazanmış sömürge ülke insanlarını etkilemiştir. Çin, Büyük İleri Atılım olarak bilinen iddialı ekonomik ve sosyal çabasının bir sonucu olarak ciddi bir kıtlık ve ekonomik düşüş yaşanmıştır. Dış dünyadan gelen güvensizlik ve eleştiriler arttıkça, dünyanın Çin hakkındaki görüşü değişmeye başlamıştır. Çin'in itibarı, özellikle Batı ülkeleri arasında kıtlık ve ekonomik kötü yönetim haberleriyle zedelenmiştir. Çin'de Kültür Devrimi sosyal ve politik huzursuzluğa neden olmuştur. Entelektüeller, akademisyenler ve köklü kurumlar, radikalleşmiş gençlerden oluşan paramiliter bir örgüt olan Kızıl Muhafızların hedefi olmuştur. Bu süre zarfında Çin, anarşi, siyasi zulüm ve kan dökülmesiyle ilişkilendirilmiştir. Çin'deki iç durum, başta birkaç komünist ülke olmak üzere uluslararası dünyayı endişelendirmiştir. Çin'in Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyetler Birliği'nin yanında yer alması itibarını etkilemiştir. Çin, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke tarafından bir tehlike ve komünist bloğun bir üyesi olarak görülmüştür. Bu varsayım nedeniyle, Batılı ülkeler Çin'i izole etmiş ve bir çevreleme stratejisi uygulamıştır(Mark, 2012).

Dünyadan soyutlanmış bir devletin modernleşebilmesi teorik açıdan mümkün gözükse de genellikle bu olası değildir. Teknolojiye, sermayeye ve pazarlara erişim gibi küreselleşmenin faydaları, ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli itici güçleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu faydalardan mahrum kalan devletlerin modernleşebilmesi oldukça zorlu görülmektedir. Mao, bir yandan güçlü bir ülke oluşturmaya çalışırken diğer yandan da Çin'in kalkınması önünde engeller oluşturacak ve Çin'i diğer devletler ile sorunlu bir zemine çekecek adımlar atmıştır. Tüm bunlar küresel siyaset çevrelerinde Çin'i izole bir konumda bırakmıştır.

3.2. MAO DÖNEMİ ÇİN DIŞ POLİTİKASI BAŞLICA KONULAR

Dış politika ile ilgili konuların ele alınacağı bu bölümde, Mao döneminde öne çıkan konular seçilmiştir. 1949 sonrası Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler, Kore Savaşı, Bandung Konferansı, Kültür Devrimi'nin dış politika üzerindeki etkileri, Tayvan sorunu ve BM'de temsiliyet sorunu ve ABD ile ilişkiler kapsamındaki olaylar ele alınmıştır. Bu olaylar hem Mao döneminde öne çıkan konular olması hem de modernleşme ile bağlantı kurulabilmesi nedeniyle seçilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında artan düşmanlıklar, Kore Savaşı'nda da rol oynamıştır. Soğuk Savaş'ın ilk önemli askeri angajmanı olarak Kore Savaşı, iki taraf arasında vekalet çatışmalarına giden yolu hazırlamıştır. Kuzey Kore, Sovyetler Birliği ve Çin tarafından desteklenirken, Güney Kore, ABD ve müttefikleri tarafından desteklenmiştir. ABD'nin komünizmin yayılmasını durdurmaya çalışan çevreleme stratejisine olan bağlılığı Kore Savaşı ile güçlenmiştir. ABD, Kuzey Kore'deki komünist hükümetin tüm Kore Yarımadası'nın kontrolünü ele geçirmesini durdurmaya yönelik hamlelerde bulunmuş ve bunu çevreleme politikasının bir test aşaması olarak ele almıştır. Kore Savaşı'nın dünya siyaseti üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Soğuk Savaş dönemi ayrımlarını güçlendirmiş, kilit ülkelerin planlarını ve eylemlerini etkilemiş ve Kore Yarımadası ile daha geniş Doğu Asya bölgesinin jeopolitiği üzerinde uzun süreli bir etkiye sahip olmuştur(Stueck, 1995). Kore Savaşı'nın küresel ölçekteki bu etkilerine bakıldığında

Çin'in Kore Savaşı'ndaki rolü küresel siyasetteki gücünün bir yansıması olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Genellikle Asya-Afrika Konferansı olarak tanınan Bandung Konferansı, 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde gerçekleşmiş ve dünya meselelerinde çok önemli bir an olarak kabul edilmiştir. Bandung Konferansı, gelişmekte olan ülkelere iddialarını ifade etmeleri, sömürgeciliği kınamaları ve yeni bir uluslararası iş birliği fikri geliştirmeleri için bir forum sağlayarak dünya meselelerinde bir dönüm noktasının sinyalini vermiştir. Yoksul ulusların uluslararası ilişkilerde seslerini duyurmak ve daha adil bir küresel düzen oluşturmak için devam eden çabaları, konferansın mirası olduğu söylenebilir(Acharya, 2016). ÇHC, Bandung Konferansı'na katılan bir devlet olarak, uluslararası ilişkiler için bu denli önemli bir organizasyonda oynadığı rol, Çin'in küresel siyasetteki rolünü ve takip ettiği politikaları anlamak adına önemli bir örnek olmuştur.

1970'lerin başında ABD ile Çin arasında masa tenisi oyuncularının değiş tokuşuna "ping pong diplomasisi" denir. ABD ile Çin arasında resmi bir diplomatik bağın olmadığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Ping pong diplomasisindeki atılım, iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşaması anlamına gelmiştir. Ping pong diplomasisi, ABD-Çin ilişkilerini değiştirmek, diplomatik prosedürlerde reform yapmak ve küresel ölçekte etkileşim ve iletişim için yeni fırsatlar oluşturmak için iyi bir örnek ve atılım olmuştur. Hem sportif bir faaliyet üzerinden yeni bir diplomatik yolun önü açılmış hem da uluslararası ilişkiler için önemli olan iki büyük devletin çatışmacı dilden uzaklaşıp uzlaşmacı bir zeminde buluşması sağlanmıştır. Bu önemdeki bir olay Çin'in dış politikasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Mao'nun dış politikaya ideolojik yaklaşımı ping-pong diplomasisi ile daha reel politik zemine kaydığı gözlenebilmektedir. Mao döneminde öne çıkan başlıca bu konular çerçevesinde dış politika şekillenmiştir.

3.2.1. Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri

Çin-Sovyet ittifakı, Çin Komünist Partisi’nin iktidara yükselişinin ilk aşamalarında hayati bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği tarafından sağlanan askeri ve stratejik yardım, ÇKP’nin nihai zaferine ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği tarafından sağlanan yardım, Çin komünist birliklerinin yeteneklerini artırmada çok önemli bir rol oynamıştır. Komünist grupları, Japon işgalcilere ve Milliyetçi güçlere karşı geniş çaplı operasyonlara hazırlamak ve yeniden düzenlemek için Sovyetler Birliği danışmanlar göndermiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği, Çin Komünistlerinin savaş çabalarına önemli ölçüde yardımcı olan lojistik yardım, silah ve teçhizat desteği sağlamıştır(Shen, 2020). ÇKP ile Sovyetler arasındaki ilişkiler Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşundan daha öncelere dayanması, ilişkileri hızlandıran bir etki oluşturduğu söylenebilir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, Şubat 1950'de Mao, iki devlet arasındaki ilişkileri daha da derinleştirmek adına Moskova'ya gitmiştir. Bu ziyaret Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı doğurmuştur(Iliev vd, 2015: s.314). Sovyetler Birliği için Çin ile ittifak hem siyasi hem de psikolojik nedenlerle açık bir gereklilik olarak görülmüştür. Çin ile yapılan ittifakın komünist bloğun birliği ve güçlenmesi için önemli bir etken olduğu düşünülmüştür. Çünkü bir müttefik olarak Çin, geçen yüzyılda Asya'yı rahatsız eden tehlikeli güç boşluğunu dolduracak ve Rusya'nın doğu sınırlarını, artan Amerikan etkisine karşı güvence altına alacaktır. Ayrıca Mayıs 1951'deki BM ambargosu sonrasında Çin'in, ekonomik olarak Sovyetler Birliği’ne daha fazla bağımlı hale geleceği düşünülmüş ve bunun da iki devleti birbirine yaklaştıracağı üzerinden bir plan yapılmıştır(Gittings, 1964: s.62).

Çin, bu anlaşma ile Sovyet güvenlik garantilerini ("nükleer şemsiye" altında bir yer) kazanmıştır. ABD, Pasifik'te Çin'in komşusu Japonya'ya atom bombası atmış olması ve savaştan sonra Sovyetleri çevreliyor olması Çin için bir tehdit oluşturabilirdi. Çin'in Sovyetler ile yaptığı ittifak, olası bir nükleer saldırıda Sovyet nükleer gücünün kendisini koruyacağı anlamına gelmekteydi. Çin'in Sovyet nükleer şemsiyesi altında yer alması, bir nükleer güce sahip olmaması nedeniyledir. Çin ayrıca Sovyetler Birliği'nden büyük ölçekli bir ekonomik yardım alacağı noktasında da anlaşmıştır. Buna göre Çin'deki endüstriler (askeri fabrikalar dahil) Sovyet yardımıyla sıfırdan kurulacaktır. Nitekim binlerce fabrika 1950'lerden itibaren Çin'de çalışan Sovyet uzmanlarıyla sıfırdan kurulmuş ve 1950'lerde binlerce Çinli öğrenci Sovyetler Birliği'ne okumak için gönderilmiştir. Ama hepsinden önemlisi, Çin-Sovyet ittifakı, şahsen Mao'ya küresel bir meşruiyet duygusu kazandırmıştır(Radchenko, 2020: s.272). Çin için bir diğer kazanç, 1952'den beri Moskova'da oyalanan Çin Ticaret Heyeti'nin, Birinci Beş Yıllık Plan'a yönelik önemli Sovyet yardım taahhütleriyle eve dönmüş olmasıdır. Toplam sayısı 141'e çıkarılan Sovyet destekli projelerin neredeyse yüzde 50'si tahsis edilecekti(Gittings, 1964: s.63). Dolayısıyla endüstriyel anlamda daha tecrübeli bir konumda bulunan Sovyetler Birliği'nin, Çin'in modernleşme çabasına önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Böylelikle Çin, modernleşme sürecinde aynı ideolojik kampta yer aldığı Sovyetler Birliği'nin desteğini alarak bu konuda Batılı devletlere bağımlı bir pozisyonda olmamıştır.

1950-1953 yıllarında gerçekleşen Kore Savaşı ile iki devlet birbirine daha fazla yaklaşmıştır. Kore Savaşı'ndaki Çin-Sovyet ittifakı bir şekilde Moskova ve Pekin'i birleştirmiş ve Çin, daha önce hiç olmadığı kadar birbirine bağlı ve bağımlı hale gelmiştir. Ancak zamanla, özellikle 1950'lerin ikinci yarısında, ideoloji, güvenlik ve ekonomik kalkınma konularında kademeli olarak sınırlamalar ortaya çıktığında işler değişmiştir(Iliev vd, 2015: s.314). Mart 1953'te Stalin öldüğünde, Çin-Sovyet ilişkileri bir belirsizlik dönemine girmiştir. 1958'e gelindiğinde de artık ittifak içeriden çatırdıyordu. 1955'te Bandung Konferansı'nda Mao'nun atom bombası hakkındaki kaygısız sözleri, Çin'in kendilerini bir nükleer savaşa sürükleyebileceğinden korkan Sovyet liderlerini endişelendiriyordu çünkü bir ittifak

halindeydiler. Ancak bu hususta önemli bir gerçek, 1964'e kadar Çin'in atom bombası olmamasıdır(Radchenko, 2020: s.273,274). Fakat Bandung Konferansı sonrası iki devlet arasındaki ittifakta çözülmeler başlamıştır.

Problemlerin derinleşmesi Ekim-Kasım 1956 Macaristan ve Polonya krizlerinde görülmeye başlanmıştır. Çin, Polonya'nın kardeş partiler toplantısında mahkûm edilmesi ve gerekirse silahlı kuvvetle boyunduruk altına alınması yönündeki bir Sovyet önerisini reddetmişti. Benzer bir durumun Macaristan'da da yaşanması ilişkileri germiştir. Çin, Sovyet müttefikinin güvenilirliğini, 1958'deki Tayvan Boğazları Krizi sırasında sınamıştır. Olası bir çatışma durumunda Rusya'nın nükleer garantisi savunma bağlamıyla sınırlı olduğu ve herhangi bir Çin saldırısı durumunda desteklenmeyeceği ifadesi Çin tarafında tatmin edici görülmemiştir. Çinliler için bu ittifak başından beri üç koşula dayanmıştır. Askeri destek, ekonomik yardım ve komünist dünya için karşılıklı olarak tatmin edici bir dış politika. Çin bu koşulları göremediği için ittifak kopma noktasına gelmiştir. Ağustos 1960'ta Sovyetler Birliği, Çin'den yaklaşık 1.300 teknisyen ve uzmanı geri çekmiştir(Gittings, 1964: s.66-74). İki tarafı karşı karşıya getiren bir diğer konu Sovyet ve Çin komünistlerinin, komünist toplumu inşa etmenin yolları ve yöntemleri konusunda yaşanmıştır. Uluslararası ilişkiler konularında aynı düşünsel zeminde buluşmalarına rağmen toplumsal inşa noktasındaki farklılıklar ilişkileri kötü etkileyen bir diğer husus olmuştur(Deliusin, 1991: s.54).

Komünist Çin ile Sovyet Rusya arasındaki gerilim 1960'tan itibaren tırmanmaya başlamıştır. Çin ile Rusya arasındaki mevcut çekişme, küresel komünist hareketin başında olma iddiası, tarafsız ülkelerdeki nüfuz için mücadele, emperyalist olarak etiketledikleri uluslarla gelecekteki bağlar meselesi, Sovyet mali yardımının süresi ve hacmi, sınır bölgesi tartışması (Doğu Türkistan, Moğol Cumhuriyeti) gibi konular üzerinden gelişmiştir. Başka bir deyişle, Çin ile Rusya arasındaki anlaşmazlık, barış ve savaş, tarımın yönetimi ve Josef Stalin'in tarihteki rolü konusundaki görüş ayrılıklarının ötesinde daha rekabetçi ve pragmatik nedenlere dayanmaktadır(Altuğ, 1977: s.196). Çin, 1963'te Sovyetler'in ABD ile nükleer

silahları yasaklayan antlaşmayı imzalanması nedeniyle Sovyetler Birliği'ni emperyalizmle iş birliği yapmakla suçlamıştır. Bu durum, ÇKP'nin Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile ilişkisini bitireceği ve Soğuk Savaş'ın sonuna kadar eski haline dönemeyeceği bir dönemi başlatmıştır(Iliev vd, 2015: s.315).

"Çin'deki yönetici grup, mazlum uluslara ve gelişmekte olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerine sosyalizm denen vadedilmiş düzene onları kavuşturacak tek lider olarak Mao'yu göstermektedirler." 3 Haziran 1968'de Moskova'dan Afrika'ya İngilizce yayınlanan bir yayında söylenmiştir bunlar. Moskova, Çin'in Afrikalılara kitlesel şiddet, açlık, işsizlik ve anarşi vadettiğini ifade etmiştir. Afrika ülkeleri de dahil olmak üzere her ulus, Mao tarafından bu katledilmiş sosyalizmi görmeye teşvik edildiği belirtilmiştir(Altuğ, 1977: s.249). Bu durum Çin ile Sovyetler arasındaki gerilimin üçüncü devletler üzerindeki yansımaları olmuştur. Çin-Sovyet ilişkilerinin nihai olarak bozulmasının ardından SSCB, Çin sınırına birlikler, ağır silahlar ve hatta füzeler yerleştirmiştir. 1968'de, Dış Moğolistan'da altı tümen ve Çin-Sovyet sınırında on altı tümen konuşlanmıştır(Lüthi, 2008: s.340). Ağustos 1968'de Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali ve sosyalist bir ülkenin altı saat içinde işgali Çin üzerinde muazzam bir etki oluşturmuştur. Çin, Doğu Avrupa'nın yanı sıra Çin'de de bir Sovyet yayılmacılığı uygulanabileceğine inandığı için olası bir Sovyet işgaline karşı temkinli bir vaziyet içerisinde bulunmuştur. Bu durum, Mao'nun 1970'lerin başlarında Çin'in dış ve stratejik politikalarını dönüştürmesinin ideolojik, sosyal, psikolojik ve mantıksal temellerini atmasına vesile olmuştur. Bu arada, Çin-Sovyet sınır çatışmaları dramatik bir şekilde tırmanmıştır. Çin kaynaklarına göre, Ekim 1964'ten Mart 1969'a kadar, 1960 ile 1964 arasındakinin bir buçuk katı olan 4189 sınır olayı meydana gelmiştir. Çin-Sovyet sınırının doğu kesiminde, Çin'deki Wubalao Adası'nda yoğun çatışmalar yaşanmış. Heilong Nehri ve Ussuri Nehri'ndeki Qiliqin Adası ve Zhenbao Adası kısa sürede sınır çatışmalarının odak noktası haline gelmiştir. 1966'dan 1968'in başlarına kadar çatışmalar, itip kakmaktan Sovyet askerlerinin Çin sınır personeline sopalarla saldırmasına kadar yükselmiştir. 1968'in sonlarında ve 1969'un başlarında, Sovyet sınır birlikleri sık sık silahlı Sovyet askerlerini Zhenbao Adası'na nakletmiş ve Çin sınır muhafızlarıyla çatışmıştır. Çin kaynaklarına göre 7 Şubat 1969'da Sovyet

askerleri Çin devriye grubuna ateş açmış ve Çin-Sovyet sınırındaki gerilim daha da kötüleşmiştir(D. Li ve Xia, 2018: s.247-249). Çin'in 1968'de gerçekleştirdiği nükleer test Ruslar için caydırıcı bir etkiye sahip olmamıştır. Moskova liderliği, Çin'in gelişmekte olan nükleer yeteneklerini etkisiz hale getirme potansiyeline sahip olduğunun farkında olmuştur(Dillon, 2016: s.369). Sovyetler 'in Çin'e karşı gerçekleştireceği olası bir nükleer saldırı durumunda 700 milyon Çinlinin bu işgal girişimini ihtilalci bir ruhla savuşturacağı Çin tarafından beyan edilmiştir(Altuğ, 1977: s.243). Mart 1969'da Çin ve Sovyetler Birliği, en tartışmalı sınırları için savaşın eşiğine gelmiştir. İki ülke sınırları boyunca yaşanan çatışmalarda pek çok kayıp yaşanmıştır. Çatışmaları sonlandırmak adına 11 Eylül'de Çin Dışişleri Bakanı Zhou Enlai ile Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Alexei Kosygin arasındaki müzakereler Pekin'de başlamıştır. 20 Ekim'de, her iki tarafın da kontrol altında tutmak istedikleri sınır bölgeleri üzerindeki iddialarında ısrar etmeleri üzerine çalışma oturumları başlatılmıştır. 8 Ekim'de Çin, Çin-Sovyet sınırı boyunca mevcut var olan anlaşmaların yerini alacak yeni bir anlaşma çağrısı yapan bir bildiri yayınlamıştır. Bu gelişme üzerine gerçekleştirilen görüşmelerden sonra sınır gerilimleri azalmış, ancak Sovyetler Birliği var olduğu sürece iki devlet arasındaki ilişki olumlu bir zeminde seyir etmemiştir(Dillon, 2016: s.369). Bu süreçte bir Sovyet işgalinden endişelenen Mao, Çin-Amerikan yakınlaşması olasılığını gündeme getirmiştir. Bu durum, 1972 Şubat ayında ABD Başkanı Richard Nixon'ın Pekin ziyaretine neden olmuştur. ÇHC-ABD arasındaki diyalog için önemli bir adım olmuştur(Radchenko, 2020: s.278).

Mao dönemi Çin-Sovyetler Birliği ilişkilerini eleştirel teori perspektifinden analiz etmek, güç dinamiklerini, ideolojik çatışmaları ve ilişkilerini şekillendiren altta yatan sosyal yapıları incelemeyi içerir. Eleştirel teori, uluslararası ilişkilerde güç dinamiklerinin önemini vurgular. Mao dönemi Çin-Sovyetler Birliği ilişkilerinde, doğal bir güç dengesizliği vardır. Büyük bir küresel güç olarak Sovyetler Birliği, Çin'e kıyasla daha gelişmiş bir endüstriyel ve askeri güce sahiptir. Bu güç dengesizliği, ittifakın dinamiklerini etkilemiştir. Eleştirel teori, ideolojinin devletler arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiğini inceler. Mao'nun ideolojik olarak Sovyetlerden ayrılan düşünceleri Çin ve Sovyetler Birliği ilişkilerini etkilemiştir.

Mao'nun devrimci köylü temelli komünizm ideolojisi ve kendine güvenmeye yaptığı vurgu, Sovyet sanayileşmiş sosyalizm ve merkezi kontrol modeliyle çatışmaktaydı. Bu da iki gücü bir ayrışmaya götürmüştür. Eleştirel teori, devletler arasındaki ilişkilerin nasıl bağımlılık oluşturabileceğine veya özerkliği nasıl etkinleştirebileceğine de bakar. ÇKP, Çin İç Savaşı sırasında hayatta kalmak için Sovyet desteğine ihtiyaç duymuştu. Bu hem askeri hem de ekonomik olarak Sovyetler Birliği'ne bağımlılık oluşturmuştur. Ancak Mao, devrimden sonra Çin'in özerkliği için çalışmış ve kendine güvenme yolunu izleyerek komünist blok içinde Çin için bağımsız bir aktör olmasını sağlamıştır. Eleştirel teori, uluslararası ilişkileri şekillendirmede söylem ve fikirlerin gücünü vurgular. Söylemsel hegemonya için mücadele, Çin-Sovyet ilişkilerinde öne çıkmıştır. Her iki taraf da kendi komünizm versiyonları üzerinden bir otorite ve hakimiyet kurmaya çalışarak ideolojik savaşlara girmişlerdir. Bu söylemsel hakimiyet mücadelesi, genellikle iki ülke arasındaki gerilimi tırmandıran bir unsur olmuştur. Eleştirel teoriyi Mao dönemi Çin-Sovyetler Birliği ilişkilerine uygulayarak, ittifaklarının karmaşıklığını ortaya çıkarabilir ve altta yatan güç dinamiklerini, ideolojik çatışmaları ve özerklik ile hakimiyet mücadelelerini anlayabiliriz.

3.2.2. Kore Savaşı (1950-1953)

Kore, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana bölünmüş bir ülke olmuştur. Savaş sonrası anlaşmanın hükümlerine göre, Sovyetler işgal altındaki Kore'de 38. paralelin yukarısında Japonları silahsızlandıracak, ABD ise aşağıda kontrolü ele alacak ve böylece yeni bir hükümet kurulana kadar ülkeyi ikiye bölecekti. Ancak bu ayrılık, Soğuk Savaş'ın patlak vermesiyle kalıcı hale gelmiştir(Hook ve Spainer, 2018: s.64). Her iki tarafta Kore'nin tek bir devlet olarak birleşmesi halinde Soğuk Savaş'ın rakip bloğu içerisinde yer alacağından endişe etmesi Kore'nin birleşmesi önünde bir engel teşkil etmiştir(Sander, 2013: s.175). ABD'nin bölünmeye son verme ve birleşik bir Kore için müzakere etme çabalarının hepsi beyhude olmuştur. 1947'de ABD, Kore Yarımadası'nda demokratik seçimlere destek çağrısında bulunmuş ve konuyu BM'ye taşımıştır. Ancak diktatörlüğe dönüşen

Kuzey Kore'de Sovyetler, demokratik seçimlerin gerçekleşmesine engel olmuştur. Sonuç olarak seçime sadece Güney Koreliler katılmış ve Güney Kore, ABD'nin bölgedeki yeni müttefiki ve meşru bir devlet olarak tanınmıştır. Bu süreçte Hem Güney hem de Kuzey Kore yönetimleri, kendilerini yarımadayı kontrolleri altında birleştirmeye adamış ve kendilerini Kore halkının gerçek temsilcileri olarak görmüştürler. Bu düşünce ve istekler doğrultusunda 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla başlayan çatışma, birbirini yok etmeye çalışan iki hükümet arasındaki bir çatışmanın başlangıcı olmuştur(Hook ve Spainer, 2018: s.64). Kore Savaşı, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş yıllarının başlarında meydana gelmişti. Bu iki süper güç ve onların farklı felsefeleri, komünizm ve kapitalizm arasındaki daha büyük bir güç mücadelesinin yansıması olmuştur. Savaş, ABD ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik rekabeti ve jeopolitik hedefleri tarafından körüklenmiştir(Halberstam, 2008).

Çin'in Kore Savaşı'na dahil olması daha evvelinde var olan bir güvenlik endişesinin dışa vurumu olmuştur. Amerikan hava ve deniz kuvvetleri, Batı Pasifik'teki bir dizi üs, Çin kıyılarında konuşlanmıştır. Dahası, Çinli Milliyetçiler Çin İç Savaşı boyunca Amerikan askeri yardımı almışlardı. İç savaştan sonra. ABD ÇHC'yi tanımamış ve veto yetkisini kullanarak ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'nde sandalye almasını engellemiştir. Nisan 1950'de ABD, Çin'e karşı ambargo kararları almıştır. Bu durumlar Çin'de Amerika'ya yönelik güvenlik endişelerinin doğmasına neden olmuştur. Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması 14 Şubat 1950'de imzalanmıştı. Antlaşmanın, üçüncü bir tarafın saldırısı durumunda her ülkeyi diğerine yardım etme zorunluluğu getirmesi, Çin'in Sovyetler Birliği'nden silah satın almak için harcanmak üzere 300 milyon dolarlık bir kredi alması ve ayrıca Stalin'in savaşa dahil olması durumunda Çin'e askeri teçhizat ve hava desteği vereceği sözü, Çin'in Kore Savaşı'na dahil olması noktasında etkileyici olmuştur(Malkasian, 2001: s.14) Devletlerin savaşa girme eğilimi, güvenlik endişelerinden önemli ölçüde etkilenebilir. Çatışmalar ve ender durumlarda tam ölçekli savaşlar, bazen aktörlerin kendi bölgesini, kaynaklarını, insanlarını veya ulusal çıkarlarını savunma arzusuyla ateşlenebilmektedir.

Yeni kurulan ÇHC ekonomisinin yüksek enflasyon, son derece sıkı mali bütçe ve maddi kaynak eksikliği ile karşı karşıya olduğu düşünüldüğünde Çin'in kendi topraklarında gerçekleşmeyen bir savaşa müdahalesinin nedeni, esasen ABD'nin Çin topraklarını olası işgaline karşı bir güvenlik endişesi olduğu anlaşılmaktadır(Zhou, 2015: s.1). Bu süreçte Mao ve Başbakan Zhou Enlai, Amerikan müdahalesini doğu Asya'yı kontrol etmeye yönelik büyük bir planın parçası olarak görmüştürler. Buna göre, 13 Temmuz 1950'de Kuzeydoğu Sınır Savunma Ordusu'nu (NBDA) oluşturmak üzere Kore sınırına dört ordu gönderme ve Çin sınırını savunacak Kuzey Kore silahlı kuvvetlerinin operasyonlarını destekleme kararı alınmıştır(Malkasian, 2001: s.28). 25 Haziran 1950'de Kim Il Sung liderliğindeki Kuzey Kore ordusu Güney Kore'ye karşı bir saldırı başlattığında Çin, ilk aşamada Kuzey Kore'deki duruma pasif bir tepki göstermiştir. Kim'e o sırada Pekin tarafından sağlanan tek maddi destek, o zamanlar HKO'da görev yapan yaklaşık 14.000 Koreli Çinliyi Kore'ye geri göndermek olmuştur. Ancak, müteakip üç olay Pekin'in tutumunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Birincisi, 27 Haziran'da ABD Yedinci Filosu durumu 'etkisiz hale getirmek' için Tayvan Boğazı'na gönderilmişti. Aynı gün Başkan Truman, Güney Kore'ye hava ve deniz desteğini açıklamıştı. Bu eylemler neticesinde, yukarıda da belirttiğimiz gibi Çinli liderler, Temmuz ayında birliklerinin bir kısmını Kuzey sınırına konuşlandırma kararı vermiştir(Zhou, 2015: s.2). Ekim 1950'de Çin, Kore Savaşı'na fiilen dahil olmuştur. Bu kararın arkasında ÇKP liderliğinin ve özellikle Mao'nun arzusu olmuştur. Kore krizinin getirdiği meydan okuma ve tehdidi Çin devleti ve toplumu üzerindeki Komünist kontrolü sağlamlaştırmanın yanı sıra Komünist Çin'in uluslararası prestijini ve nüfuzunu artırmak için kullanma arzusu olmuştur. Bununla birlikte, Çin'in Ekim 1950'den Mayıs 1951'e kadar Kore'deki deneyimi, Pekin liderlerine Çin'in savaş açma kapasitesinin iddialı amaçlarına eşit olmadığını açıkça göstermiştir. Bu nedenle, Pekin liderlerinin Çin'in savaş hedeflerinde ve savaşı sona erdirme stratejilerinde temel ayarlamalar yapması gerekli hale gelmişti(Jian, 2001: s.116). Pekin yönetiminin ilk baştaki motivasyonlarını popülist militarizm olarak açıklayabiliriz. Popülist militarizm, popülizm ve militarizm unsurlarını birleştiren bir siyasi ideoloji veya stratejiyi tanımlamak için kullanılır(Akande, 2022: s.29-55). Popülist militarist davranışlar genellikle askeri müdahaleleri veya ulusal çıkarları korumak, algılanan düşman veya tehditlerle yüzleşmek için güç kullanımını teşvik edebilmektedir. Bu

düşünce ile hareket eden aktörler genellikle belirli grupları veya ulusları düşman veya tehdit olarak tasvir ederek "biz onlara karşı" zihniyetini beslerler. Bu hem içeride hem de dışarıda algılanan düşmanların şeytanlaştırılmasına yol açabilir, gerilimleri ve çatışmaları artırabilir. Çinli liderler için Kore Savaşı, başta popülist militarist bir anlam taşıyor olsa da bu bekledikleri gibi olmamıştır.

Stalin savaşın başlamasından evvel savaşa dahil olmak ve Kuzey Kore'yi desteklemek noktasında isteksiz kalmıştır. Kim İl Sung'un savaşın çok az risk barındırdığı yönünde Stalin'i ikna etmesi üzerine Sovyetler Birliği, Kuzey Kore'yi destekleme kararı almıştır. Stalin'in almış olduğu bu kararın akabinde Çin'i de savaşa dahil olması noktasında teşvik etmesi, Çin'in süreç içerisinde Sovyetler Birliği'ne bağımlı bir devlet haline gelmesi isteğinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Kore üzerinde ABD ile yaşanacak olası bir nükleer silah krizinde Stalin, nispi anlamda daha güçsüz bir konumda olduğunun farkında olmuştur(Kissinger, 2016a: s.464). Stalin, Sovyetler Birliği'nin Çin'e gereken tüm topçu, zırh, uçak ve askeri teçhizatı sağlayacağını, ancak bunun bedelini ÇHC'nin ödemek zorunda kalacağını iletmiştir. Mao, çaresiz bir şekilde Stalin'le pazarlık etmeye çalışmıştır(Malkasian, 2001: s.28). Ancak Sovyetler Birliği'nin bu tutumu Çin-Sovyet anlaşmazlığının temellerini oluşturmuştur. Çin'in Sovyetler Birliği'ne savunma sanayindeki bağımlılığının getirmiş olduğu çaresizliğin yanı sıra ABD karşısındaki gücünün kavranması da bir diğer krizi gün yüzüne çıkarmıştır.

Amerikan askerleri, çatışma sırasında Çinli yetkililerin ne kadar büyük bir risk aldığını onlara göstermiştir. Amerikan birlikleri, Çin'in mevcut gelişme durumu göz önüne alındığında ateş gücünde onlarla boy ölçüşemeyeceğini Çin'e göstermiştir(Kissinger, 2016a: s.463). Dokuz ay sonra savaş alanının acımasız gerçekliği, Pekin liderliğini savaştaki rollerini değiştirmeye zorlamıştır(Jian, 2001: s.85). Çinli liderler, Çin'in dünyanın en büyük endüstriyel gücüyle ve üstelik atom bombasına sahip bir devletle savaşmak için çok zayıf kaldığını belirtmişlerdir. ÇHC'nin enerjisini, bütçe açığı ve işsizliğe yoğunlaştırması, anti-komünist hareketlerin var olduğu bir ortamda ülke içindeki konumunu güçlendirmeye ayırması

gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda Mao, On Üçüncü Ordu Kolordusu'nun Mançurya'daki tüm hareketlerinin durdurulmasını emretmiştir. Mao, Kore'deki ilk hedeflerini küçültmüştür. Daha önce düşman kuvvetlerini hızla ortadan kaldırmaktan söz ederken, şimdi "Pyongyang-Wonsan hattının kuzeyindeki dağlık bölgede bir üs kurmayı" planlamıştır(Stueck, 1995: s.98-101). Savaşın sonunda Çin'in ana hedeflerinden biri, Kuzey Kore'deki komünist hükümetin düşmesini durdurmak olmuştur. Çin, Kuzey Kore hükümetinin savunmasına yardım etmede ve Kuzey Kore askerlerine önemli destek vererek varlığını korumada etkili olmuştur. Çin'in bu gayretleri neticesinde ABD'nin müttefiki olan Güney Kore ile Çin arasındaki tampon bölge korunmuş ve sınırında bir komünist müttefik olmasını sağlanmıştır. Çin, Kore Savaşı'na katılarak çıkarlarını savunmak ve komünist müttefiklerini desteklemek için güç kullanmaya hazır olduğunu göstermiştir. Kore Savaşı, ABD için önemli bir askeri gerilemeyi de işaret etmiştir. Çin'in müdahalesi, uzun süren çıkmaz ve ABD güçlerinin verdiği ağır kayıplar ile birlikte, Amerikan askeri yenilmezliği algısını lekelemiş ve bir nebze Çin'in güvenini artırmıştır. ABD'nin II. Dünya Savaşı'nda elde etmiş olduğu askeri başarılar Kore Savaşı'nda gölgede kalmıştır.

Kore Savaşı boyunca Çin, 2-3 milyon askeri savaşta konuşlandırmıştır. 1953 yılında savaşın sonunda Çin'in askeri zaiyatı 360.000 kişi olmuştur. BM tarafından esir alınan asker sayısı ise 20.000 kişi olmuştur(Yufan ve Zhihai, 1990: s.114). 1.319.000 Amerikalı Kore'de görev almış ve 33.629 kişi geri dönmemiştir. 105.785 kişi de yaralanmıştır. Güney Kore ordusu 415.000 ölü ve 429.000 yaralı vermiştir. İngiliz Milletler Topluluğu -İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda- 1.263 ölü ve 4.817 yaralı vermiştir. Aralarında Belçika, Kolombiya, Etiyopya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, Filipinler, Tayland ve Türkiye'nin de bulunduğu grupta 1.800 kişi ölmüş ve neredeyse yarısı Türk olan 7.000 kişi yaralanmıştır. Amerikalılar, 1,5 milyondan fazla Çinli ve Kuzey Koreli'nin öldüğünü tahmin ediyor. Çin, BM kuvvetlerini püskürtebilmiş ve Kuzey Kore'nin varlığını savunabilmiş olsa da, daha önce Kuzey ve Güney Kore'yi ayıran 38. paralel fiili sınır olmaya devam etmiştir. Yani savaşta, Çin'in desteklediği taraf herhangi bir toprak kazanımı elde edememiştir(Hasting, 1987). Çin ile ABD ve müttefikleri arasındaki ilişkiler, Çin'in Kore Savaşı'na dahil olması sonucunda gerginleşmiştir. ABD'nin başını çektiği

kapitalist blok ile Sovyetler Birliği ve Çin'in başını çektiği komünist blok arasındaki ayrım mücadele sonucunda daha da genişlemiştir. Kore Savaşı, Çin'in Batı'dan izolasyonunu artırmış ve Soğuk Savaş gerilimlerini yükseltmiştir(Sander, 2013: s.224, 225).

Kore Savaşı'ndaki Çin dış politikasını eleştirel teori merceğinden analiz etmek, Çin'in eylemlerini etkileyen temel güç dinamiklerini, ideolojik motivasyonları ve yapısal faktörleri incelemeyi içermektedir. Eleştirel teori, devletler arasındaki güç dinamiklerini ve hegemonya arayışını vurgulamaktadır. Çin'in Kore Savaşı'na katılımı, algılanan Batı hegemonyası ve çevreleme tehdidine bir yanıt olarak görülebilir. ABD ve müttefikleri, Güney Kore'yi desteklemek için çatışmaya müdahale etmiştir. Kendi güvenliğini ve bölgesel nüfuzunu korumayı amaçlayan Çin, Batı gücünü dengelemek amacıyla savaşa dahil olmuştur. Eleştirel teori, ideoloji ve milliyetçiliğin dış politika kararlarını nasıl şekillendirdiğini vurgular. Çin örneğinde ÇKP’nin savaş öncesi kararlarında Marksist-Leninist ideolojisi önemli bir rol oynamıştır. Mao Zedong'un küresel devrim ve anti-emperyalizm vizyonu, Çin'in komünist ideolojisiyle uyumlu Kuzey Kore'ye verdiği desteği etkilediği söylenebilir. Çin savaşa dahil olarak gücünü yansıtmaya, ulusal çıkarlarını savunmaya ve kendisini büyük bir küresel güç olarak göstermeye çalışırken ideolojik ve milliyetçi dinamiklerden etkilendiği söylenebilir. Çünkü güçlü bir Çin Komünist devleti imajı oluşturulmak istenmiştir. Eleştirel teori, anti-emperyalizm ve kendi kaderini tayin hakkının önemini vurgular. Çin’in Kore Savaşı'na müdahil olması, Batı emperyalist saldırganlığına bir yanıt olarak okunabilir. Ayrıca Çin’in eylemleri, Kuzey Kore'nin dış müdahaleye direnmesine ve egemenliğini savunmasına yardım etmek olarak analiz edilebilir. Eleştirel teori, uluslararası ilişkilerin jeopolitik bağlamını da vurgulamaktadır. Çin'in Kore Savaşı'na müdahil olması, sınırını koruma ve Batı etkisinin topraklarına yayılmasını önleme arzusu olarak görülebilir. Çin, Kuzey Kore’de savaşa müdahil olarak bölgede Çin'e karşı gelecekte Batı yanlısı bir hükümet kurulursa, öncesinde bunu engelleyerek jeopolitik güvenliğini tesis etmeyi amaçlamıştır. Uluslararası sistem ve küresel ekonomik etkileşimler açısından savaşın sonuçlarını ele alacak olursak, Soğuk Savaş ortamı, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki iki kutuplu güç yapısı, komünist blok dinamikleri, Çin'in Kore Savaşı'na

girme tercihini etkilemiştir. Çünkü Çin savaşa dahil olarak bir yandan Sovyetler Birliği ile olan ittifakını hem sınama hem de daha fazla kuvvetlendirme fırsatı yakalarken, diğer yandan da anti-emperyalist bir mücadele vererek komünist blok içerisindeki gücünü arttırma fırsatını elde etmiştir.

3.2.3. Bandung Konferansı (1955)

Dünya, 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında derin bir karışıklık içerisinde olmuştur. Daha önce uzak Avrupa sömürgeleri olan Asya ve Afrika bölgelerinde, yeni bağımsız uluslar ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortaya çıkan ulusların çoğu, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Çin dışında, komünist ideoloji dışında kalan devletlerden meydana gelmiştir. Uzun süredir Avrupa sömürgeciliğine karşı çıkan SSCB ve ABD, sömürgecilikten kurtulma süreciyle yakından ilgilenmiş ve her ikisi de bu "gelişmekte olan ülkeler"in evrimini yönlendirmeye çalışmışlardır(Garver, 2016: s.105). Bu süreçte SSCB, öncelikle güvenlik anlamında yeni bir cephe oluşturmak istemiştir. Sovyetler Birliği uluslararası sisteme alternatif bir yaklaşım ile 1955 yılında NATO'ya karşı komünist blok ülkelerini içerisine alan Varşova Paktı'nı kurduğunda, Mao bu yapıya dahil olmak istememiştir. Gerekçe olarak Mao, Çin ulusunun çıkarlarını savunma görevini bir koalisyona devretmeyi kabul etmemiştir. Buna alternatif olarak Çin, 1955 yılında Endonezya'da düzenlenen Bandung Konferansı'na katılmıştır. Konferans Asya-Afrika bölgelerini kapsayıcı şekilde organize etmiştir. Bu konferans çift kutuplu bir dünyaya üçüncü bir yol açtığı iddiasıyla "Bağlantısızların İş birliği" şeklinde yeni bir birlikteliği doğurmuştur. Çin için bu birliktelik Mao'nun düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Mao, bir yandan ABD'nin Asya'da Çin'e yönelik olarak oluşturmaya çalıştığı hegemonya mücadelesinde Sovyetler Birliği'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Diğer yandan, Bağlantısızları olası Sovyet tehdidine karşı bir dengeleme unsuru olarak kullanmıştır(Kissinger, 2020: s.221). Bandung Konferansı, sömürgesizleştirme ve insan hakları gibi konularda önemli bir Afro-Asya konsensüsü olmanın yanında kalkınma, silahsızlanma ve kendi kaderini tayin etme gibi prensipler ile Batılı

olmayan ülkeler tarafından gerçekleştirilmiş bir uluslararası işbirliği olmuştur(Acharya, 2016: s.354).

Hollanda'nın bir kolonisi olan Endonezya, 1945'te başlayan uzun süreli bir bağımsızlık savaşının ardından 1949'da bağımsızlığını kazanmıştır. Aslında, 1955 yılına kadar Asya'da neredeyse hiç sömürge ulus kalmamıştır. 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında Endonezya'nın Bandung kentinde Asya ve Afrika'dan pek çok katılımcı ile bir araya gelinmiştir(Armaoğlu, 2019: s.476). Bağımsızlığını yeni elde etmiş Asya-Afrika hükümetleri sayıca çoğalmalarının getirmiş olduğu özgüven ile kendilerini uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör olarak ilan etme kararlılığı göstermişlerdir. Sonunda Bandung Konferansı ile bu çıkışı yapmak isteyen hükümetler gerçekleştirdikleri ön toplantı ile kimin davet edilip edilmemesi gerektiğini tartışmıştır. Alınan karar gereğince yapılacak görüşmelere İsrail'i, iki Kore ulusunu ve Tayvan'ı dahil etmeme konusunda anlaşmaya varılmıştır. Birbirinden çok farklı dış politika ve hedeflere sahip devletler Bandung'da bir araya gelmişlerdir. Bu durum, konferansın genel tutumunu etkilemiş ve çeşitli konularda katılımcılar arasında anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur(Sander, 2013: s.345). Konferansın amacı, iki önemli nükleer güç olan Sovyetler Birliği ve ABD'ye karşı yeni kurulan Afrika ve Asya uluslarının küresel siyaset sahnesindeki rekabet ortamında varlıklarını muhafaza etmek, işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek olmuştur. Ancak konferansa katılan 29 devlet, siyasi sistemleri ve dış politikaları göz önünde bulunduruldığunda birbirinden oldukça farklı görünümde olmuşlardır. Bir Asya devleti olarak davet edilen Türkiye, konferansta bir anlamda NATO'nun temsilcisi olarak görülmüştür. ÇHC ise bir Asya-Afrika devleti olarak görülmemiş, onun yerine ideolojik benzerliği nedeniyle konferansa davet edilmeyen Sovyet Rusya'nın temsilcisi olarak görülmüştür. Katılımcılar arasındaki farklılıkların bir başka örneğinde bazı Arap hükümetleri (Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya) uluslararası ilişkilerde Batı'nın tutumunu desteklerken, diğer Arap hükümetleri (Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen) tarafsızlık için kampanya yürütülmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Hindistan, Burma ve Endonezya mutlak tarafsızlığı desteklediklerini beyan etmiştirler(Armaoğlu, 2019: s476). ÇHC ve tarafsız dış politikayı savunanlar konferansta fikir birliğine varmak için geniş temalara

odaklanırken, diğer katılımcılar tartışmalı güncel sorunlara odaklanmakta ısrar etmiştirler. "Sömürgecilik" adı bile bir tartışma kaynağı olmuştur. Bazı konferans katılımcıları, Batı emperyalizminin yanı sıra yeni Sovyet tipi yayılmacılığı, ayrılıkçı operasyonları ve güç kullanımını konferansın gündemine dahil etmeye çalışmışlardır. Konferansın sonunda "barış içinde bir arada yaşama" ilkeleri de dahil olmak üzere on temel madde üzerinde anlaşmaya varılmıştır(Sander, 2013: s.345).

Konferans, "Bandung'un On İlkesi" veya "Bandung Ruhu" olarak bilinen bir dizi yönergeyi onaylamıştır. Egemenliğe saygı, toprak bütünlüğü, saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik, karşılıklı yarar, barış içinde birlikte yaşama ve kendi kaderini tayin hakkı altı çizilen idealler arasında yer almıştır. Konferans, sömürgeciliği şiddetle kınamış ve sömürge egemenliğine, ırksal önyargıya son verilmesini talep etmiştir. Bu ulusların bağımsızlık hareketlerine destek sözü vermiş ve hâlâ sömürge otoritesine tabi olanların bağımsızlığını sağlama yönünde bir tavır takınılacağı belirtilmiştir. Konferans, çatışmaların şiddet veya düşmanlık yerine müzakere yoluyla çözülmesinin gerekliliğine güçlü bir vurgu yapmıştır. Silahsızlanmanın yanı sıra güvenlik ve barışı korumak için bölgesel ve küresel kurumların oluşturulması yönünde bir talep ortaya çıkmıştır. Hükümetler, ekonomik ilerlemenin ve iş birliğinin önemini vurgulamışlardır. İkili ve çok taraflı ticaret, yatırım ve teknik iş birliğini ilerletme konusunda taahhütlerini beyan etmiştirler. Konferans, uluslararası iş birliğinin ve kültürler arası alışverişin değerine güçlü bir vurgu yapmıştır. İnsanlar arasında anlayışı geliştirmeye ek olarak, ırk ve din ayrımcılığının ortadan kaldırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır(Appadorai, 1955).

Barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi, ilk olarak 1950'lerde Çin ve Hindistan tarafından uluslararası ilişkiler için bir çerçeve olarak formüle edilmiştir. Bu değerler, uluslararası işbirliğini, birbirine saygıyı ve barış içinde bir arada yaşamayı ilerletmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda Bandung Konferansı da bu ilkeleri benimsemiştir. Milletlerin birbirlerinin coğrafi bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine saygı duymaları gerektiği ve başka milletlerin iç işlerine karışmamaları gerektiği ilkesi benimsenmiştir. Uluslar arasında güç kullanımı veya tehdidinden

kaçınılması gerektiği ve aralarındaki farklılıkları çözmek taraflar barışçıl, diplomatik bir yol izlemesi gerektiği belirtilmiş. Milletler, diğer milletler tarafından seçilen siyasi ve sosyal yapıları kabul etmeli ve bu hükümetlerin iç işlerine karışmaktan kaçınması gerekmektedir. Ülkeler birbirine eşit saygı göstermeli ve ortak çıkarlara dayalı bağlar kurmalıdır. İlgili herkesin yararı için, ticaret, yatırım, teknoloji ve kültürler arası etkileşim gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmelidirler. Milletler barış ve uyum içinde birlikte yaşamak için çaba göstermelidir. Bu fikirler ilk olarak Hindistan ve Çin arasındaki ilişki bağlamında ortaya atılmış, ancak sonunda diğer ülkeler tarafından benimsenmiş ve özellikle Soğuk Savaş sırasında bağlantısız ve gelişmekte olan ülkeler arasında uluslararası ilişkilerin nasıl şekillendiği üzerinde önemli bir etkisi olmuştur(Verma, 1989). Bandung Konferansı'nın 28 katılımcısının yanı sıra Çin'in bu konferanstaki durumu ve yaklaşımı farklı olmuştur.

Çoğu Batılı ülke, 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını komünizmin bir zaferi olarak görmüştür. Bu tarihten itibaren ABD, Çin'e karşı çevreleme politikası uygulamaya başlamıştır. ABD, uluslararası sistem içerisinde Çin'i tanımama politikası izlemiş ve bunu müttefiklerine ve BM'ye dayatmıştır. Haziran 1950'de Tayvan Boğazı'na Amerikan askeri müdahalesiyle taraflar arasında gerginlik daha da artmıştır. Çin'in BM sisteminden dışlanması, uluslararası sistemden izolasyonunu daha da güçlendirmiştir. Çin'in BM'de temsil edilme talebi, 1950'lerin BM Genel Kurulu'na hakim olan ABD ve müttefiklerinin ısrarlı direnişiyle karşılaşmıştır. 1951'de BM Genel Kurulu, Çin'in Kore Savaşı'na karışmasını saldırganlık olarak kınayan 498 sayılı kararı kabul etmiştir. Bunun neticesinde Çin, BM ile olan ilişkisinden tamamen uzaklaşmış ve BM'yi emperyalist devletlerin politika aracı olarak nitelendirmiştir(Yifeng, 2017: s.178,179). Kore Savaşı'nın çıkmaza girmesi, Amerikalıların Asya'da sağlam bir çevreleme yapma noktasındaki bariz kararlılığı ve dış sömürge ülkelerde komünist olmayan, uygulanabilir milliyetçi rejimlerin ortaya çıkma olasılığı, Çin'in uluslararası sitemde yeni bir yol arayışına girmesine katkıda bulunan faktörler olmuştur(Lawrance, 2016: s.43, 44).

Bandung Konferansı ile Pekin, yeni gelişmekte olan bir dizi Üçüncü Dünya ülkesiyle önemli bağ kurmuş ve kendisini gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerinin bir dostu olarak konumlandırmıştır. Bu durum, ABD'nin ÇHC'yi tecrit etme çabalarını bir şekilde zayıflatmış ve Pekin'in bağlarını sosyalist kampın ötesine genişletmiştir. Ancak Pekin, Washington'ın kendisini Tayvan'daki milliyetçi bölgeden uzaklaştırmaya veya ÇHC'yi çevreleyerek kontrol altına alma çabalarını hafifletmeye ikna edememiştir(Garver, 2016: s.112). Çin, algılamış olduğu bu tehditlere karşı alternatif bir küresel iş birliği ile yanıt vermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan ülkeler üzerinde bir hakimiyet mücadelesi yaşanmıştır. ABD ve SSCB'nin hakimiyeti altında olmak istemeyen bu devletler üçüncü bir yol takip etmişlerdir. SSCB ve Çin, Üçüncü Dünya üzerinde etkili olma noktasında bir yarış içerisinde olmuştur. Ancak bu mücadelede başarılı olan SSCB değil Çin olmuştur. Çin'in bağlantısız uluslarla özdeşleşmesi, Bandung Konferansı sonrasında gerçekleşmiştir. Çin, küresel ölçekte bağımsızlık hareketlerini teşvik etmiş ve eski sömürge devletleri ya da bağımsızlığını yeni kazanmak üzere olan devletlere ekonomik destek sağlamıştır(McWilliams ve Piotrowski, 2014: s.201). Ayrıca Çin, düşman olduğunu düşündüğü hükümetlere baskı uygulama amacıyla işbirliği yaptığı ya da etkili olmayı başardığı ülkeler üzerinden yurtdışındaki muhalefet hareketlerini teşvik ederek bir dengeleme politikası gerçekleştirmeye dönük fırsatları değerlendirmiştir(Lawrance, 2016: s.37). Bu da Çin'in herhangi bir blok içerisinde yer almadan, uluslararası siyasette kendine özgü politikalar takip etme isteğini göstermektedir. Algıladığı tehditlere karşı Çin, uygulayabileceği her türden politikayı ve ilişkiyi değerlendirmek istemiştir. Bu doğrultuda Bandug Konferansı ile doğan Üçüncü Dünya'nın işbirliği, Çin'in beklentileri doğrultusunda bir yol olmuştur. Konferansın Çin için sonuçları olduğu kadar uluslararası ilişkiler içinde önemli sonuçları olmuştur.

Bandung, modern uluslararası ilişkilerin ilkelerini bağlamsallaştırmaya, desteklemeye ve bazı durumlarda genişletmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca, Seylan ve ÇHC gibi Bandung'daki birkaç katılımcı henüz BM üyesi değildi, bu nedenle bölgesel norm belirleme deneyimi onlara uluslar kulübüne ait olma duygusu vermiş ve bir devletler sistemi içinde sosyalleşmeleri için alternatif çerçeve oluşturmuştur.

Bandung ayrıca egemenliğin anlamını netleştiren ve güçlendiren bazı yeni ilkeler geliştirmiştir. İlk olarak, farklı siyasi sistemler ve ideolojiler, uluslararası iş birliğinden dışlanmaması gerektiği. İkincisi, her ulusun bireysel veya toplu olarak kendini savunma hakkı varken, süper güçlerin dar veya özel çıkarlarına hizmet eden bölgesel askeri paktlar, devletlerin eşitliği ilkesine aykırı olduğu. Bandung'un üçüncü bir normatif sonucu, devlet egemenliğini kısıtlayabilecek yasal ve resmi organizasyonlar yerine müdahaleci olmayan, gayri resmi ve fikir birliğine dayalı diplomasinin tanınmasıydı. Bu, egemen bir devlet olmayı yeni kazanmış ülkeler için önemli bir husustur(Acharya, 2008).

Bandung Konferansı'nı eleştirel teori perspektifinden incelemek, o dönemdeki Çin dış politikasına dair içgörüler sağlayacaktır. Eleştirel teorik perspektif, anti emperyalist vurgularından ötürü Bandung Konferansı'nın emperyalizmine meydan okuyan yapısının altını çizecektir. Çin açısından konferans, Çin'in kendi yaşamış olduğu sömürgecilik deneyimleri ve ulusal egemenlik mücadelesi açısından önemlidir. Mao Zedong liderliğindeki Çin, konferansı diğer gelişmekte olan ülkelerle Batı hakimiyetine karşı birleşmek ve daha önce sömürgeleştirilmiş halkların haklarını savunmak için bir fırsat olarak görmüştür. Eleştirel teori, uluslararası sistem içindeki güç dengesizliklerini inceler. Bu açıdan bakıldığında Çin, Bandung'un diğer katılımcıları ile birlikte, ABD ve Sovyetler Birliği'nin hâkim olduğu iki kutuplu dünya düzenine meydan okumayı amaçlamıştır. Bandung Konferansı'nın uyumsuzluk, müdahale etmeme ve kendi kaderini tayin etme ilkeleri, Çin'in süper güç rekabeti karşısında bağımsızlığı ve özerkliği korumaya yönelik dış politika hedefleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Zira Çin, emperyalizme karşı mücadeleyi uzun vadede benimsemiş bir devlet olarak, her türlü baskı, tahakküm ve sömürgeciliğe karşı bir tavır takındığını her fırsatta göstermeye çalışmıştır. Eleştirel teori, ezilen ve marjinalleştirilmiş gruplar arasındaki dayanışmanın önemini vurgular. Buna paralel olarak Bandung Konferansı, Üçüncü Dünya ülkeleri arasında dayanışmayı kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca ekonomik kalkınma, ticaret ve kültürel alışveriş dahil olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğini teşvik ederek taraflar arasındaki ilişkilerin geniş bir alana yayılmasını amaçlamıştır. Eleştirel teorinin ön plana çıkardığı düşüncelerin etkisinin fazlaca yer bulduğu Çin

dış politikası, Üçüncü Dünya Ülkeleri ile iş birliğini geliştirmeye ve gelişmekte olan ulusların ekonomik ve siyasi bağımsızlığını desteklemeye çalışmıştır. Eleştirel teori, egemen ekonomik sistemlere meydan okur ve küresel kapitalizmin sömürücü doğasını teşhir eder. Eleştirel bir bakış açısıyla Bandung Konferansı, yeni sömürgeciliğin ve ekonomik emperyalizmin bir eleştirisi olarak görülebilir. Diğer ülkeler gibi Çin de ekonomik eşitsizlik, kaynak sömürüsü ve Batılı kapitalist güçlerin gelişmekte olan dünya üzerindeki zararlı etkisi konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Çin'in dış politikası, daha eşitlikçi ve adil bir küresel ekonomik sisteme öncelik verdiğini her fırsatta belirtmiştir. Böylelikle Bandung Konferansı içine kapanık, tecrit edilmiş bir Çin'in uluslararası siyasetteki atılımı olarak okunabilir.

3.2.4. Kültür Devrimi ve Çin Dış Politikasına Etkileri

Çin, Bandung Konferansı ile uluslararası sistemde daha fazla varlık göstermek isterken Kültür Devrimi sırasında yaptıkları ile bunun tam tersi sonuçlar elde etmiştir. Uzun ismi ile Büyük Proleter Kültür Devrimi Çin'in 10 yıllık bir süre zarfında iç meselelerine fazlaca odaklandığı bir dönem olarak görülebilir. Kültür Devrimi'nin zirve yaptığı 1966-1969 yılları, Çin'in dış dünya ile ilişkilerinin bozuk ve huzursuz olduğu, yabancı düşmanlığının da artışta olduğu bir dönem olmuştur(Lawrance, 2016: s.212). Çin, Kültür Devrimi'nin ilk aşamalarında dünya çapında sadece dört büyükelçi göndermeye karar vermişti. Ayrıca iki büyük nükleer güç sahibi ABD ve Sovyetler Birliği ile anlaşmazlık içindeydi. 1960'ların sonunda Mao, Çin halkının binlerce yıldır sınanan zorluklar karşısında dayanıklılığının Kültür Devrimi tarafından tüketildiği sonucuna varmıştır. Ayrıca, Çin izolasyonunun ve ideolojik katılığın bir yabancı müdahalesini Çin'in üzerine çekebileceği düşünülmüştür(Kissinger, 2016: s.246,247). Kültür Devrimi'nin uygulamaları sonucu Çin, dünya genelindeki birkaç tanesi hariç bütün büyükelçilerini ve personelini geri çekmeye karar vermiştir. Ülkeye geri getirilen büyükelçi ve personeller, çalışmak, eğitilmek ve devrimci uygulamalarda yer almak üzere kırsal bölgelere gönderilmiştir. Kültür Devrimi süresinde Çin'in dünya genelinde

ilişkilerinin iyi olduğu söylenebilecek tek devletin Arnavutluk Halk Cumhuriyeti olduğu bilinmektedir(Kissinger, 2020: s.247).

Çin'de Kültür Devrimi, bir iç huzursuzluk ve hükümet istikrarsızlığına yol açtı. Bu dönemde uygulanan radikal politikalar ve tasfiyeler sonucunda devlet ve toplum düzeni bozuldu. Sonuç olarak Çin'in dış politika mekanizması ciddi şekilde tehlikeye girdi ve diğer uluslarla etkileşim kapasitesi azaldı. Ulus izole hale geldikçe çok sayıda diplomatik girişim sona ermiştir. Kültür Devrimi sırasında, iç siyasi mücadeleler ve ideolojik saflık, uluslararası angajmanın önüne geçmiştir. Çin dış politikası, aktif diplomasi ve işbirliğinden iç ideolojik mücadelelere odaklanmaya ve Mao Zedong'un gücünü pekiştirmeye kaymıştır. Dış politika kurumları geçici olarak tasfiye edilmiş ve diplomasi, iç siyasi gayelerin gölgesinde ikincil bir pozisyona düşmüştür(Dittmer, 2015). Çin-Sovyet Bölünmesi, Kültür Devrimi'nin de etkisiyle Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilimin arması sonucu meydana gelmiştir. Bu süre zarfında Mao Zedong ve Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in ideolojik anlaşmazlıkları ve güç çatışmaları yoğunlaşmış, Sovyetler Birliği, Çin tarafından revizyonizm ve Marksist-Leninist ideallerden sapmakla suçlanmıştır. Sonuç olarak Çin, bu gerilim ve kutuplaşmanın neticesinde ayrı bir dış politika benimseyerek, Sovyetler Birliği'nden kopmuş ve gelişmekte olan ülkelerle daha yakın bağlar kurduğu bir politika izlemeyi tercih etmiştir(Garver, 2016: s.259-285). Çin'in uluslararası nüfuzu ve konumu, Kültür Devrimi süreci boyunca önemli ölçüde azalmıştır. Küresel İmajı, Kültür Devrimi'ni meydana getiren iç çekişmeler ve siyasi şiddetle zedelenmiştir. Diplomatik ilişkilerdeki bozulma ve uluslararası forumlardan çekilme, Çin'in dış politika hedeflerini ortaya koyma ve küresel ilişkilere etkin bir şekilde girme yeteneğini zayıflatmıştır(Walder, 2015: s.180-199).

Kültür Devrimi'nin Çin dış politikası üzerindeki etkisinin eleştirel teori perspektifinden analizi, o dönemde altta yatan güç dinamikleri, ideoloji ve toplumsal karışıklığın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Eleştirel teori, Kültür Devrimi sırasında ideoloji ve güç çatışmalarını öne çıkarmaktadır. Mao Zedong'un ideolojik saflığı koruma arzusu ve devrimin gücünü pekiştirme amacı Çin dış politikasını

etkilemiştir. Kültür Devrimi'nin ideolojik kampanyaları ve devrimci idealleri gerçekleştirme arzusunun pragmatik düşüncelerin önüne geçmesi ile ideolojik kavgalar diplomatik uygulamaların önüne geçmiştir. Çin'in bu doğrultudaki dış politika kararları, kendisini Sovyetler Birliği'nden uzaklaştırmayı ve Küresel devrimci güçlere sempati duymayı teşvik eden devrimci ideolojiden etkilenmiştir. Dış politikayı oluştururken eleştirel teori, milliyetçilik ve anti-emperyalizm arasındaki bağlantının altını çizer. Kültür Devrimi, Çin'de Batı emperyalizmini reddetme ve Çin kimliğini ifade etme kararlılığıyla beslenen güçlü bir milliyetçilik duygusu aşılamıştır. Bu süre zarfında Çin dış politikası, anti-emperyalist söylemi benimsemiş ve dünyanın çeşitli yerlerinde ulusal kurtuluş hareketlerini teşvik etmeye ve desteklemeye çalışmıştır. Çin'in burada üzerine eğildiği milliyetçilik, kurtuluş ya da bağımsızlık mücadelesi veren halkların bağımsızlığını kazanmalarını teşvik ederken milliyetçiliği bir araç olarak kullanması şeklinde açıklanabilir. Eleştirel teori, mevcut güç sistemlerini sorgular ve Batı'nın uluslararası sistemdeki üstünlüğünü eleştirir. Devrimci coşkuya odaklanan Kültür Devrimi, Batılı kapitalist ilkeleri ve hegemonyayı reddeden bir düşüncenin ürünü olmuştur. Bu dönemde Çin'in dış politikası, Batı gücüne direnmeye ve benzer anti-emperyalist tutumları paylaşan gelişmekte olan ülkelerle alternatif ittifaklar kurmaya odaklanmıştır. Eleştirel teori, Kültür Devrimi'nin ülke içindeki uygulamalarının diplomatik ilişkiler üzerindeki yıkıcı sonuçlarını vurgular. Kültür Devrimi'nin iç çalkantıları ve siyasi tasfiyeleri, Çin'in uluslararası dünyayla etkili bir şekilde iletişim kurma kapasitesini engellemiştir. Diplomatik ilişkiler gerilmiş ve bazı büyükelçilikler kapatılmıştır. Bu kesinti, Çin'in diplomatik kanallarını engellemiş ve dış politikada ulaşılmak istenen hedeflerin uygulanabilme yeteneği engellenmiştir.

3.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan ve BM Temsiliyet Sorunu

Mao döneminde ortaya çıkan Çin-Tayvan anlaşmazlığı, ÇHC ile Çin Cumhuriyeti arasındaki egemenlik iddiaları çevresinde şekillenen bir mücadeleden meydana gelmiştir. İdeolojik çekişmeler, tarihsel iddialar ve jeopolitik nedenlerle körüklenen bu anlaşmazlık, bölgeyi önemli ölçüde etkilemiş ve o dönemde Doğu

Asya'nın dinamikleri üzerinde etkili olmuştur. 1912'de Çin'deki hanedanlık idaresine son veren Guomindang (Milliyetçi Parti) ülkenin yeni idare şeklini cumhuriyet olarak belirlemişti. Bu gelişmeler henüz daha ÇKP'nin kurulmasından 9 yıl evvel gerçekleşiyordu. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise ÇKP artık kurulmuş ve Çin'in kırsal bölgelerinde güçlü bir şekilde büyümeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise Çin'deki en güçlü örgüt konumuna gelmişti(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.35, 36). Tayvan Adası, henüz Qing Hanedanlığı döneminde 1895 yılında Japonlar tarafından işgal edilerek Japonların denizaşırı sömürgeleştirdiği ilk yer olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı Japonya kaybedince 1945 yılında ada tekrardan Çin'in kontrolüne verilmiştir. Adanın kontrolü Qing Hanedanı'nın halefi olarak kabul edilen Chiang Kai-shek yönetimindeki Miliyetçi Guomindang hükümetine verilmiştir(Holcombe, 2021: s.383). ÇKP, Çin üzerindeki gücünü her ne kadar arttırmış olsa da uluslararası arenada resmi olarak Çin'i temsil eden Chiang Kai-shek yönetimindeki milliyetçiler olmuştur. ABD ve İngiltere henüz İkinci Dünya Savaşı devam ederken 1943 yılında yapmış oldukları Kahire Deklarasyonu ile Tayvan Adası'nın Çin'e ait olduğunu ve savaşın bitiminde Çin'e geri verileceğini ilan etmişlerdir. Ancak Çin anakarasında 1945-1949 yılları arasında milliyetçi güçler ile komünist güçler arasında yaşanan iç savaş, Tayvan adasının durumu ile ilgili değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur(Üngör, 2016: s.503). ÇKP, 1949 yılında iç savaştan galip çıkarak Çin'e hakim olmuştur. 1949'da ÇHC'nin kurulması, ülkenin Guomindang bileşenlerinin de sonunu getirmiştir. Sonuç olarak, parti lideri Chiang Kai-shek liderliğindeki Çin burjuvazisi, hanedanlık da dahil olmak üzere ülkenin maddi zenginliklerinin önemli bir bölümünü beraberinde götürerek Tayvan'a yerleşmişlerdir. Adada kurulan Çin Cumhuriyeti, 1971 yılına kadar BM'de temsil edilen ve dünya tarafından tanınan tek Çin otoritesi olmuştur(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.35). Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk Batılı devlet 1950 yılında İngiltere olmuştur. 1964'te Fransa, 1970'te Kanada ve 1979'da ABD, uluslararası ilişkilerde Çin'in resmi temsilcisi olarak ÇHC'yi tanımış ve kabul etmişlerdir(Holcombe, 2021: s.383).

Mao'nun 1949'da Milliyetçilerin kaçtığı Tayvan'a karşı tavrı, adanın artık Milliyetçiler tarafından yasadışı bir şekilde işgal edildiği, ayrı bir devlet değil,

yalnızca anakara Çin'den ayrılan bir eyalet olduğu yönünde olmuştur. Mao'nun 1949'da iktidara geldikten sonraki ilk niyeti, Tayvan'ı hemen işgal edip geri alarak İç Savaşı uzatmak yönünde olmuştur(Lynch, 2016: s.131). Ancak 1950'de başlayan Kore Savaşı, Tayvan'ın kaderinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. ABD, 1954'te Tayvan ile Karşılıklı Güvenlik Anlaşması imzalamış ve onu Yedinci Filo ile koruma taahhüdünde bulunmuştur. Takip eden yıllarda Tayvan'daki anti-komünist Çin Cumhuriyeti, Asya-Pasifik bölgesindeki en güvenilir ABD destekçilerinden biri olmuştur(Üngör, 2016: s.503). Bu durum Mao'nun Tayvan ile ilgili düşüncelerini gerçekleştirmesini zorlaştırmıştır. Çünkü Mao, ABD'yi doğrudan karşısına alarak Çin'i büyük bir savaşa sürüklemekten çekinmiştir.

Kore Savaşı ile birlikte ÇHC ve ABD, Tayvan üzerinde bir güç mücadelesine girişmiştir. ÇHC, bu süreçte hem Tayvan üzerindeki egemenlik iddiaları üzerinden hem de güvenlik endişeleri ile hareket etmiştir. ABD ise bir yandan Doğu Asya'da komünist güçleri çevreleme politikası takip ederken diğer yandan da ÇHC'nin Tayvan ile yaşamış olduğu krizi kendi lehine bölgede daha fazla nüfuz elde etmek adına kullanmıştır. Tayvan üzerinden yürüttüğü siyaset ile ABD, ÇHC'ye karşı pek çok hamle yapmıştır. Bu doğrultuda Amerika, Tayvan'daki Milliyetçi rejime finans ve silah desteği sağlamış, BM'yi ÇHC'ye karşı ticaret ambargosu uygulamaya ikna etmiş, ABD Yedinci Filosunu Tayvan ile Komünist anakara arasındaki boğazlarda Tayvan'ın güvenliği amacıyla devriye gezmek için kullanılmıştır. 1954 yılında Karşılıklı Güvenlik Paktı'nı imzalayarak ABD, Tayvan'daki hükümeti destekleme ve Tayvan'ı dışarıdan gelecek saldırılara karşı savunma sözü vermiştir. Tayvan'a nükleer füzeler de dahil olmak üzere gelişmiş silahlar yerleştirmiştir(Lynch, 2016: s.133). ABD, Mao önderliğindeki komünistlere karşı kapsamlı bir yardım ile Tayvan'ı desteklemiştir.

Mao, Amerika'nın Çin anakarasını diplomatik olarak tanımayı reddetmesi ve bunun yerine, bozguna uğratılarak anakaradan kaçmak zorunda kalan Milliyetçilerin Çin ulusunu temsil ettiği iddiasını desteklemesini, ÇHC ve halkına bir hakaret olarak görmüştür. Mao Zedong, ÇHC kuvvetlerini her an Tayvan'ı almak için gönderme

planını aktif tutmuş, ancak ÇHC orduları Kore Savaşı'na yoğun bir şekilde dahil olduğundan Tayvan'a karşı bir hamle yapmak için acele etmemiştir. Yine de, 1950'ler boyunca Tayvan'a kılıç sallamaya devam etmiş, anakara ile birleşmeye yönelik hareketleri ve işgalin habercisi gibi görünen manevraları her fırsatta uygulamaya çalışmıştır(Lynch, 2016: s.133). ÇHC'nin 1950'lerde Tayvan krizine dair nihai çözümü "Tayvan'ın silah zoruyla kurtarılması" şeklinde olmuştur. Ancak 1954 ve 1958 yıllarında Tayvan Boğazı'nda yaşanan askeri krizlerde bu yaklaşımın başarısız olacağı ortaya çıkmıştır. ÇHC, bir dizi saldırı ile adaları bombalamış ve bu krizlerde komünistler, Chiang Kai-shek rejiminin adaları elde tutma kararlılığını test etmişlerdir(Üngör, 2016: s.504).

Aynı Çin kimliği, Pekin ve Tayvan tarafından farklı yorumlanmıştır. Komünist gaspçılar tarafından geçici olarak yerinden edilmiş, ancak milliyetçi propagandanın ısrarlı iddiasına göre anakaraya geri dönüp hak ettiği yeri alacak olan sürgündeki Çin Cumhuriyeti, milliyetçiler tarafından bağımsız bir devlet olarak düşünülmemiştir. Bunun yerine Tayvan, sürgündeki bu Çin Cumhuriyeti'nin evi olarak görülmüştür. Pekin'in stratejisine göre Tayvan, anakaradan bağımsızlığı ve yabancı ülkelerle ittifakları nedeniyle Çin'in "aşağılanma yüzyılı"nın doruk noktasını simgeleyen tehlikeli bir eyaletti. Hem Tayvan hem de anakaradaki yönetim aynı bir Çinli olma kimliği üzerinden ayrışmamaktaydı. Tartışma konusu, hangi Çin hükümetinin gerçek ve meşru güç olduğu noktasında olmuştur. ABD, bu duruma her iki devletin varlığını sürdürmesi ve iki ayrı devlet olarak uluslararası sistemde tanınması şeklinde bir çözüm sunmuştur. Ancak her iki tarafın bu durumu kutsal bir özgürleştirme mücadelesi olarak kabul etmesinden dolayı iki taraftan birinin diğerinin iktidarını tanımasına kadar devam edecek bir süreç olduğu belirtilmiştir(Kissinger, 2020: s.196, 197). 1950'lerdeki Tayvan Boğazı krizleri, Mao dönemi Çin-Tayvan çatışmasındaki öne çıkan olaylar olmuştur. İlk kriz 1954-1955'te ÇHC'nin Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'nin elindeki Quemoy (Kinmen) ve Matsu açık deniz adalarına saldırdığında meydana gelmiştir. Tayvan'ı korumaya kararlı olan ABD, Yedinci Filosunu bölgeye konuşlandırarak ÇHC'nin saldırılarına yanıt vermiştir. Bu durum ABD ile Çin arasında bir askeri hesaplaşma ihtimalini alevlendirmişti(Huei, 2019: s.80-114). Tayvan Boğazı Krizinde Mao, Amerika'ya askeri olarak meydan

okumuştur. Neredeyse eş zamanlı olarak Sovyetler Birliği ile ideolojik olarak çatışmaya başlamıştı. Mao, her iki seçeneği de kullanmakta kendini güvende hissetmiştir çünkü hiçbir süper gücün Çin'in diğerine yenilmesine izin vermeyeceğini düşünmekteydi. Ağustos 1954'te ilk Tayvan krizi yaşandığında sorunun gerekçesi, Quemoy, Matsu ve Çin kıyılarını çevreleyen birkaç adanın Tayvan'ın ilk savunma hattı veya anakarayı yeniden ele geçirmek için ileri operasyon üsleri olarak görülmesi olmuştur. Mao, ilk olarak ABD'ye karşı, ilerleyen süreçte ise Sovyetler Birliği'ne karşı stratejisinin bir parçası olarak, bu adaları uluslararası sistemde ve güç mücadelesinde puan kazanmak amacıyla kullanmıştır. ABD'nin Tayvan ile birlikte bir savunma antlaşması yapacağı haberi üzerine Quemoy ve Matsu adalarının devasa bombardımanına Mao izin vermiş ve Tayvan'da bu saldırılara misillemede bulunmuştur. Bu eylem, Tayvan'ın artan özerkliğine ve ABD'nin Tayvan'ı savunmasına olan bağlılığına karşı bir uyarı görevi görmüştür. Mao bir yandan ABD'nin nükleer gücünden çekinmediği yönünde bir mesaj verirken, diğer yandan denge gözeterek komutanlarını ABD kuvvetlerine saldırmamaları için tembihlemiştir. Mao, Tayvan'da kazanım elde etmeye çalışırken ABD ile düşman olmaktan da uzak durmaya çalışmıştır ve bu dengeyi gözetmek adına Bandung Konferansı'nı aracı kılarak çatışmayı durdurduğunu ilan etmiştir(Kissinger, 2020: s.198-203).

İkinci kriz, 1958'de ÇHC'nin çevredeki adalara büyük bir topçu bombardımanı başlatmasıyla meydana gelmiştir. ABD, Tayvan Boğazı'ndaki askeri varlığını artırarak bir kez daha misilleme yapmış, ancak, her iki taraf da karşılıklı çatışmaya girmemiştir(Xu, 2007: s.163-166). ÇHC Ordusu, 23 Ağustos 1958'de açık deniz adalarına yönelik bir bombardıman başlatmıştır. Bombalamaların bahanesi olarak Tayvan'ı özgürleştirme sloganı kullanılmıştır. İki hafta sonra bombalama durdurulmuş, ancak daha sonra yeniden başlatılmış ve yirmi dokuz gün sürmüştür. Ardından bombalamalar yalnızca tek sayılı günlerde, adalılara açıkça haber verilerek ve askeri tesisler vurulmadan yapılmıştır. ÇHC, ABD'nin Tayvan'ı savunup savunmayacağından emin olmak istemiştir. Bombalar, bir bakıma, son adalar meselesinin ardından cılız kalan ABD-Çin ilişkilerine bir yanıt olarak düşünülmüştür. ÇHC, küresel siyasette etkin bir aktör olma arzusunu göstermeye

çalışmıştır. Sun Tzu'nun mücadeleci bir arada yaşama felsefesinin çağdaş saldırgan caydırıcılık biçimindeki bir uyarlamasında Mao, askeri hamlesi sonrası ABD ile hem eylem hem de müzakere sahasında bir ilişkiye hazır olduğu mesajını vermek istemiştir. Mao bu süreçte ABD'ye karşı dengeyi korumak adına sadece milliyetçilerin gemilerine ateş edilmesi, ABD gemilerinden ateş açılsa bile ateş ile karşılık verilmemesini emretmiştir. Gerçekleşen bombardımanlarda bin kişi ölmüş ve yaralanmıştır(Kissinger, 2020: s.220-223). ABD Donanması bombardıman süresince Tayvan'a yardım etmiştir. Ancak ABD, krizin ÇHC'nin amaçlarına ulaşmak için nükleer silah kullanma noktasına kadar tırmanabileceğinden ve bunun da Sovyetlerin ÇHC müttefikini savunmak için nükleer silah kullanmasını tetikleyebileceğinden endişeli olmuştur(Hass vd, 2023: s.17). Ancak Svoyetler, ÇHC'nin politikalarının neticesinde ABD ile bir nükleer savaşta karşı karşıya gelmek istememiştir. Moskova yönetimi, Haziran 1959'da Çin'e bir atom bombası modeli verme sorumluluğundan vazgeçerek Pekin ile nükleer projelerde çalışmayı sonlandırmıştır. 1960'ta Kruşçev tüm teknisyenlerini Çin'den çekmiştir(Kissinger, 2020: s.229). İlerleyen süreçte de ABD, Mao'nun Büyük İleri Atılım kampanyasının oluşturduğu ekonomik ve siyasi karışıklıklardan yararlanmak için birliklerini seferber ediyor gibi görünen Tayvan'ı dizginleyerek bölgede yeni bir çatışma yaşanmasına engel olmuştur(Hass vd, 2023: s.17). ABD, dört yılda yaşanan iki krizden sonra Pasifik'teki kararlılığını kanıtlamış ve Çin, Tayvan'ın zorla ilhak edilemeyeceğini anlamıştır. Çin, ABD'nin Tayvan üzerindeki kontrolünü kabul etmek zorunda kalmış ve Her iki taraf da işbirliği yapmaları gerektiği ve birbirlerine saldırmaktan kaçınmaları gerektiğini 4 yıl arayla gerçekleşen iki kriz sonrasında anlamışlardır. ABD artık Çin'in gücünün farkına vardığı için bu süreçten en çok Çin yararlanmıştır. ABD Başkanı Eisenhower, daha önce hiçbir ABD başkanı tarafından kabul edilmemiş bir gerçeği resmen kabul etmiştir. Tayvan'daki Milliyetçilerin, anakaranın kontrolünü asla ele geçiremeyecekleri ve ÇHC'nin Çin'deki baskın güç olduğu ABD tarafından kabul edilmiştir(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.120, 121).

Bu iki büyük kriz neticesinde 1960 yılında Mao Zedong ve Zhou Enlai tarafından "bir ana konu ve dört unsur" ifadesiyle açıklanan Tayvan için hazırlanan yeni strateji, "silah zoruyla kurtarma" kavramının terk edildiğini göstermektedir.

Tayvan'ın ÇHC'ye dahil edilmesi karşılığında ada hükümetine önemli bir özerklik sunması açısından, bu yeni yaklaşım "bir ülke, iki sistem" konseptinin öncüsü olarak kabul edilmiştir(Üngör, 2016: s.504). Böylelikle Tayvan ile ilgili politikalarında Çin, çatışmacı bir yaklaşımdan diplomatik bir yaklaşıma dönmüştür. Buradan hareketle, Mao dönemi Çin-Tayvan çatışmasının, her iki taraf için de derin ve kalıcı etkileri olduğu söylenebilir. ÇHC için Komünist Partinin meşruiyeti sağlamlaştırılmış ve süreç içerisinde Çin'in meşru hükümeti olarak konumunu güçlendirmiştir. ABD ve ÇHC açısında Tayvan, 1970'li yılların başına kadar itilaflı bir konu olmaya devam etmiştir.

Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti ile ÇHC arasındaki bir diğer ihtilaflı konu Çin'i uluslararası sistemde kimin temsil edeceği problemi olmuştur. ÇHC'nin BM'ye üyeliği, ülkenin uluslararası tanınma ve küresel katılım arayışında önemli bir adım olacaktır. II. Dünya Savaşı akabinde Çin İç Savaşı'nda Milliyetçi Guomindang hükümeti 1949'da ÇHC'nin kurulmasının ardından, Tayvan'a çekilmiş ve bu adada Çin Cumhuriyeti'ni kurmuştur. II. Dünya Savaşı süresince ve evvelinde uluslararası sistemde Çin'i temsil eden resmi makam anakara Çin'i terk etmiş ve yerine ÇKP ülke yönetimini ele almıştı. Fakat 1971 yılına kadar BM'de temsiliyet hakkına, anakara Çin'deki ÇHC değil, Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti sahip olmuştur(Dillon, 2016: s.287, 372).

ÇHC, BM'ye katılımının dünya çapında tanınması ve desteklenmesini sağlamak amacıyla 1950 ve 1960'larda diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Özellikle küresel ölçekte destek bulmak amacıyla bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda Afrika ve Asya'daki devletlerin bağımsızlığını kazanması ve Çin'in bağımsızlık süreci yaşayan bu gibi devletleri destekleyen tavrı ilişkileri geliştiren etkenler olmuştur. ÇHC, bu devletlerin desteği ile uluslararası siyasette meşru bir temsilci olarak tanınma fırsatı yakalamaya çalışmıştır. ÇHC, BM üyeliğini kazanmak için diplomatik girişimlerde aktif olarak yer almıştır. BM üyesi ülkeleri yasallığı konusunda ikna etmeye ve temsili için destek sağlamaya çalışmıştır. ÇHC, üyelik sürecinde tek bir Çin

olduğunu ve ÇHC'nin onun yasal temsilcisi olduğunu söyleyen "Tek Çin" politikasını sürdürmüştür(Xu, 2007). ÇHC'nin uzun uğraşları sonucu ve uzun süreli küresel siyasetten kısmen tedrici neticesinde BM Genel Kurulu, 25 Ekim 1971'de 2758 sayılı Kararı kabul etmiş ve karar uyarınca ÇHC'yi "Çin'in BM nezdindeki tek meşru temsilcisi" olarak kabul etmiştir. Bu karar ile Tayvan'ın anakara Çin'i BM'de temsil etmesi de sonlanmıştır(Niu, 2018). ABD ilk başta "İki Çin" formülünün kabul edilmesi şartı ile ÇCH'nin BM üyeliğini kabul edeceğini beyan etmiştir. Fakat ÇHC, BM'ye giriş şartı olarak Tayvan'ın BM'den ihraç edilmesini şart koşmuştur. Sonunda ÇHC'nin talepleri karşılık bulmuş ve 35 aleyhte, 17 çekimser oya karşın 76 oy ile BM üyeliği gerçekleşmiştir. Tayvan'da BM'den ihraç edilmiştir(Altuğ, 1977: s.139,141). ÇHC'nin BM'ye kabulünün geniş kapsamlı sonuçları olmuştur. ÇHC, önemli bir küresel güç olarak konumunu sağlamlaştırmış ve uluslararası meşruiyetini artırmıştır. ÇHC'nin BM'ye katılımı, dış politika hedeflerini, küresel katılımını, uluslararası normları ve kurumları tanımlamadaki rolünü olumlu anlamda etkilemiştir(Niu, 2018).

Mao dönemi ÇHC ile Tayvan arasındaki ihtilaflı konular ve iki devlet arasındaki çatışmalar, eleştirel teoriye göre güç dinamikleri, milliyetçilik, kimlik ve ideolojik anlaşmazlıklar açısından ele alınabilir. Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse gibi düşünürlerin yazılarına dayanan eleştirel teori, altta yatan güç yapılarını, eşitsizlikleri ve baskıcı kurumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Güç ilişkileri ve bunların sosyal etkileşimleri nasıl etkilediği eleştirel teorinin merkezinde yer almaktadır. Çin-Tayvan ilişkileri çerçevesinde ÇHC, Tayvan'dan çok daha büyük siyasi ve askeri güce sahip olmuştur. ÇHC'nin siyasi üstünlüğü, Tayvan'a diplomatik ve ekonomik baskı yapmasına olanak sağlamıştır. Bu güç uyuşmazlığının, iki tarafın müzakere ve çatışma çözümü üzerinde yansımaları olmuştur. Nitekim Tayvan üzerindeki en büyük yansıması, ÇHC'nin büyük askeri kapasiteleri ile baş edemeyeceği gerçeği, Tayvan'ı Amerikan himayesi altına girmeye itmesi olmuştur. Milliyetçilik, Çin-Tayvan çatışmasında önemli bir diğer faktör olmuştur. Hem ÇHC hem de Tayvan'ın farklı ulusal kimlikleri ve bölgeye yönelik rakip iddialarını yönlendiren anlatıları olmuştur. Eleştirel teori, güçlü aktörlerin halkın desteğini almak, meşru eylemleri ve kontrolü sürdürmek için milliyetçiliği nasıl istismar

edebileceğini ve kullanabileceğini vurgulamaktadır. Tarihsel, kültürel ve siyasi etkiler, her iki tarafın da kendi tarih ve meşruiyet anlatısını sunmasıyla Çin ve Tayvan'da ulusal kimliklerin oluşturulmasını etkilemiştir. Kimlik fikri ve kendi kaderini tayin etme hakkı eleştirel teorinin ele aldığı konular arasındadır. Tayvan örneğinde, eleştirel teorisyenler, halkların kendi kaderlerini tayin edebilme haklarını kabul etmenin önemini vurgulamaktadırlar. Tayvan, Çin'in geri kalanından farklı, benzersiz bir siyasi, sosyal ve kültürel kimlik geliştirmişti. Eleştirel teori açısından, ÇHC'nin Tayvan üzerinde otorite uygulama girişimleri, Tayvan halkının kendi siyasi geleceğini seçme özgürlüğünün ihlali olarak yorumlanabilir. Yine eleştirel teorik perspektiften okunduğunda, ÇHC'nin Tayvan üzerindeki talepleri halkların kendi tercihlerindeki özgürlüğe müdahale olarak görülmektedir. İdeolojik anlaşmazlıklar, eleştirel teori perspektifinden ele alındığında, Çin-Tayvan meselesinin bir bileşeni olarak öne çıkarılacaktır. ÇHC komünist ideolojiye bağlı iken, Tayvan liberal demokrasiyi benimsemiştir. Bu karşıt fikirlerin hükümet, insan hakları ve bireysel özgürlükler üzerinde birbirlerinden farklı sonuçları olmaktadır. Bu nedenle birbirlerinden farklı yaşayan ve yönetilen toplumları tek bir açıdan değerlendirmek hatalı bir sonuç doğuracaktır. Örneğin ÇHC bu dönemde daha otoriter ve komünist ideoloji ile hareket eden bir toplum iken Tayvan böyle değildir. Bu nedenle iki devletin uluslararası sistem içerisindeki varlıkları ya da birbirleri ile olan ilişkilerinde bu farklılıklar göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılması daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Hegemonik güçlerin ve küresel güç dinamiklerinin uluslararası siyasetteki rolü, eleştirel teori tarafından incelenmektedir. Çin-Tayvan ilişkileri çerçevesinde, ÇHC'nin dünya çapında ekonomik ve askeri bir güç olarak büyümesi, ona uluslararası söylemlerinde daha güçlü bir etkiye sahip olmasına ve Tayvan politikası üzerinde hakimiyet sağlamasına katkıda bulunmuştur. Burada görülmektedir ki modernleşmenin ekonomi ve askeri güç üzerindeki olumlu etkileri Çin'in küresel ölçekteki gücüne katkı sağlamıştır. Mao dönemi ÇHC ile Tayvan arasındaki anlaşmazlıkların getirdiği zorluklar, eleştirel teorinin sunmuş olduğu merceği kullanarak durumun karmaşıklığına katkıda bulunulabilir. Güç dinamiklerini, milliyetçiliği, kimlik mücadelelerini, ideolojik tartışmaları ve küresel güç bağlantıları daha iyi kavranılabilir. Böyle bir inceleme, çatışmaları körükleyen yapısal nedenlere ışık tutar, barışa ve çözüme giden potansiyel yollar hakkında katkıda bulunabilir.

Eleştirel teori perspektifinde, ÇHC'nin Mao döneminde BM'deki temsiliyet sorunu, güç dengesizlikleri, hegemonik kontrol ve uluslararası örgütlerin manipülasyonu açısından incelenebilir. Küresel ölçekteki hegemon bir güç olan ABD'nin küresel siyaseti ve uluslararası örgütleri manipüle etmesi bunun bir göstergesi olmuştur. Uluslararası sistemlerdeki güç eşitsizlikleri eleştirel teori tarafından vurgulanır. ÇHC'nin, Çin Cumhuriyeti'nin yerini aldığı 1971 yılına kadar BM'de temsil edilme hakkından mahrum bırakılması, küresel sistemin doğasında var olan güç eşitsizliklerinin bir göstergesi olmuştur. ÇHC'nin 1949'da egemen bir devlet olarak kurulmasına rağmen, BM'nin Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'ni Çin'in meşru temsili olarak kabul etmesi, güçlü Batılı devletlerin uluslararası standartları belirleme, yönlendirme ya da manipüle etme noktasındaki etkisini göstermektedir. Eleştirel teori, hegemonik güçlerin uluslararası kurumlar üzerinde nasıl nüfuz kullandığını ve küresel yönetişim çerçevelerinin kurumlar üzerinde nasıl etki sahibi olduğunun altını çizmektedir. ÇHC'nin Çin'in BM'deki meşru temsilcisi olarak tanınmasındaki gecikme, uluslararası sitemdeki hegemon güçlerin, özellikle de Tayvan'ı destekleyen ABD'nin etkisinin bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Bu hegemon güçler, karşıt sesleri ve bakış açılarını marjinalize ederken, kendi çıkarlarını korumak için uluslararası örgütleri kullanarak eylemlerini meşru bir zeminde yürütmüşlerdir. Eleştirel teori, uluslararası siyasetteki baskın aktörlerin kendi hedeflerini ilerletmek için uluslararası kurumları nasıl etkileyebileceğinin altını çizmektedir. ÇHC'nin BM'de temsili ile ilgili durumda, tanınmadaki gecikme ve ÇHC'nin üyeliğinin veto sahibi ülkeler tarafından engellenmesi, örgütün güç dinamiklerini göstermektedir. Bu durum, eleştirel teorinin vurguladığı, eşit olmayan güç ilişkilerinin varlığına yapılan vurguyu pekiştirmiş ve bu nedenle de ezilen ulusların görüşlerini küresel sahnede duyurmalarının zorluğu daha anlaşılır kılınmıştır. İdeolojik farklılıkların uluslararası örgütlerdeki temsili etkilemedeki önemi eleştirel teori tarafından kabul edilmektedir. ÇHC, Mao dönemi boyunca Batı tarafından dayatılan hakim kapitalist ideolojiye karşıt olarak sosyalist ve devrimci bir alternatifi temsil etmekteydi. ÇHC'ye BM temsilini vermeyi reddetmek, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki ideolojik çatışmanın bir belirtisi olarak görülebilir. Eleştirel teorinin yardımı ile yapılan böyle bir inceleme, uluslararası sistemdeki temel güç dinamiklerini ve yapısal eşitsizlikleri ortaya çıkarır, dünya çapındaki devletlerin

farklı seslerini ve bakış açılarını dikkate alan daha adil ve kapsayıcı bir sistemin önemini öne çıkarmaktadır.

3.2.6. Ping-Pong Diplomasisi ve Şangay Deklarasyonu Temelinde ABD-Çin İlişkileri

ABD Başkanı Nixon Ocak 1969'da göreve geldiğinde, ABD'nin Çin ile hiçbir diplomatik bağı bulunmamaktaydı. Washington, Tayvan'ın Milliyetçi yönetimini resmen tanıdığından, Çinli yetkililer ABD ile etkileşime girmeyi reddetmiştir. Ancak Nixon, değişen jeopolitik gerçeklerin farkında olarak ve hâlâ Mao Zedong tarafından yönetilen Çin'i uluslararası sisteme dahil etmesinin kritik olduğuna inanmıştır. Nixon Çin'e kendilerini tanımladıkları gibi, ÇHC olarak hitap ederek iki devlet arasında diplomatik ilişkileri başlatmak adına olumlu sayılacak bir adım atmıştır(Hook ve Spainer, 2018: s.109). ÇHC kuruluşunu takip eden yıllarda uluslararası sistemi Lenin'in tanımladığı şekliyle emperyalizm ve sosyalizm arasındaki tezat kavramı üzerinden açıklamıştır. Bu tezat içerisinde uluslararası sistemde Sovyetler Birliği'nin yanında yer almayı tercih etmişti. ÇHC'nin bu uluslararası sistem açıklamasında ABD, emperyal devletlerin sistemdeki liderliğini üstlenmiş devlet konumunda yer almıştır. Bu doğrultudaki açıklamalar ve sistem okumaları neticesinde Çin'in ABD ile ilişkileri pozitif bir zeminde ilerlememiştir(Altuğ, 1977: s.296). Çin'deki Amerikan karşıtlığı, inşa edilen söylemler perspektifinden bakıldığında Çinlilerin gözünde makul bir duruş olarak görülmüştür. Çin, 1950'lerin ortalarında Çin karşıtı Amerikan ittifakları tarafından kuşatılmıştır. ABD bu dönemde Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayvan, Kore, Vietnam, Laos, Kamboçya, Tayland ve Hindistan ile ittifak antlaşmaları imzalamıştır. Coğrafi olarak Çin'e yakın olmasına rağmen, bu ulusların hiçbiri tarihsel olarak ABD'nin ilgisini çekmemiştir(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.117). Yani ABD'nin ittifak yapmış olduğu bu devletlerin hiçbiri uluslararası siyasette büyük güç olabilecek potansiyelde devletler olmamışlardır. ABD'nin asıl odak noktasında bu devletlerden ziyade Çin olmuştur. Çin'e komşu olan devletlerle ilişkilerini pozitif bir zeminde tutan ABD, Çin'i müttefikleri ile çevrelemiştir.

ÇHC’nin kurulmasından evvel ABD’nin Çin’e karşı tavrı farklı bir eğilimde olmuştur. Pasifik'te, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında iki ana hedefi olmuştur. Birincisi Japonya'dan kurtulmak, ikincisi ise yerini güçlü, Amerikan dostu bir Çin'e bırakmak. ABD, demokratik ve güçlü bir Çin'in Uzak Doğu'da savaş sonrası barış ve istikrarın korunmasında öncü bir rol oynayabileceğini ummuştur. Bu nedenle ABD, Çin'i büyük güç mertebesine yükseltmek için birtakım girişimlerde bile bulunmuştur. ABD'ye göç edebilecek Çin vatandaşlarından ülkeye yasal olarak girenlere vatandaşlık imkânı tanımıştır. 1943'teki Kahire Konferansı'nda ABD ve İngiltere, Mançurya ve Tayvan adaları da dahil olmak üzere Japonya'nın işgal ettiği tüm bölgeleri Çin'e iade sözü vermiştir. Fakat Çin için en önemli olan kısım, ABD’nin Çin'i BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olarak kabul edilmesini temin etmesi olmuştur. Sonuç olarak Çin, Amerikan desteği sayesinde savaş sonrası uluslararası sistemin beş büyük dominant aktöründen biri olarak ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa arasında yer almayı başarmıştır(Sandıklı ve Güllü, 2005: s.118). Fakat Çin'in komünist bir devrim ile ülkeyi dönüştürmeye başlaması sonrasında ABD, hedeflerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Çin'in yerine bu kez bölgeye dair düşüncelerini hayata geçirmek için Japonya ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. ABD, diğer yandan da Çin anakarasından kaçmak zorunda kalarak Tayvan'da yeni bir hükümet kuran Milliyetçi Çinliler ile ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir. Komünist Çin'in yükselişi, ABD'nin aleyhine, Asya ve Uzak Doğu'daki güç dengesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Uluslararası komünizm bu iki alanda önemli bir zemin kazanmıştır. ABD, bu gücün etkisini azaltmak için ÇHC'yi uluslararası sitemden olabildiğince dışlanmış bir pozisyonda bırakmayı amaçlamış ve Çin'in diğer ülkeler tarafından tanınmasını engellemek için adımlar atmıştır. Sonuç olarak Amerika, Çin'i tanıyan ülkelere yardım sağlamayı dahi sonlandıran bir politika takip etmiştir(Armaoğlu, 2019: s.445) Ancak ABD-Çin ilişkileri yumuşama aşamasına geldiğinde, karşılıklı diyalog kapıları açıldığında iki devleti karşı karşıya getiren durumlar ele alınmış ve ilişkileri onarmak adına bunlar ifade edilmiştir.

ABD, ÇHC ile yaşanan gerginliklerin belirli nedenlerden kaynaklandığını belirtmiştir. ÇHC'deki siyasi özgürlük eksikliği, Çin hapishanelerindeki kötü koşul ve muamele, ülkedeki insan hakları hakkında yaşanan endişeler bunlardan bazılarını

oluşturmaktadır. Çin ABD'nin gündeme getirdiği bu konuları iç işlerine müdahale olarak ifade ederken Washington yönetimi, değinilen konuların BM belgelerinde açıklanan evrensel standartlar olduğunu söyleyerek karşı çıkmıştırlar(Wasserstrom, 2001: s.61). Bunlara ilaveten Kore Savaşı ve Tayvan üzerinden gerçekleşen krizler iki devlet arasındaki ilişkileri iyiden iyiye kötüleştirmiştir. Ancak küresel ölçekte değişen dengeler iki devleti birbirine yaklaştırmıştır.

1950'li yılların sonunda Çin-Sovyet ilişkilerindeki ittifakın durumunun sona ermesi sonrasında 1961'de Moskova, Çin-Sovyet sınırı boyunca, 225.000 asker ve 200 uçak bulundurmuştur. 1968'de bu askeri sayılar artarak 375.000 asker, 1200 uçak ve 120 orta menzilli füzeye çıkmış ve Sovyetler bölgedeki askeri gücünü büyük ölçüde artırmıştır(Qing, 2018: s.2). Mart 1969'da iki devleti savaşın eşiğine getiren bir olay yaşanmış ve kuzeydoğu Mançurya'yı Sovyetler Birliği'nden ayıran Ussuri Nehri'ndeki Damansky Adası'nda otuz Sovyet askeri bir Çin pususu ile öldürülmüştür. Buna karşılık Sovyetler, Çin sınırını tank ve toplarla bombalamıştır. Bu süreçte pek çok Çinli yetkili için Sovyetler Birliği, Çin için ABD'den daha büyük bir tehdit olarak görülmüş ve koşullar Çin'i ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Öte yandan ABD, Vietnam'daki savaşta sıkışmış pozisyonundan kurtarma yollarından biri olarak Çin ile ilişkilerini düzeltmekte görmüştür(Holcombe, 2021: s.365, 366).

Richard Nixon, henüz daha ABD Başkanlığına adaylığı sürecinde 1960'lı yılların ikinci yarısında Çin ile ABD'nin mevcut durumuna dair değerlendirmeler yapmıştır. Nixon, Çin ölçeğinde bir devletin ABD'nin ilişkiler ağının dışında tutulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nixon 1967 yılında yapmış olduğu değerlendirmede uzun vadeli düşünüldüğünde, Çin'i sonsuza kadar ABD düşmanı bir pozisyonda uluslararası ilişkilerin dışında bırakılamayacağını ifade etmiştir. Bir milyar nüfuslu kabiliyetli bir halkın, öfkeli bir yalnızlığa mahkum edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Nixon başkanlığı kazanmasının akabinde 1968'de bu söylemlerini desteklemeye devam etmiştir. Hem SSCB hem de ÇHC ile diyalog

yollarının aranması gerektiği ve bu doğrultuda aktif bir ABD'nin olması gerektiğini belirtmiştir(Kissinger, 2016a: s.699).

ABD'den gelen olumlu mesajlar üzerine Çin tarafında da Mao iki devleti olumlu bir zeminde buluşturma yönünde adımlar atmıştır. 1 Ekim 1970 Çin Ulusal Günü'nde, Amerikalı gazeteci Edgar Snow, Mao ile Tiananmen Meydanı'ndaki geçit törenini incelerken fotoğraflanmıştır. ABD Başkanı Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger, Mao'nun bir şey aktarmaya çalıştığını hissetmişlerdir. Birkaç gün sonra Nixon, bir Time muhabiriyle röportaj yoluyla bir mesaj göndermeye karar verir ve Çin'in "bir dünya rolü" üstlenmesi konusunda röportaj verir. Kasım ayında Kissinger, Pakistan Devlet Başkanı Yahya Khan aracılığıyla Pekin'e bir mesaj göndererek ABD'nin Tayvan'daki askerlerini çekmesini "Çinhindi'ndeki çatışmanın sona ermesine" bağlayarak Pekin'de üst düzey görüşmelere hazır olduğunu bildirmiştir. Bu mesajın etkisiyle Mao, Edgar Snow'dan, Nixon'ın Çin'e yapacağı bir ziyareti önkoşul olmaksızın memnuniyetle karşılayacağını belirten bir mesaj göndermesini istemiştir. (Qing, 2018: s.3-4). İki devlet ilişkilerini takip eden süreçte normalleşmeye götüren ilk adımlar 1971 yılındaki bir spor müsabakası ile atılmıştır.

İki ülkenin Ping-Pong takımlarının bir araya gelmesi ile başlayan normalleşme süreci Ping-Pong Diplomasisi olarak literatüre girmiştir. Mart-Nisan 1971'de Japonya'nın Nagoya şehrinde düzenlenen masa tenisi şampiyonası ile süreç başlamıştır. Nisan 1971'de Japonya'nın Nagoya kentinde uluslararası bir masa tenisi turnuvası yapılıyordu ve Çin'den bir takım, ABD'den bir takım ile uluslararası bir turnuvaya ilk kez katılmıştı. Organizasyon sırasında karşılıklı iki devletin sporcularının yaşamış oldukları bazı olaylar, taraflar arasında bir diyalog kapısı açılmasına vesile olmuştur. ABD'li oyuncunun tesadüfen Çin takımının otobüsüne binmesi ve basının bunu fotoğraflaması sonrası iki ping-pong takımı üzerinden bir diyalog kapısı açılmıştır. Bu gelişmeler Çin için bir ABD ping-pong takımını ülkeye davet etme fırsatı doğurmuştur(Garver, 2016: s.295- 296). Turnuva süreci başladığında ABD masa tenisi takımı oyuncusu Glenn Cowan, eğitim merkezlerinden birinde Çin takımı ile tanışma fırsatı bulmuş ve onlardan biriyle

birlikte pratik yapmak istemiştir ve Çinli bir oyuncuyla antrenman yapmıştır. Antrenmandan sonra Cowan, spor salonuna gitmek için hangi otobüse binmesi gerektiğini hatırlamıyordu. Yürürken üzerinde “Dünya Masa Tenisi Şampiyonası” yazan bir otobüse el sallaması üzerine duran Otobüse binmiş. Spor salonuna giden Çin takımının otobüsüne binen Cowan, kendini hippi ilan eden bir kişiydi. Cowan, Çinli bir tercüman aracılığıyla ABD’de kendisi gibi birçok kişinin olduğunu söylemiş ve ayrıca ABD’de de tıpkı Çin'de olduğu gibi baskı olduğunu ve Vietnam Savaşı karşıtı protestolara atıfta bulunarak kendisi gibi insanların buna karşı savaştığını söylemiştir. Ardından, yıldız oyuncu Zhuang Zedong, Cowan'a yaklaşmış ve Çinlilerin ve Amerikalıların eskiden dostane ilişkileri olduğunu ve onu otobüslerinde görmekten memnun olduklarını söylemiştir. Zhuang çantasından çıkardığı ünlü Huangshan manzarasının büyük bir brokar parçasını Cowan’a hediye etmiştir. Spor salonuna varır varmaz fotoğrafçılar bu durumu fotoğraflamıştır. Cowan, ertesi gün spor salonunda Zhuang’a tişört hediye ederken TV muhabirleri bunları görüntülemiştir(Itoh, 2011: s.117, 118).

Her iki takımın oyuncuları ve yetkilileri arasında dostane bir ilişki oluşmuş ve Başkan Mao Zedong'un turnuvanın sonunda Amerikan takımını Çin'i ziyaret etmeye davet etme kararı vermiştir. Ancak var olan bazı engeller aşılmadan ilişkiler kolayca gelişmemiştir. 1971'de tüm ABD pasaportlarında "Çin Halk Cumhuriyeti için geçerli değil" damgası mevcuttu. Konuyla ilgili olarak Tokyo'daki Amerikan büyükelçiliği ile yapılan bir temas sonucunda Başkan Richard Nixon seyahat kısıtlamalarını kaldırarak ziyareti onaylamıştır. 1940'ların sonlarından beri iki ülke arasında var olan düşmanlığı sona erdirmek için ilk adımlar atılmıştı. Sonuç olarak, 10 Nisan 1971'de, Amerikalı oyuncu ve yetkililer Çin'e gelmişti ve iki tarafın da istemiş olduğu fırsat gerçekleşmişti. Taraflar iki ülke arasında daha kapsamlı diplomatik bir görüşmenin hazırlıklarını sürdürürken ABD, ilişkileri iyileştirmek adına adımlar atmıştır. Pekin'de Nixon'un Çin ziyareti için son düzenlemeler yapılırken ÇHC’nin uluslararası konumu değişmiş ve otuz iki kişilik bir heyet New York'ta BM Misyon Ofisi açmıştır(Eckstein, 1993: s.327-329).

Çin-ABD ilişkilerini resmi bir zeminde daha ileri taşımak adına Ekim 1971'de Henry Kissinger Çin'e gitmiştir. Kissinger Çin'de, 4 ay sonra geçekleşmesi planlanan Nixon ziyaretinden evvel iki devlet arasında mutabık kalınan bir bildiri hazırlamaya çalışmıştır(Kissinger, 2020: s.333,334). Yirmi yılı aşkın bir süredir ilk kez, ABD liderleri arasında ÇHC ile ilişkilerin iyileştirilmesini destekleyen bir fikir birliği ortaya çıkmıştır. Nixon'ın açılımı ABD için bazı önemli kısa vadeli avantajlar sunmaktaydı. Nixon'ın ziyareti, ABD'yi Vietnam bataklığından çıkarmaya yardımcı olmak için Kuzey Vietnam'ın en büyük Asyalı müttefiki ile müzakerelere başlamak için ustaca bir manevrayı temsil etmekteydi. Ziyaret aynı zamanda ABD'li yetkililerin Çin'in Doğu Asya'daki niyetlerini birinci elden değerlendirmesine olanak tanımıştır(Sutter, 2019: s.14,15). Nixon Şubat 1972'de Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette Mao ile Pekin'de yüz yüze görüşmüştür. Görüşmelerin yapıldığı haftanın sonuna doğru Nixon ve Çin Başbakanı Zhou Enlai, Çin ile ABD arasında yirmi yılı aşkın süredir devam eden yoğun çatışma döneminin sonunu simgeleyen tarihi Şangay Deklarasyonu'nu imzalamışlardır(Jian, 2001: s.238, 239).

ABD ve ÇHC Ortak Bildirisi olarak da bilinen 1972 Şangay Deklarasyonu, iki tarafın diplomatik ilişkilerinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Şanghay Deklarasyonu, ABD ile ÇHC arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun öncesinde, yukarıdaki başlıkta dile getirildiği gibi iki ülkenin uzun yıllardır çok az etkileşimi olmuştur ve ABD'nin Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'ni Çin'in gerçek temsilcisi olarak tanıması nedeniyle uzun süredir anlaşmazlık yaşamaktaydılar. Bildiri, ÇHC'nin "Çin'in tek yasal hükümeti" olduğunu ilan etmiştir. Şanghay Deklarasyonu, tek bir Çin olduğunu ve Tayvan'ın onun bir parçası olduğunu savunan Tek Çin politikasını teyit etmekteydi. Bu çok önemliydi, çünkü ABD, ÇHC'nin Tayvan üzerindeki iddialarını kabul ederek, tanımasını Tayvan'dan ÇHC'ye aktarmıştı. Bildiri ile taraflar Tayvan hakkındaki bakış açılarındaki çeşitliliği kabul etmiş ve barışçıl tartışmalar yoluyla barışçıl bir çözüme yönelik çalışma sözü vermiştir. İki ülke arasında kültürel, eğitimsel, bilimsel ve teknik etkileşimleri geliştirmenin gerekliliği Şanghay Deklarasyonu'nda vurgulanmıştır. Daha fazla ticari ve ekonomik işbirliğinin yanı sıra insanlar arası bağların geliştirilmesine de değinilmiştir("The Shanghai Communique, 1972," 1973:

s.131-133). ABD, Güneydoğu Asya uluslarının kendi kaderini tayin hakkını dış müdahale olmaksızın kullanma fikrini desteklerken, Çin, Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı desteklediğini belirtmiştir. Bildiride, ABD'nin ordusunu Tayvan'dan kademeli olarak çekeceği belirtilmiştir. Hem ABD hem de Çin, Asya-Pasifik bölgesinde kendi hegemonyasını kuran herhangi bir devlet veya ulus grubuna direneceklerini belirtmişlerdir. İki taraf ayrıca gelecekteki etkileşimlerinin eşitlik, karşılıklı yarar, saldırmazlık, tüm hükümetlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı ve barış içinde bir arada yaşama değerleri üzerine kurulması gerektiği konusunda anlaşmışlardır(Armaoğlu, 2019: s.449).

Uluslararası ilişkileri önemli ölçüde değiştiren alışılmadık diplomatik ziyaretlerden biri, Nixon'ın Çin ziyareti olmuştur. ABD'nin genişleyen stratejik seçenekleri ve Çin'in uluslararası diplomasiye yeniden girmesi, uluslararası sisteme taze bir hayat ve esneklik kazandırmıştır Nixon'un ziyaretinin ardından, diğer Batı demokrasilerinin ve Japonya'nın liderleri benzer geziler yapmıştır. Şanghay Deklarasyonu'nun anti-hegemonik ifadeye yer vermesi, ittifaklarda gerçek bir değişimin işareti olmuştur. Girişim başlangıçta sadece Asya'ya odaklanmıştı. Ancak bir yıl sonra dünyanın geri kalanını da kapsayacak şekilde genişlemiştir(Kissinger, 2020: s.340). Şangay Deklarasyonu, uluslararası ilişkilerin dönüştürülmesinde ve Çin ile dünyanın geri kalan devletleri arasında daha fazla etkileşimin gerçekleşebilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Ping-pong diplomasisi ve Şangay Deklarasyonu yoluyla Çin’in dış politikasında özellikle 1960’lı yılların sonu ile 1970’li yılların başında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu eleştirel teori ile ele alındığında, diplomatik gelişmelerin ne gibi etkenlerle doğduğu ya da ne gibi sonuçlara neden olduğu anlaşılabilecektir. İdeolojilerin ya da ideoloji temelli çatışma ve gerilimlerin uluslararası siyaseti etkileyen faktörler olduğu eleştirel teorinin varsayımları arasında bulunmaktadır. Ping-Pong diplomasisi meydana gelmeden evvel, Çin'de önemli ideolojik dönüşümler yaşanmaktaydı. Bu değişim, Mao’nun liderliğinde gerçekleşmekteydi. Amacı, bir yandan Çin'in komünist ideallere bağlılığını sürdürürken diğer yandan

kapitalist Batı ile etkileşim olasılıkları oluşturabilecek imkanları değerlendirmektir. Eleştirel teori bu gelişmeleri, Çin'in toplumsal anlamda ideolojik bir bunalım yaşadığı ve bu bunalımdan kaynaklanan davranışların yansıması şeklinde açıklayabilmektedir. Uluslararası siyasette aktörlerin öne sürdükleri fikirlerin ya da iddiaların kabul görmesi, aktörün söylem gücü ile güçlü bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu söylem ile inşa edilen gerçekliğin gücü eleştirel teori tarafından vurgulanmaktadır. Ping-Pong diplomasisi, Çin'in dünya çapında meşru bir devlet olarak tanınma isteğinin yansımasını temsil eden olay olmuştur. Çin, ping-pong girişimi ile askeri araçları içermeyen, kültürel araçların ön planda olduğu bir yöntemi kullanarak Çin'in dünyadan izole gözüken yapısını değiştirmek için bir hamlede bulunmuştur. Bu sayede, uluslararası sistemdeki yaygın kanı olan komünist ve düşman görünümünü değiştirmek amaçlanmıştır. Ping-pong üzerinden açılan yol, Çin'in küresel imajını yeniden şekillendirmiş ve dünyanın geri kalanı tarafından bilinen bir aktör olarak uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. Çin'in, 1960'lı yılların sonunda Sovyetler ile savaşın eşiğine gelmesi ile ABD'nin Vietnam'daki savaştaki durumunun çıkmaza girmesi Çin'e yeni bir güç dengesi oluşturma fırsatı oluşturmuştur. Eleştirel teori, uluslararası siyasetteki etkili olan faktörlerden birinin güç dengeleri olduğunu vurgulamaktadır. Soğuk Savaş'taki hakim güç yapıları, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki iki kutuplu dünyada bu devletlerin merkezinde şekillenmiştir. Çin, iki güç merkezinin kendi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak adına pinpon diplomasisini verimli bir şekilde kullanmıştır. Çünkü Çin, Ping-Pong'u bir diplomatik araç olarak kullanmış ve bu yolla kendisini uluslararası sisteme bağımsız bir aktör olarak kabul ettirmenin yolunu açmıştır. Ayrıca bu strateji ile Mao, ABD'nin büyük ölçekteki etkisi ile Çin'e karşı uygulanan izolasyonun kaldırılarak Çin'in dünya ile iletişiminin önünü açmıştır. Eleştirel teorinin vurguladığı güç merkezlerinin uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolü Mao'nun farkında olduğu bir konu olmuş ve iktidarının son yıllarında ping-pong diplomasisi gibi örneklerle bu yönde Çin'in uluslararası siyasetteki konumunu güçlendirmeye yönelik hamlelerde bulunmuştur.

1972 yılında ABD ve ÇHC arasındaki görüşmeler sonucunda mutabık kalınan konularla ilgili ilan edilen Şangay Deklarasyonu, 1949'da kurulduğu günden 1972'ye

kadarki Çin için farklı bir dış politika girişiminin göstergesi olmuştur. Bu bildiriyi doğuran sebepleri ve elde edilen sonuçları eleştirel teorik perspektiften incelediğimizde pragmatik sonuç odaklı olduğu görülmektedir. İdeolojilerin devletlerin davranışlarında belirleyici rol üstlendiği eleştirel teori tarafından kabul edilmektedir. Ancak Çin'in uzun yıllardır öne sürdüğü anti emperyalist ve Batı karşıtı söylemlerden sonra ABD ile birlikte Şangay Deklarasyonu altında mutabık kalması dış politikada belirleyici olarak ideolojik etkiden ayrılarak daha pragmatik bir tercih yapıldığını göstermektedir. Çin'in, kendi iç sorunlarını ya da henüz daha gün yüzüne çıkmamış dış politikadaki sorunlarını aşmak adına küresel siyasete açılmayı ve uluslararası sistem içerisinde aktif bir aktör olmayı tercih etmesi ideolojik bir sapma ve pragmatik bir hamle olarak görülebilir. Ayrıca bu durum ideolojik anlamda Mao'nun bir ikileme düştüğü şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim hem büyük bir komünist güç olan Sovyetler Birliği ile hem de Batı bloğundaki güç merkezi olan ABD ile aynı anda sorunlar yaşaması Mao'yu ideolojik bir sorgulamaya itmiş olabilir. Eleştirel teorinin, ideolojik kapsamda var olabilecek gerilimleri vurgulaması Mao'nun bu davranışında açıklayıcı olabilir. Eleştirel teori, uluslararası sitemde var olan kabullerin bir sosyal inşa süreci olduğunu vurgulamaktadır. Bu inşa süreci, aktörlerin söylemlerinin küresel ölçekteki etkisi ile bağlantılı olmuştur. Şangay Deklarasyonu ile Çin, küresel ölçekte dominant bir aktör olma isteğine, söylemine yönelik inşacı bir yaklaşımı benimsediğini göstermiştir. Bu bildiri ile Çin hem kendine dönük tehditleri kaldırmayı hem de diğer devletler tarafından tanınan uluslararası bir aktör olmayı hedeflemiş ve bu hedefine de ulaşmıştır. Böylelikle Çin, kendi küresel inşa sürecini hazırlarken önce ilişkileri küresel ölçekte hegemon bir güç olan ABD üzerinden meşru bir zemine çekmiş, ardından söylemin gücünü de bir araç olarak kullanarak ilan edilen bildiri ile bu süreci istediği şekilde tamamlamıştır. Bunun neticesinde Çin, dünya siyasetinde temsil elde etmiş bir devlet olarak küresel siyasetteki yükselişinin önünü açmıştır. Çin bu süreçte, ABD ve Sovyetler Birliği'nin güç dengelerini iyi okumuş ve yerinde hamleler yaparak hem Sovyetler Birliği ile olan çatışmacı durumunu yatıştırmayı hem ABD'nin çevreleme politikasına karşı bir hamle yapmayı hem de Tayvan'ın kendisi için bir tehdit unsuru olmasından kurtulmayı başarmıştır.

SONUÇ

Çin, imparatorluk döneminden 19. yüzyıla kadar devleti güçlü kılacak araçlara sahip olmuş ve gücünü, bölgesel anlamda çoğu devlete kabul ettirebilmiştir. Çin dünya tarihi açısından önemli sayılabilecek gelişmenin merkezi olarak öne çıkmıştır. Ancak 19. yüzyılda Çin'in teknik, ekonomik, askeri üstünlükleri, modern Batılı devletlerin gücü karşısında sınanmış ve başarısız olmuştur. Çin'in bu yüzleşmesini yaşadığı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu da Batılı modern güçler karşısında aynı sınamayı yaşamıştır. Osmanlı da Çin gibi uzun yıllar büyük bir güce sahip olmuş ve bu gücünü ve üstünlüğü pek çok devlete kabul ettirmiştir. Ancak 19. yüzyılda Çin gibi Osmanlı da modern Batılı devletlerin gücü karşısında geri kaldığı gerçeği ile yüzleşmiştir. 1839 yılında Osmanlı dünyadaki güç merkezinin ve araçlarının değiştiğini Islahat Fermanı ile kabullenirken Çin, aynı tarihte bu üstünlüğü Afyon Savaşlarında mağlup olmasının ardından acı bir tecrübe ile kabul etmiştir. Afyon Savaşları, İngiltere'nin Çin'den yaptığı çay ithalatındaki cari açığın neden olduğu bir krizdir. Bu da göstermektedir ki modernleşme, küresel ölçekte ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılıkları arttırmıştır. Yine Afyon Savaşları örneğinden hareket edecek olursak, bu savaşa İngiltere dışında başka Batılı devletlerin de dahil olması, modernleşmenin küresel siyasetteki güç dinamiklerini etkilediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, modernleşen diğer devletler de küresel siyasette güç kapasitelerini arttırmak ya da kendilerini tehdit altında hissetmemek, güç kapasitelerini yüksek düzeyde tutabilmek için birbirlerini çatışma sahalarında dengelemek istemektedirler. Modern devletler, küresel ölçekte etkili güçler olmaları ile birlikte, bu devlet ve toplumlara ait normların başka ülke ve toplumlarda yayıldığı görülmektedir. Bu süreci takiben hem Osmanlı hem de Çin modernleşme yolunda adımlar atmıştır. İki devleti de buna iten neden, modern devletlerin, modernleşme ile birlikte elde ettikleri kazanımları, kendi toplumlarında ve devletlerinde uygulayıp güçlü bir devlet olarak var olmaktır. Bu tarihsel inceleme ile 1949 sonrası ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde güçlü bir aktör olarak var olması sorununun kökenleri ele alınmıştır. Çin'in modernleşme ile ilgili ilk deneyimleri ise Batılı sömürgeci güçlerin işgalleri akabinde gelişen süreçte yaşanmıştır. 1949'da komünist devrimin gerçekleşmesi ile Çin, yüz yıllık iç savaşlar ve işgallerin ardından kendisini kalkındırmak adına girişimlerde

bulunmuştur. Çin'in gelişimini ya da modern dünya devletlerini güçlü kılan soyut ya da somut her türden aracı, kavramı ya da dinamiği elde etme süreci, Çin'in modernleşme girişimleri olarak ele alınmıştır.

Bu tezde, dört soruya geçerli ve açıklayıcı bir yanıt aranmıştır. Mao döneminde Çin dış politikası, Çin'deki modernleşme kapsamındaki gelişmelerden etkilenmiş midir? Bu soruya ilk yanıt Çin'de yaşanan ve etkisi on yıl süren Kültür Devrimi üzerinden verilebilir. Çin'de 1966'dan 1976'ya kadar süren Kültür Devrimi, Çin toplumu üzerinde derin etkiler oluşturduğu gibi Çin dış politikası üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Mao Zedong'un ideolojik coşkusu ve devrimin kazanımlarını koruma isteği Kültür Devrimi'ne yön vermiştir. Mao'nun ideolojik coşkusu ile hareket eden toplum, rasyonel bir akıldan uzaklaşmış ve tamamen devrimin toplumsal anlamda yayılımına odaklanmıştır. Toplumun tümü ekonomik ve teknolojik kalkınmalara ağırlık vermek yerine devrimci ideoloji için mücadele etmeye yönelmiştir. Kültür Devrimi'nin ülke genelinde oluşturduğu hava Çin'in dünyanın geri kalanından izole bir toplum olmasına neden olmuştur. Kültür Devrimi, Çin'in uluslararası sistemdeki yenilikçi teknolojiye, finansa ve bilgiye erişimini kısıtlayarak modernleşmesi noktasın olumsuz bir etki oluşturmuştur. Kültür Devrimi sırasında toplumdaki entelektüel ve burjuva grubu hedef alınmıştır. Devrimin hedef aldığı bu kitledeki bir grup bürokratik hayatta, diğer grup ekonomik hayat üzerinde etkili olan gruplardır. Bu kitlelerin kırsal bölgeye sürgüne gönderilmesi ile Çin'in ekonomik ve diplomatik kabiliyetlerinde bir zayıflama ortaya çıkmıştır. Ülkedeki entelektüel kişilerin, tecrübeli bürokrat ve büyükelçilerin Çin kırsalında çalışmaya zorlanması Çin'in hem içeride hem de dışarıda güç kaybetmesine neden olmuştur. İçeride güç kaybedilmiştir çünkü toplumu ve devleti daha ileriye taşıyabilecek aydın, entelektüel insanlar kırsalda çalışmak üzere sürgüne gönderilmiştir. Bu da ülkenin gelecek yıllarında gelişmesi, kalkınması önünde bir engel oluşturmuştur. Modernleşme kapsamında yer alan güçlü bir sivil toplumun var olması, siyasal katılımın yaygınlık kazanması ya da okuryazarlığın yaygınlık kazanması gibi olgular bu dönemde sorunlarla karşılaşmıştır. Dış politika açısından, özellikle Çin'in dünya genelindeki büyükelçilerinin ülkeye geri çağırılıp kırsalda çalışmaya gönderilmesi, Çin'i dünyadan izole bir hale geçmesine ve küresel ölçekte güç kaybetmesine neden

olmuştur. Ayrıca Kültür Devrimi sırasında ülke genelinde gerçekleşen baskı ve şiddet, Çin'in küresel ölçekte tepki çekmesine ve kötü bir imaj çizmesine neden olmuştur. Modern devletlerdeki bireyin ön plana çıkması, temel hak ve özgürlüklerin devlet tarafından birey adına güvence altına alınması gibi uygulamaların tam tersi durumların Çin'de yaşanması, modernleşme kapsamındaki karnesine eksi bir puan olarak yazılmıştır. Bu durumlar, Çin'in dünya siyasetinde daha zayıf ve etkisiz bir pozisyonda olmasına neden olmuştur.

Bu araştırma sorusuna ikinci yanıt olarak Büyük İleri Atılım verilebilir. Büyük İleri Atılım ile Çin, modernleşmenin bir başka ayağı olan sanayileşme, teknolojik ilerleme ve ekonomik kalkınma gibi konularda atılım yapmayı hedeflemiştir. Ancak Büyük İleri Atılım sırasındaki bazı kararlar ve uygulamalar hedeflenenin aksine bir felakete neden olmuştur. Mao'nun modernleşmeyi çok hızlı bir şekilde gerçekleştirme arzusu ve genel kabulün aksine kalkınmayı kentleşme üzerinden değil kırsaldan gerçekleştirmek istemesi, bu girişimi başarısızlığa götüren nedenler olmuştur. Modernleşme dinamiklerinden olan kentleşme, büyük ölçekli üretim güçlerinin merkezler halinde toplanması ve yüksek kapasite üretimin desteklendiği şehirlerin oluşturulması düşüncesine dayanmaktadır. Ancak Mao, kalkınmayı kırsaldaki evlerin küçük atölyelerinde üretilen mallar üzerinden gerçekleştirmek istemiştir. Küreselleşen dünyada Mao'nun hala eski dünyaya ait üretim teknikleri ve kapasiteleri ile hareket etmesi Çin'in küresel ölçekteki rekabet gücünü olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur. Bu nedenle Büyük İleri Atılım ekonomi, teknoloji ve sanayi kapsamında Çin'in başarısız bir girişimi olmuştur. Ayrıca bu süreçte bazı yanlış uygulamalar neticesinde ülke genelinde bir kıtlık oluşmuş ve milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Çin'in 50'li yılların başında sanayileşme için Sovyetler Birliği'nden aldığı destek daha fonksiyonel iken kendi uygulamalarına geçtikleri Büyük İleri Atılım ile ulaşılan kıtlık ve ölümler Çin'in güç kaybetmesine, bu durumunda Çin'in uluslararası siyasetteki pozisyonunun zayıflamasına neden olmuştur. Kültür Devrimi sırasında da yine milyonlarca insan Kültür Devrimi etkisiyle gelişen olaylarda hayatını kaybetmiştir. İki uygulamada da modernleşme dinamikleri kapsamında Çin başarısız olarak değerlendirilebilir. Sanayi, ekonomi ve teknoloji analında kalkınmanın başarısız olması Çin'in askeri, ekonomik kapasitesini

arttıramamasına neden olmuştur. Küresel ölçekte güçlü bir aktör olabilmesi için bu iki konuda da yüksek kapasitelere ulaşması gerekmektedir. Ancak bu elde edilememiştir. Bu da Çin'in dış politikasını etkileyen faktörler olmuştur.

Tezin odaklandığı ikinci soru, Mao döneminde Çin'in küresel siyasetin başat bir aktörü olamaması durumu ile Çin'in modernleşme kapsamındaki uygulamalarının bir ilişkisi var mıdır sorusudur. Bu soruya yanıt ilk olarak Kore Savaşı üzerinde verilebilir. ÇHC, komşu devleti Kore'de yaşanan savaşa dahil olmuş fakat bu savaşta istediği kazanımları elde edememiştir. Komşusu olan bir devletin üzerinde yaşanan savaşta dahi tam bir hakimiyet sağlayamamış ve okyanusun öteki ucundaki ABD, savaşta Çin'den daha etkin bir güç olmuştur. Ayrıca ABD'nin savaş sırasında Tayvan üzerinden Çin'i köşeye sıkıştıran hamleleri Çin'in ABD karşısındaki güçsüzlüğünün bir göstergesi olmuştur. ABD'nin sahip olduğu gücün, modernleşme dinamikleri kapsamındaki sanayileşme, kentleşme, ekonomik kalkınma, teknolojik ilerleme, güçlü bir sivil toplumun oluşması, eğitim ve bilimde ilerleme gibi konularda gelişmiş bir durumda olması ile bağlantısı olmuştur. Nitekim ABD'nin güçlü askeri donanmalarla Çin sahillerini tehdit edebilmesi bunu göstermektedir. Ayrıca ABD kendi içerisinde oluşturmuş olduğu toplumsal düzen ile küresel ölçekte Çin'den daha olumlu bir imaj çizmeyi başarmıştır ve bu da dolaylı yoldan da olsa modernleşme ile bağlantılı olduğu kabul edilebilir. Küresel siyasette başat aktörlerden olan ABD ile Kore Savaşı üzerinden kıyaslandığında Çin'in modernleşme dinamikleri ile bağlantılı belirli konulardaki zayıflığı küresel siyasette başat bir aktör olmadığını göstermektedir. İkinci bir örnek üzerinden açıklandığında, Çin'in Tayvan ile yaşamış olduğu sorunların ve bu sorun ile bağlantılı olarak Mao döneminin sonlarına kadar BM'de temsil edilememe sorunu ile modernleşme dinamikleri arasında bir bağlantı kurulabilir. Çin'in Kültür Devrimi ile uyguladığı politikalar sonucunda dünyadan izole olması, yurt dışı temsilcilerinin bir dönem var olmaması, içerde gerçekleşen baskı ve şiddet olayları neticesinde ülkenin dünya genelindeki imajı üzerinde olumsuz kanaatlerin oluşması Çin'in uluslararası sistem içindeki gücünü zayıflatmıştır. BM'de temsil edilememesine karşın bir kamuoyu oluşturacak gücü elde edememesi ile Kültür Devrimi'nin sonuçları arasında bağlantı vardır. Çin'in oluşturmuş olduğu imaj nedeniyle kendi lehine güçlü bir kamuoyu

oluşmamıştır. Ayrıca sanayi ve ekonomik kalkınma noktasındaki zayıflığı, Tayvan Boğazı üzerindeki çekişmede ABD karşısında üstünlük kuramamasına neden olmuştur. Tayvan nispeten daha güçsüz bir aktör iken okyanus ötesinden ABD, Çin'e karşı Tayvan üzerinden bir dengeleme politikasıyla Çin'i çevrelemiştir. Mao döneminde Çin, bu hamlelere karşı çok etkili cevaplar verememiştir. Bandung Konferansı'nda Çin, üçüncü dünyanın liderliğine oynamıştır. Çin, anti-emperyalist bloğun içerisinde lider bir devlet rolü kazanmaya çalışmıştır. Ancak bu noktada istediği kazanımları elde edememiştir. Çünkü Çin hem ekonomik anlamda hem de toplumsal anlamdaki modernleşme sürecindeki geri kalmışlığı nedeniyle güçlü bir devlet profili oluşturamamıştır. Bu durumda Bandung'a katılan devletler üzerinde bir Çin cazibesi oluşturmamıştır. Yeni bağımsızlığını kazanan bu ülkelerin ilk önceliği modernleşme dinamiklerinin kapsamındaki süreçleri başarılı bir şekilde yerine getirmek olacaktır. Çünkü modern dünya küresel bir yapıya sahip ve modernleşme dinamiklerini başarılı bir biçimde uygulayabilmiş toplumlar bu sistemde güçlü bir varlık gösterebilmektedir. Nitekim bu doğrultuda ABD, küresel ölçekte bir cazibe oluşturabilmeyi başarmıştır. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in uluslararası siyasette başat bir güç olamaması, modernleşme dinamiklerini diğer küresel başat aktörler gibi etkin bir şekilde uygulayamaması ile bağlantılı olduğu kabul edilebilir.

Üçüncü soru, Mao'nun düşünceleri ve söylemleri, Çin'in modernleşmesi ve uluslararası politikası üzerinde etkili olmuş mudur sorusudur. Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi'nin Mao'nun istek ve söylemleri doğrultusunda yönlendirilmiş ve onun belirlediği kriterlere göre uygulanmış olması, Mao'nun düşünce ve söylemlerinin Çin'in modernleşmesini etkileyecek uygulamalar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Büyük İleri Atılım'da Mao tarafından koyulan hedeflerin rasyonel olmayışı, kırsaldaki komünler üzerinden endüstriyel ve ekonomik kalkınmayı hedeflemesi Çin modernleşmesini olumsuz anlamda etkilemiştir. Kültür Devrimi sırasında tüm süreci yönlendiren Mao'nun "Küçük Kırmız Kitap" ı olmuştur. Mao'nun düşüncelerini içeren kitap, Kültür Devrimi sırasında tüm ülkeye dağıtılmış ve halkın bu kitabın belirttiği doğrultuda hareket etmesi istenmiştir. Mao'nun dış politika üzerindeki etkisi Bandung Koferansı'nda üçüncü dünyanın

liderliğine oynaması örneği üzerinden açıklanabilir. Soğuk Savaş'ın hakim olduğu çift kutuplu dünyada Mao, üçüncü bir blok oluşturmak ve bu bloğa lider olmak için girişimlerde bulunmuştur. Özellikle yeni bağımsızlığını kazanan Asya ve Afrikalı devletler ile bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Mao, yönetiminin son dönemlerine doğru özellikle ABD üzerinden küreselleşme, dışa açılım hamlelerinde bulunmuştur. Ping-pong diplomasisi ve Şangay Bildirisi Mao'nun bu yönde attığı adımlar olmuştur. Böylelikle Mao'nun düşünce ve söylemlerinin ülkenin politikaları üzerindeki yönlendirici etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Son soru, ÇHC'nin kurulmasından evvel Çin'de yaşanan gelişmeler ve ÇHC'ye kalan siyasal ve sosyolojik miras, Çin'in modernleşmesi ve dış politikası üzerinde etkili olup olmadığı üzerinedir. Bu soru, Mao dönemindeki modernleşme ve dış politika uygulamaları ile ilgili tarihsel bir alt yapının açıklanmasına vesile olmaktadır. 1400'lü yıllarda gerçekleştirmiş olduğu coğrafi keşiflerin sonundan itibaren Çin, gün geçtikçe dünyadan daha izole bir toplum olmaya başlamıştır. Kendisini dünyanın merkezinde, diğer ülkeleri de kendi gücüne saygı duyan ve haraç sistemine tabi devletler olarak görmesi, Çin'i akıp giden dünyadaki gelişmelerden zamanla soyutlayan etkenler olmuştur. Modern dönemlere gelindiğinde ise hala eski dünyaya ait güç araçlarını kullanmaya devam eden Çin 1939'dan 1949'a kadar sürecek, literatürde geçtiği adıyla 100 yıllık "utanç yüzyılını" ÇHC'ye miras bırakmıştır. ÇHC'nin devraldığı idari ve sosyolojik miras, hem güçlü bir devlet olmaktan hem de modernleşmeyi gerçekleştirecek bir toplumdan uzak olmuştur. Nitekim ÇHC kurulduğunda, modernleşme kapsamındaki uygulamaları gerçekleştirebilecek ne insan ne sermaye ne de sağlam kurumlar devir almamıştır. Bunlar yeni kurulan ÇHC'nin aşması gereken engeller olmuştur.

Mao döneminde Çin, modernleşme kapsamındaki uygulamaları sağlıklı bir şekilde hayata geçiremediği için uluslararası siyasette dominant, başat veya hegemon bir güç olabilme noktasında tarih sahnesinde gecikmiş veya başarısız olmuştur. Bu düşünce tezin hipotezini oluşturmuştur. Yukarıdaki sorulara verilen cevaplar ile tezin hipotezi sınanmıştır. Hipotez, ÇHC'nin tarihsel geçmişi ile bağlantılı bir nedensellik

bağlamı kuran bir perspektiften, belirli dış politika konuları üzerindeki sınanma ile açıklanmıştır. Nitekim yapılan analizler ve elde edilen bulgular, tezin varsayımını destekler nitelikte olmuştur.

Yapılan literatür taraması neticesinde bu tezde ele alınan araştırma sorularına yönelik verilen cevapların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Tezin varsayımı üzerinden uluslararası ilişkiler kapsamındaki konulara benzer yaklaşımlara sahip ve benzer açıklama gücünde çalışmaların literatürde kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Çin'in dış politikada öne çıkan konularının eleştirel teori kullanılarak analiz edilmesi, Mao'nun düşüncelerinin Çin'in dış politikası ve dış politikası üzerinde dolaylı bir etkisi olan modernleşme uygulamalarının daha iyi analiz edilmesine katkı sağlamıştır. Bu yönüyle literatürde ilgili açığı kapatacak özgün bir çalışma ortaya konulduğu düşünülmektedir. Ele alınan dönemle ilgili, Çin'in resmi kaynaklarına ulaşım ile ilgili kısıtlılıkların olması çalışmanın hipotezini test edebilecek daha güçlü bulgulara erişmek bakımından bir sınırlılık oluşturmuştur. Tez, nitel araştırma yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi ile ilgili geniş kapsamlı sayısal verilere ulaşılamaması nedeniyle tez, nicel verilerle güçlü bir şekilde desteklenememiştir. Tezde Çin'in modernleşmesi ve küresel hegemon bir güç olmasıyla ilgili bağlantıların zayıf kalacağı dış politika konuları özellikle ele alınmamıştır. Tezde modernleşme ile elde edilen bulgular genellenebilir bulgular iken Çin'in dış politikası üzerinde elde edilen bulgular genellenebilir bulgular değildir.

Çin'in Mao Zedong yönetimindeki modernleşmesi ile günümüz Çin'inin modernleşmesi arasında bazı dikkate değer farklılıklar vardır. Mao Zedong'un Marksizm-Leninizm ve Maoizm felsefesi, modernleşme girişimlerinin temelini oluşturmuştur. Stratejisi, sosyalist bir toplumun inşasına, tarımsal kolektifleştirmeye ve sınıf çatışmasına güçlü bir vurgu yapmıştır. ÇKP rehberliğindeki çağdaş Çin ise aksine, sosyalizmin bazı kısımlarını piyasaya yönelik ekonomik reformlarla birleştiren daha pragmatik bir strateji benimsemiştir. Mao'nun modernleşme çabaları, Çin ekonomisini ve toplumunu hızla dönüştürmeyi amaçlayan Büyük İleri Atılım ve

Kültür Devrimi gibi radikal politikaların uygulanmasını içermekteydi. Buna karşılık, bugün Çin'in modernleşmesi, Deng Xiaoping'in 1970'lerin sonlarında başlattığı ve piyasa kapitalizmi, yabancı yatırım ve özel teşebbüs unsurlarını getiren reformlar tarafından yönlendirilmiştir. Bu değişim, Çin'in olağanüstü ekonomik büyümesine ve günümüzde dünyanın önde gelen ekonomisi olmasına neden olmuştur. Mao'nun Çin'i, komünist birliğe ve anti-emperyalizme odaklanarak bağımsız ve çoğunlukla izole bir duruş sergilemiştir. Çin'in dış dünya ile ticaret ve diplomasi bağları bu süre boyunca çok az kalmıştır. Modern Çin, Mao döneminin aksine, bir ekonomik açılım ve bütünleşme politikası izlemiştir. Kuşak ve Yol Girişimi gibi ekonomik ilişkilere ve çabalara aktif olarak katılmanın yanı sıra Çin, küresel ticarette önemli bir katılımcı olarak ortaya çıkmıştır. Mao'nun modernleşme girişimleri, kapsamlı sosyal ve ekonomik kargaşa ile karakterize edilmektedir. Milyonlarca Çinli, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi'nin bir sonucu olarak muazzam bir insani sefalet, siyasi baskı ve ekonomik sıkıntı yaşamıştır. Buna karşılık Çin'in günümüzdeki modernleşmesi, yaşam standartlarında önemli artışlara, yoksulluğun azalmasına ve oldukça büyük bir orta sınıfın kurulmasına yol açmıştır. Bu karşılaştırma ile Mao dönemi Çin'i ile günümüz Çin'i arasındaki modernleşme anlayışındaki farklılıklar ve bunların getirmiş olduğu yenilikler ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar

Acharya, Amitav (2008). Asia Rising: Who Is Leading?. World Scientific Publishing Company.

Adshead, Samuel Adrian Miles (1988). China in World History. St. Martin’s Press.

Akande, Adebowale (2022). Handbook of Racism, Xenophobia, and Populism All Forms of Discrimination in the United States and Around the Globe. Springer International Publishing.

Akşin, Sina (2017). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Alpkaya, Faruk, Bülent Duru (2019). 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim. Phoenix Yayınevi.

Altuğ, Yılmaz (1977). Çin Sorunu. Otağ Yayınları.

Altun, Fahrettin (2021). Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş. İnsan Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2017). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914. Timaş Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2019). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. Kronik Kitap.

Bingöl, Sedat (2018). Yakınçağ Avrupa Tarihi (Hayrettin Pınar (Ed.)). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Brokaw, Cynthia J., Kai-wing Chow (2005). Printing and Book Culture in Late Imperial China. University of California Press.

Cahoone, Lawrence E. (2001). Modernliğin Çıkmazı. İnsan Yayınları.

Chan, Alfred L. (2001). Mao’s Crusade Politics and Policy Implementation in China’s Great Leap Forward. Oxford Unıversity Press.

Chang, Hao (1971). Liang Ch’i-ch’ao and Intellectual Transition in China 1890-1907. Harvard University Press.

Cheng, Chu Yuan (2020). The Economy of Communist China 1949-1969. The University of Michigan Press.

Chien-Nung, Li (2011). The Political History Of China, 1840-1928. Literary Licensing, LLC.

Dawei, Cao, Sun Yanjıng (2011). China’s History. China Intercontinental Press.

Dikötter, Frank (2011). Mao’s Great Famine: The History of China’s Most Devastating Catastrophe, 1958-1962. Bloomsbury.

Dikötter, Frank (2017). The Cultural Revolution: A People’s History, 1962—1976. Bloomsbury Press.

Dillon, Michael (2016). Modernleşen Çin’in Tarihi. İletişim Yayınları.

Dirlik, Arif (2006). Global Modernite ve Sosyalizm: Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalizasyon ve Çin Halk Cumhuriyeti. Salyangoz Yayınları.

Dittmer, Lowell (2015). Liu Shaoqi and the Chinese Cultural Revolution. Routledge.

Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol (1985). Bringing the State Back In. Cambridge University Press.

Evans, Richard (1995). Deng Xiaoping and the Making of Modern China. Penguin Books.

Febvre, Lucien, Henri Jean Martin (1976). The Coming of The Book: The İmpact of Printing 1450-1800 (Foundations of history library). Humanities Press.

Garver, John W. (2016). China's Quest The Hıstory of The Foreıgn Relatıons of The People's Republıc of Chına. Oxford Unıversity Press.

Gilley, Bruce, Larry Diamond (2008). Political Change In China: Comparisons With Taiwan. Lynne Rienner Publishers.

Gilpin, Robert (1983). War and Change in World Politics. Cambridge University Press.

Grasso, June, Jay P. Corrin, Michael Kort (2018). Modernization and Revolution in China. Routledge.

Guo, Ting (2016). Surviving in Violent Conflicts Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War 1931-1945. Palgrave Macmillan.

Halberstam, David (2008). The Coldest Winter: America and the Korean War. Hachette Books.

Harris, Lane J. (2018). The Peking Gazette A Reader in Nineteenth-Century Chinese History. Brill.

Hass, Ryan, Bonnie Glaser, Richard Bush (2023). U.S.–Taiwan Relations: Will China's Challenge Lead to a Crisis?. Brookings Institution Press.

Hasting, Max (1987). The Korean War. Guild Publishing London.

Helle, Horst J. (2016). Exchanges of Threats: The Opium Wars. In *China*: Promise or Threat?. Brill.

Hodgson, Marshall G. S. (2020). Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek. Vadi Yayınları.

Holcombe, Charles (2021). Doğu Asya Tarihi Çin, Japon, Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar. Dergah Yayınları.

Hook, Steven W., John Spainer (2018). Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze. İnkılap Kitabevi Yayınları.

Howard, Roger (2019). Mao Tse-Tung And The Chinese People. Routledge.

Huei, Pang Yang (2019). Strait Rituals: China, Taiwan, and the United States in the Taiwan Strait Crises, 1954–1958. Hong Kong University Press.

Imanmahmet, Bodan, Mehmet Emin Yardımcı (2019). 19. Yüzyılda Çin'den Ülke

Dışına Gümüş Para Akışı. In S. D. Ayhan Orhan, Rıdvan İnce (Ed.), Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları II (pp. 229–245). Umuttepe Yayınları.

Inglehart, Ronald, Christian Welzel (2005). Modernization, Cultural Change and Democracy The Human Development Sequence. Cambridge University Press.

Itoh, Mayumi (2011). The Origin of Ping-Pong Diplomacy: The Forgotten Architect of Sino-U.S. Rapprochement. Palgrave Macmillan.

Jacques, Martin (2016). Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?. Akılçelen Kitapları.

Jian, Chen (2001). Mao's China and the Cold War. The University of North Carolina Press.

Johnston, Alastair Iain, Robert S. Ross (2006). New Directions in the Study of China Foreign Policy. Stanford University Press.

Kim, Sang Jun (2017). The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory. Wiley.

King, Ambrose Yeo-chi (2018). China's Great Transformation Selected Essays on Confucianism, Modernization, and Democracy. The Chinese University Press.

Kissinger, Henry (2016a). Diplomasi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kissinger, Henry (2016b). Dünya Düzeni. Boyner Yayınları.

Kissinger, Henry (2020). Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin. Kaknüs Yayınları.

Koray, Meryem (2005). Avrupa Toplum Modeli. İmge Kitabevi yayınları.

Kwong, Luke S. K. (1984). A Mosaic Of The Hundred Days Personalities, Politics and Ideas of 1898. Cambrıdge Unıversıty Press.

Lanteigne, Marc (2020). Chinese Foreign Policy: An Introduction. Routledge.

Lawrance, Alan (2016). China's Foreign Relations Since 1949. Routledge.

Li, Danhui, Yafeng Xia (2018). Mao and the Sino-Soviet Split,1959–1973: A New History. Lexington Books.

Liao, Kuang-sheng. (1984). Antiforeignism and Modernization in China: 1860-1980 Linkage Between Domestic Politics and Foreign Policy. The Chinese University Press.

Lüthi, Lorenz M. (2008). The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World. Princeton University Press.

Lynch, Michael (2016). Access to History: China 1839-1997. Hodder An Hachette Uk Company.

Lyons, Michael J. (1989). World War II A Short History. Prentice-Hall.

Machiavelli, Niccolo (2008). Prens. Anahtar Kitaplar Yayınevi.

MacNair, Harley Farnsworth (1923). Modern Chinese History: Selected Readings. Commercial Press.

Malkasian, Carter (2001). The Korean War 1950-1953. Osprey Publishing.

Mark, Chi-kwan (2012). China and the World since 1945 An International History. Routledge.

Marks, Robert B. (2022). Modern Dünyanın Kökenleri 15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Dünya'nın Küresel ve Ekolojik Tarihi. Selenge Yayınları.

Mauch, Peter (2015). The Cambrıdge Hıstory Of The Second World War: Volume Iı Politics and Ideology (R. J. B. Bosworth & J. A. Maıolo (Ed.)). Cambridge University Press.

McWilliams, Wayne C., Harry Piotrowski (2014). The World Since 1945: A History of International Relations. Lynne Rienner Publishers.

Meisner, Maurice (2007). Mao Zedong A Political and Intellectual Portrait. Polity Press.

Naimark, Norman, Silvio Pons, Sophie Quinn Judge (2017). The Cambiridge History of Communism: The Socialist Camp and World Power 1941–1960s. Cambridge University Press.

Naughton, Barry J. (2006). The Chinese Economy: Transitions and Growth. The MIT Press.

Öğütçü, Mehmet (1999). Geleceğimiz Asya'da Mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye. Milliyet Yayınları.

Oktay, Fatih (2016). Çin Ekonomi ve Politika Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, Cafer (1971). Çin Komünist Partisi Kısa Tarihi. Bora Yayınları.

Pletcher, Kenneth (2010). The History of China (Understanding China). Britannica Educational Publishing.

Qing, Simei (2018). The Encyclopedia of Diplomacy. John Wiley & Sons Published.

Sander, Oral (2013). Siyasi Tarih 1918-1994. İmge Kitabevi Yayınları.

Sandıklı, Atilla, İlhan Güllü (2005). Geleceğin Süper Gücü Çin Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü. TASAM Yayınları.

Schoppa, R.Keith (2004). Twentieth Century China A History in Documents. Oxford Unıversity Press.

Shambaugh, David (2008). China's Communist Party: Atrophy and Adaptation. University of California Press.

Shen, Zhihua (2020). A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991. Palgrave Macmillan.

Spence, Jonathan (1982). The Gate of Heavenly Peace: The Chinese and Their Revolution 1895-1980. Penguin Books.

Spence, Jonathan (2013). The Search for Modern China. W. W. Norton & Company.

Stueck, William (1995). The Korean War An International History. Princeton

University Press.

Sutter, Robert G. (2019). The China Quandary: Domestic Determinants of U.S. China Policy, 1972-1982. Routledge.

Tang, Wenfang, Bernhard Holzner (2006). Social Change in Contemporary China: C.K. Yang and the Concept of Institutional Diffusion. University of Pittsburgh Press.

Tsuen-Hsuin, Tsien (1985). Science and Civilisation in China: Volume 5, Chemistry and Chemical Technology*; Part 1, Paper and Printing*. Cambridge University Press.

Twitchett, Denis, John King Fairbank (2006). The Cambrıdge Hıstory Of Chına Volume I I Late Ch'ing, 1800-1911, Part 2 (D. Twıtchett & J. K. Faırbank (Eds.)). Cambrıdge Unıversıty Press.

Üngör, Çağdaş (2016). Tayvan Sorunu: Toprak, Temsil, Aidiyet. (K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman (Ed.)), Dünya Çatışmaları Cilt II: Çatışma Bölgeleri ve Konuları (2nd ed., pp. 501–517). Nobel Akademik Yayıncılık.

Walder, Andrew G. (2015). China Under Mao: A Revolution Derailed. Harvard University Press.

Waltz, Kenneth (1979). Theory of International Politics. Addison Wesley Publishing Company.

Wood, Michael (2020). The Story of China A Portrait of a Civilisation and its People. Simon & Schuster.

Xiaosi, Ren (2015). Çin Nereye Gidiyor? Başarının Sırrı. Canut Yayınevi.

Xu, Guangqiu (2007). Congress And The U.S.-Chına Relatıonshıp, 1949–1979. University of Akron Press.

Xun, Zhou (2012). The Great Famine in China, 1958-1962: A Documentary History. Yale University Press.

Yakut, Kemal, Esra Yakut (2019). Siyasi Tarih II (İlber Ortaylı (Ed.)). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yifeng, C. (2017). Bandung, China, and the Making of World Order in East Asia. (L. Eslava, M.Fakhri ve V.Nesiah (Ed.)), Bandung, Global History, and International Law, Cambridge University Press.

Yu, Li (2011). Mao's Cult as an Alternative Modernity in China. University of Canterbury.

Zarrow, Peter (2006). China in War and Revolution, 1895–1949. Routledge.

Zedong, Mao (1998). Mao Zedong On Diplomacy. Foreign Languages Press.

Zedung, Mao (2003). Mao Çe-Tung Teori ve Pratik. Eriş Yayınları.

Zedung, Mao (2011). Mao Ze-Dung Seçme Sözler Küçük Kırmızı Kitap. Epos Yayınları.

2.Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Acharya, Amitav (2016). "Studying the Bandung Conference From a Global IR Perspective." Australian Journal of International Affairs, *70*(4), 342–357.

Akarslan, Mediha (1994). "19. yüzyılda Çin'de Avrupa tesirinin başlaması ve 1839 - 1842 Afyon savaşı." Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *15*(2), 251–257.

Akman, Kubilay (2013). "Buşido: Japon Samuraylarının Felsefesi." Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *1*(1).

An, Jiang (2013). "Mao Zedong's "Three Worlds" Theory: Political Considerations and Value for the Times." Social Sciences in China, *34*(1), 35–57.

Appadorai, A. (1955). "The Bandung Conference." India Quarterly, *11*(3), 207–235.

Azman, Ayşe, Nalan Yetim (2006). "Batı-Dışı Kavramının Ötesinde: Asya'da Modernliğin İnşası." Muhafazakar Düşünce Dergisi, *2*(8), 199–214.

Baum, Richard D. (1964). "Red and Expert: The Politico-Ideological Foundations of China's Great Leap Forward." Asian Survey, *4*(9), 1048–1057.

Blaney, David L., Naeem Inayatullah (2002). "Neo-Modernization? IR and the Inner Life of Modernization Theory." European Journal of International Relations, *8*(1), 103–137.

Buzan, Barry, George Lawson (2020). "China Through the Lens of Modernity." The Chinese Journal of International Politics, *13*(2), 187–217.

Çelik, Hatice (2020). "On Dokuzuncu Yüzyıl Doğu Asya Sistemi'nde Dengeleme Politikaları: Kore-Rusya İlişkileri Örneği." Cappadocia Journal of Area Studies, *2*(2), 127–142.

Cheng, Joseph Y. S. (1998). "Mao Zedong's Perception of the World in 1968—1972: Rationale for the Sino-American Rapprochement." The Journal of American-East Asian Relations, *7*(3/4), 241/261.

Coşkun, İsmail (2012). "Modernleşme Kuramı Üzerine." İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, *3*(1), 289–314.

Deliusin, Lev (1991). "The Influence of China's Domestic Policy on Its Foreign Policy." Proceedings of the Academy of Political Science, *38*(2), 53–62.

Deng, Zhong, Donald J. Treiman (1997). "The Impact of the Cultural Revolution on Trends in Educational Attainment in the People's Republic of China." American Journal of Sociology, *103*(2), 391–428.

Deshpande, Govind Purushottam (1966). "China's Great Cultural Revolution." Economic and Political Weekly, *1*(11), 453–455.

Domes, Jurgen (1971). "Some Results of the Cultural Revolution in China." Asian Survey, *11*(9), 932–940.

Dong, Zhikai (2014). "Mao Zedong and the Independent and Comprehensive Industrial System and the Modernization of New China." World Review of

Political Economy, *5*(4), 472–487.

Eckstein, Ruth (1993). “Ping Pong Diplomacy: A View From Behind the Scenes.” The Journal of American-East Asian Relations, *2*(3), 327–342.

Feige, Chris, Jeffery A. Miron (2008). “The Opium Wars, Opium Legalization And Opium Consumption İn China.” Applied Economics Letters, *15*(12), 911–913.

Feng, Huiyun (2006). “The Operational Code of Mao Zedong: Defensive or Offensive Realist?.” Security Studies, *14*(4), 637–662.

Fouts, Jeffery T., Jack C.K. Chan (2006). “Confucius, Mao and Modernization: Social Studies Education in the People’s Republic of China.” Journal of Curriculum Studies, *27*(5), 523–543.

Gittings, John (1964). “Co-Operation and Conflict in Sino-Soviet Relations.” Royal Institute of International Affairs, *40*(1), 60–75.

Gordon, David M. (2006). “The China-Japan War, 1931-1945.” The Journal of Military History, *70*(1), 137–182.

Hacker, Barton C. (1977). “The Weapons of the West: Military Technology and Modernization in 19th-Century China and Japan.” Technology and Culture, *18*(1), 43-55.

Huntington, Samuel P. (1971). “The Change to Change: Modernization, Development, and Politics.” Comparative Politics, *3*(3), 283-322.

Iliev, Andrej, Elena Ivanova, Drage Petreski (2015). “Ussr-Chına Relatıons In The Cold And Post Cold War Era.” Wulfenia Journal, *22*(3), 313–326.

Jia, Xiaoye (2020). “Kang Youwei’s Propaganda Adjustments After The Hundred Days Reform, 1898–1900.” Journal of Modern Chinese History *14*(1), 48–65.

Johnson, Chalmers (1968). “China: The Cultural Revolution in Structural Perspective.” Asian Survey, *8*(1), 1–15.

Joseph, William A. (1986a). “A Tragedy of Good Intentions: Post-Mao Views of the Great Leap Forward.” Modern China, *12*(4), 419–457.

Joseph, William A. (1986b). “China’s Modernization of Mao.” Current History, *85*(512), 265–281.

Kalıpcı, Müge (2018). “Economic Effects Of The Opium Wars For Imperial China: The Downfall Of An Empire.” Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Graduate School of Social Sciences, *18*(3), 291–304.

Kalkır, Nurcan (2018). “Konfuçyüs’ün Yönetim Anlayışı Üzerine Bir Analiz.” Current Research in Social Sciences, *4*(3), 97–107.

Kang, David C. (2010). “Hierarchy and Legitimacy in International Systems: The Tribute System in Early Modern East Asia.” Security Studies, *19*(4), 591-622.

Kaya, Mahmut (2012). “Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları.” Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, *2*(2), 111–130.

Keith, Ronald C. (1983). “China’s Modernization and the Policy of Self-Reliance.”

China Report, *19*(2), 19–34.

Kim, Seonghoon, Belton Fleisher, Jessica Ya Sun (2017). "The Long-term Health Effects of Fetal Malnutrition: Evidence from the 1959–1961 China Great Leap Forward Famine." Health Economics, *26*(10), 1264–1277.

Kramer, Mark, Lynn White, Steven I. Levine (2008). "Mao and the Cultural Revolution in China." Journal of Cold War Studies, *10*(2), 97–130.

Kwong, Luke S. K. (2000). "Chinese Politics at the Crossroads: Reflections on the Hundred Days Reform of 1898." Modern Asian Studies, *34*(3), 663–695.

Leutner, Mechthild (2010). "Cooperation Networks And Actors İn Semi-Colonial China, 1860–1911." Journal of Modern Chinese History, *2*(2), 147–165.

Li, Wei, Dennis Tao Yang (2005). "The Great Leap Forward: Anatomy of a Central Planning Disaster." Journal of Political Economy, *113*(4), 840–877.

Li, Choh-Ming (1963). "What Happened to the Great Leap Forward?." Challenge, *11*(10), 4–7.

Mishra, Vidya Nand (1988). "China's Four Modernisations: Historical Perspective." Proceedings of the Indian History Congress, *49*, 575–578.

Niu, Zhongjun (2018). "A Historical Overview of China–UN Relations." Journal of Asia-Pacific Studies, *30*, 65–76.

Özmen, İbrahim, Abdülkadir Buluş (2017). "Başlangıçtan Devrime Çin'i Anlamak (Mı)?." Medeniyet ve Toplum Dergisi, *1*(1), 9–33.

Peng, Xizhe (1987). "Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces." Population and Development Review, *13*(4), 639–670.

Perkins, Dwight H. (1983). "Research on the Economy of the People's Republic of China: A Survey of the Field." The Journal of Asian Studies, *42*(2), 345–372.

Radchenko, Sergey (2020). "The Sino–Russian Relationship in the Mirror of the Cold War." China International Strategy Review, *1*, 269–282.

Reyes, Giovanni E. (2001). "Four Main Theories Of Development: Modernization, Dependency, Word-System, And Globalization." Nómadas: Critical Journal of Social and Juridical Sciences, *4*(2). 1-16.

Robinson, Joan (1968). "The Cultural Revolution in China." International Affairs, *44*(2), 214–227.

Sağer, Zeynep Hale Eroğlu (2006). "Çin ve Osmanlı'da Meşrutiyetçi Düşünce ve Milliyetçiliğin Doğuşu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme." Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, *20*, 259–277.

Sayın, Yusuf (2013). "Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *29*, 223–237.

Schram, Stuart R. (1971). "Mao Tse-Tung And The Theory Of The Permanent Revolution, 1958-69." The China Quarterly, *46*, 221–244.

Sezer, Feyzioğlu Hamiyet (2017). "Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti." Tarih

Araştırmaları Dergisi, *36*(62), 89–100.

Shabad, Theodore (1959). “China’s Year of the Great Leap Forward.” Far Eastern Survey, *28*(6), 89–96.

Singh, Vijay Bahadur (1968). “China’s Cultural Revolution.” The Indian Journal of Political Science, *29*(4), 329–334.

Song, Shige (2010). “Mortality Consequences of the 1959-1961 Great Leap Forward Famine in China: Debilitation, Selection, and Mortality Crossovers.” Social Science & Medicine, *71*(3), 551–558.

Soo, Francis (1989). “China and Modernization: Past And Present A Discussion.” Studies in Soviet Thought, *38*(1), 3–54.

The Shanghai Communique, 1972. (1973). Current History, *63*(373), 131–133.

Tunç, Ahmet, Bilal Kızıl (2018). “Çin Halk Cumhuriyetinin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler.” Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, *8*(16), 51–72.

Verma, D. P. (1989). “Jawaharlal Nehru: Panchsheel and India’s Constitutional Vision of International Order.” India Quarterly, *45*(4), 301–323.

Wasserstrom, Jeffrey N. (2001). “Beyond Ping-Pong Diplomacy: China and Human Rights.” World Policy Journal, *17*(4), 61–66.

Watanabe, Hiroshi, Linus Recht (2020). “Alexis De Tocqueville And Three Revolutions: France (1789-), Japan (1867-), China (1911-).” International Journal of Asian Studies, *17*(2), 163–181.

Xizhe, Chen (2019). “Colonization In China: The Past And Present.” The European Journal of Humanities and Social Sciences, *4*, 87–92.

Yılmaz, Yasir (2018). “Sömürgecilik Bağlamında İngilizler’in Çin’i İnşa Etme Süreci: I. Afyon Savaşı.” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *5*(13), 322–329.

Yufan, Hao, Zhai Zhihai (1990). “China’s Decision to Enter the Korean War: History Revisited.” The China Quarterly, *121*((Mar., 1990)), 94–115.

Zhongyun, Zi (1987). “The Relationship of Chinese Traditional Culture To The Modernization Of China: An Introduction To The Current Discussion.” Asian Survey, *27*(4), 442–458.

Zhou, Bangning (2015). “Explaining China’s Intervention in the Korean War in 1950.” Interstate - Journal Of International Affairs, 1–2.

Zuo, Jiping (1991). “Political Religion: The Case of the Cultural Revolution in China.” Sociological Analysis, *52*(1), 99–110.

3.Elektronik Kaynaklar

Mühlhahn, Klaus (2016). China. International Encyclopedia of the First World War (WW1). https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/china / Erişim Tarihi: 24.06.2023

Pletcher, Kenneth (2022). Opium Wars. Britannica.

https://www.britannica.com/place/Pearl-River-Delta / Erişim Tarihi: 23.06.2023

Valentini, Giulia (2013). China and Japan’s Responses to the West in the 19th Century. E-International Relations. https://www.e-ir.info/2013/11/04/chinese-and-japanese-responses-to-the-west-during-the-19th-century/ / Erişim Tarihi: 23.06.2023

